

Miért problémás és lehet-e ismét sikeres a magyar mezőgazdaság?

Dr. Tóth József

**Debrecen
2006**

TARTALOM

Előszó

1. Az alkalmazott matematikai modell

2. A mezőgazdaság helyzetét és jövőjét befolyásoló objektív törvényszerűségek

3. Történelmi múlt. Elmaradottság és nyomor a gazdasági törvényszerűségek tükrében

3.1. A nagybirtok

3.2. A parasztgazdaságok

4. A magyar mezőgazdaság helyzete, a II. Világháború után, a gazdasági törvényszerűségek tükrében

5. A magyar mezőgazdaság helyzete a rendszerváltást követően, a gazdasági törvényszerűségek tükrében

6. Akar-e gyógyulni, és gyógyítható-e a magyar mezőgazdaság

1. Nemzetközi környezet.

2. Földtulajdon szerkezete.

3. Az állam (a politika) szerepe.

Irodalom

Előszó

Két nagy kérdés!

1. Miért problémás a magyar mezőgazdaság? Milyen tényezők, milyen körülmények váltották ki a nemrég még világelső között lévő magyar mezőgazdaság súlyos problémáit? Milyen objektív gazdasági törvényszerűségek játszottak és játszanak szerepet a mezőgazdaság helyzetének alakulásában? Milyen szerepet játszott a történelmileg kialakult helyzet? Milyen szerepet játszanak a külső, a nemzetközi gazdasági tényezők? Milyen szerepet játszanak a szubjektív tényezők? S végül milyen szerepet játszik a politika, az, hogy a politikai elefánt behatol a porcelán-törékeny mezőgazdaságba?

2. Sikeres lehet-e ismét a magyar mezőgazdaság? Van-e, és mi a gyógyír? Tartós, vagy csak ideiglenes gyógyulás érhető el? Hajlandó-e a beteg, a gyógyír használatára? Van-e lehetőség arra, hogy a mezőgazdaság az objektív gazdasági törvényszerűség által meghatározott úton fejlődjön? Milyen szerepe lehet a politikának a magyar mezőgazdaság sikeressé tételében, vagy problémáinak az elmélyítésében?

A probléma vizsgálata során a fő hangsúlyt a mezőgazdaságban szerepet játszó tényezők vizsgálatára, a mezőgazdaság jelenlegi helyzetét és jövőjét meghatározó objektív törvényszerűségek hatásának a vizsgálatára helyezem. Szükségesnek tűnik azonban visszatekinteni a magyar mezőgazdaság által megtett történelmi útra is, legalább a második világháború előtti „béke” évektől kezdődően. De szükséges az is, hogy vizsgálódásaimat a mezőgazdaságon túlmenően, a mezőgazdaságon kívül létező tényezőkre is, sőt a nemzetközi tényezőkre is kiterjesszem.

Az elemzéseket mindvégig igyekszem a matematikai modellezéssel feltárt gazdasági törvényszerűségekre, a matematikailag bizonyítható objektív törvényszerűségek vizsgálatára, s ezek megtehető megállapításokra alapozni.

Sajnos a politika érintését sem kerülhetem meg, hiszen a politikának igen nagy szerepe volt és van, s a jövőben is lesz, abban, hogy milyen körülményeket, milyen közeget teremt, illetve enged megteremteni, a gazdasági törvényszerűségek érvényre jutásához, vagy éppen érvényre jutásuk akadályozásához.

A gazdasági törvényszerűségek objektívek, az ember akaratától, így a politika akaratától is függetlenül léteznek. Érvényre jutásuk azonban csak megfelelő feltételek megléte esetén lehetséges.

Tendenciajellegű törvényszerűségekről van szó, s egyidejűleg sok, különböző intenzitással, azonos, vagy ellentétes irányba ható, (s érvényre jutásukat a nemzetközi tényezők által is erősen befolyásolt) gazdasági törvényszerűség határozza meg a társadalmi-gazdasági folyamatokat. A politika és általában az emberi akarat és cselekvés által teremtett feltételek, segíthetik, vagy gátolhatják az egyes törvényszerűségek érvényre jutását, hatásának intenzitását, így a gazdasági folyamatokat is.

A gazdasági törvényszerűségek érvényre jutásának akadályozása ellentmondásokhoz, s az ellentmondások fokozott éleződéséhez vezethet, ami igen káros hatással lehet a gazdaságra, deformálja a gazdaságot, de végül a gazdaság törvényszerűségei előbb-utóbb érvényre jutnak.

Az egymást erősítő, azonos tendenciákat kiváltó, illetve segítő, vagy azokkal ellentétet tendenciákat motiváló, illetve erősítő gazdasági törvényszerűségek együttes, komplex hatásaként alakulnak a gazdasági folyamatok.

Egy gazdasági törvényszerűség, vagy azonos tendenciákat erősítő törvényszerűségek csoportjának adott időben történő dominanciája mindenképpen deformálhatja a gazdasági folyamatokat. Márpedig az általános éppen az, hogy az adott gazdasági törvényszerűségek, vagy azok egy csoportja, – a csoporton belül egymás hatását erősítve, vagy gyengítve – időlegesen domináns szerephez jutnak, s deformálják a gazdaságot. Az ellentmondások kiéleződése azonban előbb-utóbb a domináns gazdasági törvényszerűségek hatásának a gyengüléséhez, más gazdasági törvényszerűségek dominanciájának kifejlődéséhez és erősödéséhez vezet, s helyreáll egy egyensúlyi, vagy azt megközelítő helyzet. Ezt követően az újonnan dominanciához jutott gazdasági törvényszerűségek hatása erősödhet fel, ami az előbbiekkal ellentétes hatásokat eredményezhet, ismét a gazdaság – más irányú – deformálódásához vezethet, majd a folyamat újabb törvényszerűségekkel megismétlődik.

Olyan ez, mint az értéktörvény. A piaci árak állandóan ingadoznak az érték körül, ami ellentmondásokhoz vezethet, de ez nem negligálja az értéktörvény érvényre jutását.

De térjünk vissza az általunk vizsgálandó gazdasági törvényszerűségek problémájához. A gazdaság deformálódása nem csak a gazdasági törvényszerűségek spontán játékanak a hatására következhet be, hanem számos más külső tényező hatására is. E tényezők között igen nagy szerepet játszik a politika, valamint a nemzetközi viszonyok, a világgazdasági helyzet, a politikailag és/vagy gazdaságilag erősebb országok, illetve hatalmak magatartása.

A politika hosszú időn keresztül segítheti adott gazdasági törvényszerűségek dominánssá válását, illetve dominanciájának az erősítését, más gazdasági törvényszerűségek érvényre jutásának akadályozását, ami ugyancsak a gazdasági folyamatok (esetenként súlyos), deformálódását eredményezi. Sajnos erre az élet sok példát szolgáltatott.

A világpolitika, a világgazdaság helyzete jelentős befolyással van a gazdasági törvényszerűségek érvényesülésére. Esetenként egyes ország csoportok, vagy nagytőkések, illetve nagytőkés csoportok összefoghatnak egy-egy ország, vagy ország-csoport ellen, illetve tőkés csoport ellen, s az adott ország elszigetelésével, lehetetlené tételével megakadályozhatják az adott országban a gazdasági törvényszerűségek érvényesülését, s a gazdasági folyamatok deformálódását válthatják ki, egészen az adott ország (vagy tőkés, illetve tőkés csoport) csődjének a kiváltásáig. (Talán itt is utalhatnánk az értéktörvény, a profit, az átlagprofit, az extraprofit és a monopolprofit, valamint az ezeket befolyásoló tényezők közötti összefüggésekre.)

A gazdasági törvényszerűségek hatásának a megbomlása, ellentmondásuk kiéleződése, és a gazdaság deformálódása állandó folyamat, de ez nem helyezi hatályon kívül a gazdasági törvényszerűségek létezését és állandó hatását, a gazdaság előbb-utóbb visszakényszerül egy kiegyensúlyozott helyzetbe, vagy annak közelébe, illetve átlendülhet előbbi helyzetének a visszájára, vagy újrakezdéséhez, vagyis a gazdasági folyamatok állandóan egy centrális helyzet körül ingadoznak, egy kiegyensúlyozott, normális helyzet körül deformálódnak.

Az, hogy milyen helyzetet tekinthetünk a gazdaság centrális, vagy kiegyensúlyozott helyzetének, természetesen sok tényező függvénye, s országonként, és az időben is változó. Mászt jelent a centrális helyzet a fejlett, a közepesen fejlett, vagy a fejletlen gazdasággal rendelkező országokban, s mindezekben változik a társadalom és a gazdaság fejlődésével stb.

1. Az alkalmazott matematikai modell

1966-ban fogalmaztam meg először a mezőgazdaságban a munkaerő foglalkoztatás és a jövedelem összefüggéseit kifejező gazdasági törvényszerűségeket, amelyeket egzakt vizsgálatokkal, konkrét adatoktól elvonatkoztatva, matematikai modellezés alapján állapítottam meg, s amelyek matematikailag bizonyítható objektív törvények, és amelyek ma is, és távlatilag is jelentős hatással vannak és lesznek a magyar mezőgazdaságra. Későbbi munkáimban tovább fejlesztettem és kibontakoztattam a mezőgazdaságban ható gazdasági törvényszerűségek feltárását és vizsgálatát.

1991-ben Boda György – Fehér Lajos – Sebestyén József – Vigh Judit, az ágazati kapcsolatok elemzésével, statisztikai adatokra alapozott vizsgálatukkal, a matematika eszköztárának a felhasználásával végzett elemzéseik alapján tett megállapításait matematikai modellezéssel végzett elméleti vizsgálódásaim alapján megerősítettem.

Már ekkor kifejtettem, hogy a gazdasági szerkezetváltás során „a nem hatékony ipari termelés megszüntetése” következtében munkanélkülivé válók mezőgazdaságban történő foglalkoztatása, a mezőgazdasági munka hatékonyságának csökkenésével párosulna, stb.

Tételekbe foglalt törvényszerűségek alapján fogalmaztam meg a gazdaságirányítás és a vállalatvezetés számára ésszerűen hasznosítható következtetéseket. A gazdaságpolitika felelősége, ha éppen az ellenkezője következett be annak, ami ésszerű lett volna.

Már az 1966-ban megjelent cikkemben és később is kifejtettem, hogy **a termelőszövetkezetekben a dolgozók száma adott, s a tagok eltartását, a „tagok megélhetését biztosítaniuk kell, akár felhasználják teljes mértékben a rendelkezésre álló munkaerőt, akár nem”.**

A magángazdaságokban nincs sem foglalkoztatási, sem eltartási kötelezettség. Ez a kötelezettség az államra hárul át. A foglalkoztatási kötelezettség tulajdonképpen nem, de az eltartási igen. (Munkanélküli segély, szociális segély, stb.) Ha nagyon szerény körülmények között is, de biztosítani kell a lakosság megélhetését. Normális körülmények között milliókat nem lehet hagyni éhen, elpusztulni.

Matematikai modellezéssel vizsgáltam, hogy a munkaerő ellátottság (munkaerő sűrűség) függvényében optimális termelési szerkezetet feltételezve, tehát optimális esetben, hogyan alakul a vállalati jövedelem.

A növénytermelésre vonatkozó modellvizsgálatok azt mutatták, hogy a jövedelem maximalizálása esetén „a munkaerő sűrűség növekedésével az optimális termelési szerkezet mindinkább eltolódik a nagyobb jövedelmet biztosító, munka intenzív növények irányába, míg végül csak egy növény, monokultúrás termelése válik lehetővé.”

Másrészt a vizsgálatok azt mutatták, hogy „az összes jövedelem a munkaerő-sűrűség emelkedésének a hatására előbb gyorsan növekedik, majd csökken a növekedés üteme”

„Ugyanakkor az egy főre jutó jövedelem tendenciája csökkenő.”

A jelenlegi árviszonyok mellett (de ez általában is igaz), tehát **általános törvényszerűség**, hogy az egyes növények termelési technológiáját adottnak véve, optimális termelési szerkezet esetén, a **munkaerő-sűrűség növekedésével nem tart, és nem is tarthat lépést, az összjövedelem növekedése**, (optimálistól eltérő termelési szerkezet esetén még kevésbé) **mivel az egyes növénytermesztési termékek árai nem élőmunka ráfordítás arányosak.**

A mezőgazdasági vállalati rendszert azonban, két egymásra épülő, egymással szoros és kölcsönös kapcsolatban lévő, egymást feltételező alrendszer, egyidejű létezése jellemzi. A növénytermesztési és az állattenyésztési alrendszer.

Az állattenyésztés eleve feltételezi takarmánynövények termesztést, s ennek következtében a monokultúrás termelés ellen hat, többágazatú (sokágazatú) mezőgazdasági vállalati rendszer működése irányába ösztönöz. Ennek megfelelően a két alrendszer egyidejű létezése módosítja (mérsékeli) az összes jövedelem és az egy főre jutó jövedelem alakulásának a tendenciáját is.

Későbbi vizsgálataim a fenti megállapításokat megerősítették, s e vizsgálatok eredményeit részletesebben az 1973-ban megjelent könyvemben, majd később megjelent munkáimban fejtettem ki.

Most megkíséreltem a vizsgálatokat általánosítani, és azt vizsgálni, hogy az élőmunka és a tárgyasult munka ráfordításának a változása, hogyan hat a termelés szerkezetére, a rendelkezésre álló élő és a tárgyasult munka kihasználására, valamint a jövedelem alakulására, és az ezzel kapcsolatos törvényszerűségek hogyan hatottak és hatnak a gyakorlatban, jelenleg és a jövőben a magyar mezőgazdaságra.

Mielőtt a gazdasági törvényszerűségek részletesebb taglalásába kezdenék, és a törvényszerűségekből levonható gyakorlati következtetések részletesebb kifejtését megtenném, célszerűnek látszik az alkalmazott matematikai modell rövid, vázlatos ismertetése. (A matematikát nem kedvelők ezt a részt átugorhatják.)

A matematikai modellezésnek nagy előnye és lehetősége, hogy az amúgy egyébként is megvalósíthatatlan, széleskörű gyakorlati kísérletek beállítása és vizsgálata nélkül, laboratóriumi úton képesek vagyunk a gazdasági törvényszerűségek feltárására alkalmas, „*laboratóriumi körülmények között elvégezhető*” vizsgálatokra. Mi több, a gazdasági törvényszerűségek feltárásának ez a módja nem csak lehetséges, de sokszor az egyedül lehetséges útja is.

A vizsgálat elvégzésére megkonstruált matematikai modellben a következő feltételeket kellett biztosítani:

- a.) A földterület nagysága és minősége a vizsgált modellsorozatban azonos legyen.
- b.) Azonos legyen a modellsorozatban adott növények termésátlaga és a termelés technológiája, illetve a technológia lehetősége.
- c.) A természeti és közgazdasági körülmények a vizsgált modellsorozatban azonosak legyenek.
- d.) Azonos legyen a modellsorozatban a vállalatvezetés színvonala.
- e.) A munkaerő ellátottság a modellsorozatban adott tárgyasult munkaráfordítás mellett változó legyen.
- f.) A tárgyasult munkaráfordítás a modellsorozatban adott élőmunka ráfordítás mellett változó legyen.

Tehát olyan vállalatokat tételeztem fel, amelyek mindenben azonosak, kizárólag az élő és a tárgyasult munka ráfordítás tekintetében változnak. Ezáltal sikerült a vizsgálatot minden „zavaró” körülménytől megtisztítva, kizárólag az élőmunka ráfordítás és a tárgyasult munkaráfordítás hatásának vizsgálatára összpontosítani.

A gyakorlatban lehetetlen ilyen gazdaságokat találni és vizsgálni, de matematikai modellezéssel ez megoldható, s lényegében azt jelenti, hogy elegendő volt egy vállalati modellt megszerkeszteni, és azt megsokszorozni, úgy, hogy a modell minden adata változatlan maradjon, kivéve az élőmunka ráfordítást és a tárgyasult munka ráfordítást.

A megfogalmazott modell azonban nem csak vállalati szintű elemzésekre alkalmas, hanem regionális és országos vizsgálatokra is. Sőt, mint látni fogjuk, a vizsgálatok egy részét kifejezetten országos szintre vonatkoztatom.

A matematikai modell megfogalmazása (némileg leegyszerűsítve) a következő volt:

1. $\mathbf{x}, \mathbf{y}^m, \mathbf{y}^g \geq 0$
2. $\mathbf{f}\mathbf{x} = \mathbf{F}$
3. $\mathbf{A}_1\mathbf{x} - \mathbf{M}\mathbf{y}^m \leq 0$
4. $\mathbf{A}_2\mathbf{x} - \mathbf{G}\mathbf{y}^g \leq 0$
5. $\mathbf{c}^{ex*}\mathbf{x} + \mathbf{c}^{eym*}\mathbf{y}^m + \mathbf{c}^{eyg*}\mathbf{y}^g \leq m \quad (=)$
6. $\mathbf{c}^{tx*}\mathbf{x} + \mathbf{c}^{tym*}\mathbf{y}^m + \mathbf{c}^{tyg*}\mathbf{y}^g \leq t \quad (=)$
7. $\mathbf{z} = \mathbf{p}^*\mathbf{x} - \mathbf{c}^{x*}\mathbf{x} - \mathbf{c}^{m*}\mathbf{y}^m - \mathbf{c}^{g*}\mathbf{y}^g = \max!$

Ahol:

\mathbf{x} – a termelési tevékenységek (termelési változók) vektora, s j-edik eleme a j-edik termelési tevékenység méretét jelenti ($j=1,2,\dots,n$)

\mathbf{f} - termelési tevékenységek egységnyi termeléséhez szükséges termőterület.

(Amennyiben a j-edik növény egységnyi termelése egy hektár területet fejez ki, akkor ennek elemei egységek, azaz minden eleme 1.)

\mathbf{F} - a rendelkezésre álló termőterület. Amennyiben $F=100$, akkor az összes termelés 100 ha-ra vonatkozik, s az egyes tevékenységek területe az összterületből való részesedésük %-os arányát mutatja, s természetesen a megoldás bármely területnagyságra egyszerűen átszámítható.

\mathbf{A}_1 – a tevékenységek élőmunka iránti szükségletének mátrixa, a_{ijh} eleme egységnyi j-edik tevékenység élőmunka ráfordítás igényét mutatja, az i-edik időszakban, a h-adik élőmunka csoport iránt. (Élőmunka csoport a szakképzettség, az állandó és az időszakos munkaerő stb. alapján képezhető.)

\mathbf{A}_2 – a tevékenységek fajlagos tárgyasult munkaráfordítás iránti igényének a mátrixa, a_{ijh} eleme egységnyi j-edik tevékenység tárgyasult munka iránti igényét mutatja, az i-edik időszakban, a h-adik tárgyasult munkaféleségből (különböző gépek, eszközök, anyagok).

\mathbf{M} – az élőmunka kapacitás mátrixa, m_{ih} eleme a h-adik élőmunka csoportban egységnyi élőmunka kapacitását fejezi ki az i-edik időszakban. Az \mathbf{M} mátrix elemei lehetnek a munkabér pénzben kifejezett egységei, munkaórák, munkanapok, stb. Elemei lehetnek vektorok (pl. egy munkaerő által havonta ledolgozható munkaóra, vagy munkanap, illetve ennek bér adatai), vagy lehetnek skalárok amikor az egyes hónapokban ledolgozható munkaóra, munkanap, vagy munkabér szerepel a mátrixban.

\mathbf{G} – a tárgyasult munka kapacitás mátrixa, g_{ih} eleme a h-adik tárgyasult munkacsoportban az egységnyi tárgyasult munka kapacitását fejezi ki az i-edik időszakban. A \mathbf{G} mátrix elemeiről ugyanaz mondható el, mint az \mathbf{M} mátrixról, elemei lehetnek vektorok, skalárok, műszakórák, műszaknapon, stb.

\mathbf{y}^m – az élőmunka ráfordítás vektora, h-adik eleme kifejezi, hogy a h-adik élőmunka csoportban hány egységet igényelünk. Mindenképpen fontos, hogy elemei összhangban legyenek az \mathbf{M} mátrix elemeivel, tehát elemei lehetnek egy fő munkaerő, forintosított munkabér, stb.

\mathbf{y}^g – a tárgyiasult munkaráfordítás vektora, h-adik eleme kifejezi, hogy a h-adik tárgyiasult munkacsoportból hány egységet igényelünk. Az élőmunka ráfordítás vektorához hasonlóan fontos, hogy elemei összhangban legyenek a \mathbf{G} mátrix elemeivel.

\mathbf{z} – a célfüggvény értéke (Pl. a vállalati jövedelem)

\mathbf{c}^{ex*} – a termelési változókhoz kapcsolódó élőmunka költség vektora

\mathbf{c}^{eym*} – az élőmunka ráfordítás változókhoz kapcsolódó élőmunka költség vektora

\mathbf{c}^{eyg*} – a tárgyiasult munkaráfordítás változókhoz kapcsolódó élőmunka költség vektora

\mathbf{c}^{tx*} – a termelési változókhoz kapcsolódó tárgyiasult munka költség vektora

\mathbf{c}^{tym*} – az élőmunka változókhoz kapcsolódó tárgyiasult munka költség vektora

\mathbf{c}^{tyg*} – a tárgyiasult munkaráfordítás változókhoz kapcsolódó tárgyiasult munka költség vektora

\mathbf{p}^* – a termelési tevékenységek hatékonysági sorvektora, j-edik eleme a j-edik tevékenység hatékonyságát (pl. egységnyi tevékenységgel nyerhető árbevételt) mutatja

\mathbf{c}^{x*} – a termelési tevékenység változókhoz kapcsolható összes költségek vektora

\mathbf{c}^{m*} – az élőmunka változókhoz kapcsolható összes költségek vektora

\mathbf{c}^{g*} – a tárgyiasult munkaráfordítás változókhoz kapcsolható összes költségek vektora

* - sorvektor (transzponált vektor) jelölésére szolgál

A modellben az egyes formulák jelentése a következő:

1. Az \mathbf{x} , \mathbf{y}^m , \mathbf{y}^g vektorok elemei között negatív elem nem lehet.
2. A termelést pontosan F hektár területen kell folytatni.
3. Munkaerőhiány nem lehetséges
4. Tárgyiasult munka hiány nem lehetséges.
5. Az élőmunka ráfordítás maximum m lehet.
6. A tárgyiasult munka ráfordítás maximum t lehet
7. A célfüggvény, amely szerint a jövedelem (árbevétel és a költségek különbsége) maximális legyen. (Most az egyszerűség kedvéért nem tértem ki az állóeszközök proporcionális és fix költségének a problémájára és reális kezelésének kifejtésére. Ezt korábbi munkáimban megtettem.)

A modellben tehát m és t paraméterek változtathatók, illetve változtatásukkal modellsorozatot kapunk. E sorozat megoldása megmutatja, hogy hogyan hat az élőmunka és a tárgyiasult munka ráfordítás változása a termelési szerkezetre, a vállalati, illetve (kiterjesztve) az országos jövedelemre, GDP-re a termelési erőforrások (a rendelkezésre álló élő- és tárgyiasult munka, valamint azok csoportjainak) kihasználására és hatékonyságára, stb., s lehetővé teszi gazdasági törvényszerűségek megfogalmazását. (Tulajdonképpen ez a modell parametrikus (paraméteres) programozási modell, amelyben két paraméter m és t változásának függvényében vizsgáljuk a gazdasági folyamatok alakulását, és ennek alapján kísérjük meg a gazdasági törvényszerűségek megfogalmazását. Egyszerűsített megoldása is lehetséges, amikor, nagyobb lépésközökben megadott egészértékű paraméter értékekre oldjuk meg a modellt, egyszerű lineáris programozási modellként kezelve. Ennek kifejtésétől e helyütt tekintsünk el.)

A fentiekben bemutatott modell alkalmas annak a vizsgálatára, hogy az élőmunka és a tárgyasult munkaráfordítás változása hogyan, milyen törvényszerűséggel hat a termelés szerkezetére, a munkaerő és az eszközök kihasználására és a vállalati jövedelemre. Egyben alkalmas dinamikus vizsgálatokra is, amikor gazdasági fejlődés dinamikájában, az egyes tényezők időbeli változását, illetve az időbeli változás törvényszerűségeit kívánjuk vizsgálni.

Mint arról már szó volt a magán mezőgazdasági vállalatokban nincs sem foglalkoztatási, sem pedig eltartási kényszer. Ha azonban egy országot vizsgálunk, akkor adva van egy mezőgazdasági népesség, amelyiknek (ha a munkával való ellátását nem is) a megélhetését – még ha alacsony színvonalon is – biztosítani kell.

Ennek megfelelően a továbbiakban egy ország mezőgazdaságát tekintjük egy egésznek, egy olyan rendszernek, amely az adott ország más rendszereivel kölcsönös kapcsolatban van, s az ipar, a kereskedelem és a szolgáltatás, illetve a gazdaság más ágazatai fejlődésének függvényében ugyan változó, de egy adott időszakban meghatározott, a mezőgazdaságban foglalkoztatható munkaerővel, és természetesen az adott munkaerőhöz kapcsolódó ellátandó lakossággal rendelkezik.

Az ezzel kapcsolatos dinamikus vizsgálat modellezéséhez vezessük be a következő jelöléseket:

T – termelési érték

B – Bruttó jövedelem (munkabér + profit)

P – Profit

M – Munkaerő létszám

H – Tárgyasult munkaráfordítás

E – Egy munkaerőre jutó eltartottak száma

Jelöljük továbbá a bázis időszakot (a vizsgálat kiinduló időszakát) $_0$ indexszel, a tárgyidőszakot (a fejlődés következtében vizsgálni kívánt időszakot) $_1$ indexszel.

Ennek alapján a termelési értéket a vizsgálat kiindulópontjául választott időszakban (bázis időszakban) a

$$8. \quad T_0 = H_0 + B_0$$

a fejlődés során elérendő, vizsgált időszakban (tárgyidőszakban) pedig a

$$9. \quad T_1 = H_1 + B_1$$

formulával írhatjuk le.

A növekedés rátáját jelölje Δ

Tehát:

$$10. \quad \Delta_T = \frac{T_1}{T_0}$$

$$11. \quad \Delta_H = \frac{H_1}{H_0}$$

$$12. \quad \Delta_B = \frac{B_1}{B_0}$$

Ezek szerint viszont

$$13. \quad T_1 = \Delta_T T_0 = \Delta_H H_0 + \Delta_B B_0$$

és

$$14. \quad H_1 = \Delta_T T_0 - \Delta_B B_0,$$

$$15. \quad B_1 = \Delta_T T_0 - \Delta_H H_0.$$

A 15.-ből adódóan a bruttó jövedelem növekedése függ a termelési érték bázisévi szintjétől és a tárgyévi növekedés rátájától, valamint a tárgyasult munka ráfordítás bázisévi szintjétől és növekedési rátájától.

Ez ugyan egyszerű összefüggés, mégis rámutat egy további kérdésre.

Ha jövedelmező a termelés, tehát $B_0 > 0$, akkor

$$16. \quad T_0 > H_0$$

Ezért

$$17. \quad B_1 > B_0$$

még akkor is fennáll, ha

$$18. \quad \Delta_T = \Delta_H$$

vagyis a bruttó jövedelem növekszik, ha a termelési érték legalább ugyanolyan százalékkal növekszik, mint a tárgyasult munkaráfordítás.

Sőt a 17. mindaddig fennáll, amíg a

$$19. \quad \Delta_T T_0 > \Delta_H H_0$$

illetve

$$20. \quad \Delta_H < \frac{\Delta_T T_0}{H_0}$$

fennáll.

Ha pl. 100 Ft termelési érték előállításához a bázisévben 60 Ft tárgyasult munka ráfordítására van szükség, és a tárgyévben a tárgyasult munkaráfordítás 10 %-kal, a termelési érték 8 %-kal emelkedik, akkor a bruttó jövedelem még növekszik. Valóban, a $100 - 60 = 40$ Ft-hoz képest most $108 - 66 = 42$ Ft.

Az egy dolgozóra jutó bruttó jövedelmet a bázisévben B_{M0} -el, a területegységre jutó jövedelmet pedig B_{F0} -el jelölve, az egy dolgozóra jutó bruttó jövedelmet a

$$21. \quad B_{M0} = \frac{T_0 - H_0}{M_0}$$

formulával, a területegységre jutó bruttó jövedelmet pedig a

$$22. \quad B_{F0} = \frac{T_0 - H_0}{F_0}$$

formulával határozhatjuk meg.

A fejlődés során általában a T és a H növekszik, az M és az F pedig csökken. Változásuk függvényében az egy dolgozóra és a területegységre jutó bruttó jövedelem a következőképpen fejezhető ki:

$$\begin{aligned}
23. \quad B_{M1} &= \frac{T_0 - H_0}{M_0} + \frac{\Delta_T T_0 - T_0}{M_0} + \frac{\Delta_H H_0 - H_0}{M_0} + \\
&\quad \left(\frac{T_0 - H_0}{M_0} * \frac{M_0}{\Delta_M M_0} - 1 \right) + \left(\frac{\Delta_T T_0 - T_0}{M_0} * \frac{M_0}{\Delta_M M_0} - 1 \right) + \left(\frac{\Delta_H H_0 - H_0}{M_0} * \frac{M_0}{\Delta_M M_0} \right) \\
24. \quad B_{F1} &= B_{M1} * \frac{\Delta_M M_0}{F_0}
\end{aligned}$$

A 23. könnyen a következő egyszerű alakra hozható:

$$B_{M1} = \frac{1}{\Delta_M} \left(B_{M0} + (\Delta_T - 1) \frac{T_0}{M_0} - \frac{\Delta_H H_0 - H_0}{\Delta_M M_0} \right)$$

Egy ország szempontjából természetesen nem csak az egységnyi élőmunka felhasználásra (pl. az egy foglalkoztatott munkaerőre) jutó bruttó jövedelemnek van jelentősége, hanem az élet-színvonal alakulás tekintetében a mezőgazdaságban eltartandókra jutó jövedelemnek is.

Márpedig, mint arról már szó volt, a rendszerváltás után bekövetkezett privatizáció a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának igen jelentős csökkenéséhez, nagyarányú falusi munkanélküliséghez vezetett. Ez pedig azt jelenti, hogy nem csak a gyerekek és az idős, vagy beteg, stb. emberek szorulnak eltartásra, hanem a munkából kiszorultak (illetve inkább kiszorítottak) is, azaz **a foglalkoztatottak számának jelentős csökkenése mellett az eltartottak száma nem csökkent, sőt növekedett.**

A továbbiakban tehát az élőmunka ráfordítást, a dolgozói létszámot (M), munkaerő egységre átszámítva értelmezzük, vagyis az időszakai dolgozókat arányosan olyan munkaerő egységekre átszámítva, mintha az egész évben alkalmazottak lennének.

Az eltartottak alatt értjük a mezőgazdaságból élő összes, tehát a dolgozó, a nem dolgozó, illetve a részben, dolgozó lakosságot együttesen.

Ha tehát az eltartottak számát E-vel, a dolgozók számát M-el jelöljük, akkor az egy dolgozóra jutó eltartottak száma E/M lesz. Az egy dolgozóra jutó bruttó jövedelemből és az egy dolgozó tagra jutó eltartottak számából az egy eltartottra jutó bruttó jövedelem összegét a következőképpen számíthatjuk ki.

$$26. \quad B_{E0} = \frac{B_{M0} M_0}{E_0}$$

A 23. formula e szerint – az eltartottak számát figyelembe véve – a következőképpen alakítható át:

$$\begin{aligned}
27. \quad B_{E1} &= \frac{T_0 - H_0}{M_0} + \frac{\Delta_T T_0 - T_0}{M_0} - \frac{\Delta_H H_0 - H_0}{M_0} + \left(\frac{T_0 - H_0}{M_0} * \frac{M_0}{\Delta_M M_0} - 1 \right) + \\
&\quad \left(\frac{\Delta_H H_0 - H_0}{M_0} * \frac{M_0}{\Delta_M M_0} \right) * \frac{M_1}{E_1}
\end{aligned}$$

Könnyű belátni, hogy az egy dolgozóra jutó eltartottak száma adott T_0 és H_0 esetén ugyanúgy nincs hatással a területegységre jutó jövedelem nagyságára, mint a dolgozók létszámának a változása. (A valóságban ilyen hatás létezik, de az a T_0 nagyságában kifejezésre juttatható.)

A fentiekből adódóan **az élő- és a tárgyasult munka cserének az egy főre jutó bruttó jövedelem növekedésére gyakorolt hatását az eltartottak számának növekedése részben, vagy egészben kompenzálhatja.**

Vizsgálatunk mindaddig a bruttó jövedelemhez kapcsolódott, azonban az alkalmazott formulák könnyen átalakíthatók a nettó jövedelem vizsgálatára alkalmas módon.

Például a nettó jövedelem a következőképpen fejezhető ki:

$$28. \quad N = T - H - \lambda M$$

Ahol λ munkabértényező, amely megmutatja, hogy egy dolgozóra hány forint munkabér jut. Ezt a dolgozói létszámmal szorozva megkapjuk az összes munkabérlétszámot, amit a bruttó jövedelemből $(T - H)$ levonva kapjuk a nettó jövedelmet.

Természetesen ennek alapján a

$$29. \quad N_M = \frac{(T - H - \lambda M)}{M},$$

illetve a

$$30. \quad N_F = \frac{T - H - \lambda M}{F}$$

formulák alkalmazhatók. Hasonlóképpen átalakíthatók a további formulák is.

Tekintve azonban, hogy a 29. kifejezhető a

$$31. \quad B_M = \frac{T - H - \lambda M}{M}$$

formában, és mint ismert

$$32. \quad B_M = \frac{T - H}{M}$$

Ezért az egy dolgozóra jutó nettó jövedelem kiszámítható az egy dolgozóra jutó bruttó jövedelem és az egy dolgozóra jutó munkabér költsége révén is, azaz

$$33. \quad N_M = B_M - \frac{\lambda M}{M}$$

Ennek alapján a 31.-ből a nettó jövedelem egyszerűen nyerhető, vagyis

$$34. \quad N_{M1} = B_{M1} - \frac{\lambda M_0 \Delta_M M_0}{\Delta_M M_0}$$

A bemutatott formulák alkalmasak a vizsgált tényezők komplex kapcsolatának az elemzésére, de alkalmasak az egyes tényezők különböző hatásának a kimutatására is.

2. A mezőgazdaság helyzetét és jövőjét befolyásoló objektív törvényszerűségek

Messze vezetne, amennyiben a modellt, valamint annak különböző, részletes változatait, illetve a modell megoldásának eredményeit és annak a vállalatokra és az agrárpolitikára vonatkozó gyakorlati vetületeit minden lehetséges vonatkozásaiban részletesen elemeznénk, kihasználva az elemzés sokoldalú lehetőségeit. Erre e helyütt nem vállalkozhatok, egyébként is az irodalomjegyzékben megadott publikációkban több kérdés részletesebb kifejtését megtalálhatjuk. Maradjunk néhány általam jelenleg fontosnak tartott probléma tárgyalásánál, amelyek a könyv címében foglalt kérdésekkel szorosabb kapcsolatban vannak, s e kérdések megvilágítását tűzik ki célul.

Ennek során mindenek előtt foglaljuk össze – a kiemelés kedvéért is – tételekbe szedve a modellvizsgálatok alapján megfogalmazható legfontosabb törvényszerűségeket.

Az 1-7. alatt megfogalmazott modellvizsgálatok alapján számos tételt fogalmazhatunk meg. Emeljük ki ezek közül néhány, a vizsgálatunk szempontjából fontosabbnak tartott tételt:

1. tétel: Van az élőmunka ráfordításnak egy alsó (minimális) határa (jelöljük m_0 -val), amely feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a vállalat, vagy adott ország a rendelkezésre álló termőföld területet, a termelésre teljes mértékben felhasználja. Ha az élőmunka ráfordítás lehetősége e minimális határ alá csökken, a földterület egy része kihasználatlanul marad, illetve ha a modellben a földterület felhasználását egyenlet formájában fogalmazzuk meg, a modell megoldhatatlanná válik.

Természetesen a gyakorlat nem olyan szigorú, mint a matematika. Elvileg és a gyakorlatban is lehetséges, hogy szűkös élőmunka ráfordítással a teljes termőterületen termelünk, de nem tartjuk be a termelési technológia előírásait, a területet, vagy annak egy részét felveri a gaz, a termést tönkreteszik a kártevők, stb. tehát a termés csökken, vagy teljesen tönkremegy, vagy nem optimális termelési szerkezetet valósítunk meg, stb. Ezekről a lehetőségektől a továbbiakban tekintsünk el. Tartsuk magunkat a matematikai szabotossághoz, a szigorú előírásokhoz, az adott technológia betartásához, stb.

2. tétel: Van az élőmunka ráfordításnak egy felső (maximális) határa (jelöljük m^0 -al). Amikor a rendelkezésre álló élőmunka mennyisége ezt a határt meghaladja, az már szükségtelen, s célszerűen egyetlen munkanap sem használható fel.

3. tétel: Az élőmunka ráfordítás minimális és maximális határa számos tényezőtől függ, és e tényezők függvényében állandóan változik. A természeti és a közgazdasági adottságok, a termelhető termékek, valamint a technika és a termesztési technológia fejlettsége, a tárgyasult munkaráfordítás szintje, eltérése miatt a különböző feltételek között gazdálkodó vállalatoknál, illetve a különböző országokban az élőmunka szükséglet alsó és felső határa eleve eltérő. Különösen nagy befolyással van e határokra a gép- és az eszköz ellátottság, valamint az, hogy a vállalatok milyen termékek termelésére rendezkednek be, azaz milyen termékeket képesek és hajlandók termelni, milyen termék termelése lehet célszerű az adott piaci lehetőségek között.

Másrészt a termelési szerkezetre vonatkozó korlátok, valamint a célszerű belső vállalati arányok megteremtése érdekében a matematikai modellbe beépített szükségszerű mérlegfeltételek is igen nagymértékben befolyásolják az élőmunka szükséglet minimális és maximális határát.

4. tétel: A vállalat gépekkel és eszközökkel való ellátottságának a fokozása az élőmunka szükséglet alsó és felső határát alacsonyabb szintre szállítja le. Ez egyébként matematikai modellezés nélkül is könnyen belátható, hiszen adott termelési szerkezet kevesebb élőmunkát, munkaerőt igényel, ha a gépesítettség magasabb színvonalú. A termelési szerkezetre vonatkozó korlátok, valamint a belső vállalati arányok megteremtését szolgáló feltételek modellbe építése viszont általában az élőmunka szükséglet alsó határát magasabb szintre emelik, míg felső határát alacsonyabb szintre szállítják, vagyis e határokat egymáshoz közelítik.

5. tétel: Ha eltekintünk az egyéb korlátoktól és szükségszerű belső arányoktól, s feltételezzük, hogy a vállalat (szükségletéhez képest) korlátlanul rendelkezik (saját, vagy bérelt) gépekkel és eszközökkel, valamint értékesítési lehetőségekkel, stb. az élőmunka szükséglet alsó határán általában olyan termelési szerkezetet kapunk, amely több termék termelését irányozza elő. Az m értékét az m^0 felé közelítve viszont, a termelési szerkezet mindinkább a szakosodás irányába tolódik el, míg végül az m^0 pontban általában egy monokultúras termeléshez jutunk. Ekkor csak egyetlen terméket állítunk elő, azt, amely egységnyi területen (és így az összterületen is) a legjövedelmezőbb.

6. tétel: Az élőmunka felhasználás lehetőségének a növekedéseként adódó szakosodás tendenciájával együtt, egy másik tendencia is kifejezésre jut, mégpedig az, hogy kevesebb munkaerő foglalkoztatására lesz szükség, és az élőmunka felhasználás az év egy rövidebb időszakára korlátozódik, vagyis a falusi munkaerőnek csak egy része (esetleg kis része), és csak az év rövidebb szakaszában van foglalkoztatva. A mezőgazdaságban rendelkezésre álló munkaerő kihasználásának a csökkenő tendenciája következik be. Amíg ugyanis az m_0 pontban a rendelkezésre álló munkaerő nagyobb részének hosszabb időszakban történő foglalkoztatása válik lehetővé, addig az m^0 pontban, ha monokultúras termeléshez jutunk, a munkaerő foglalkoztatása általában csak az évnek egy (esetleg igen rövid) időszakában, a csúcsmunka időszakban válik lehetővé. Ez egyben azt is jelenti, hogy előtérbe kerül az idénymunkaerő foglalkoztatása.

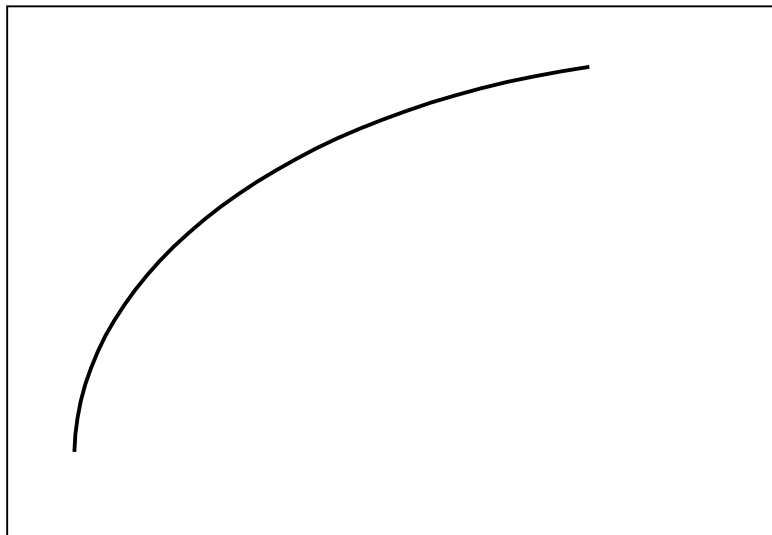
7. tétel: Ha célunk (célfüggvényünk) a jövedelem maximalizálása, miközben az élőmunka foglalkoztatásának a lehetőségét az m_0 -tól az m^0 -ig változtatjuk, a vállalati jövedelem (s ezzel együtt az összterületre és a területegységre jutó jövedelem is) kezdetben gyors, majd egyre lassuló ütemben emelkedik. Végül az m^0 pontban a jövedelem stagnálása következik be, vagyis adott földterületen, az adott feltételek között nem érhetünk el nagyobb jövedelmet, mint amit az m^0 pontban elértünk. (1. ábra) (Ez a tendencia egyébként más célfüggvény tartalom esetén is jelentkezik, de e helyütt figyelmünket a jövedelem függvényre összpontosítjuk.)

8. tétel: A mezőgazdasági termékek ára (és általában is a termékek ára) ritka esettől eltekintve nem élőmunka ráfordítás arányos. Az árakban az élőmunka és a tárgyasult munka (meghatározott, és változó arányban) egyaránt kifejezésre jut, és kell is, hogy kifejezésre jusson, máskülönben nem lenne érdemes beruházni, és egyáltalán nem lenne érdemes gyártani olyan terméket, amely tárgyasult munka ráfordítást is igényel, hanem csupán a kézi munkával történő termelés érne meg. Ez abszurd helyzet, ami nem fordulhat elő.

A mezőgazdasági áraknak ki kell fejezni mind az élőmunka, mind a tárgyasult munka ráfordítást, sőt ezen túlmenően a termőföld ráfordítást, mint költségtényezőt is. Ez a helyzet viszont egyértelművé teszi az 1. ábrával kifejezett törvényszerűséget.

1. ábra. A jövedelem változása a munkaerő sűrűség (élőmunka ráfordítás) függvényében

Jövedelem

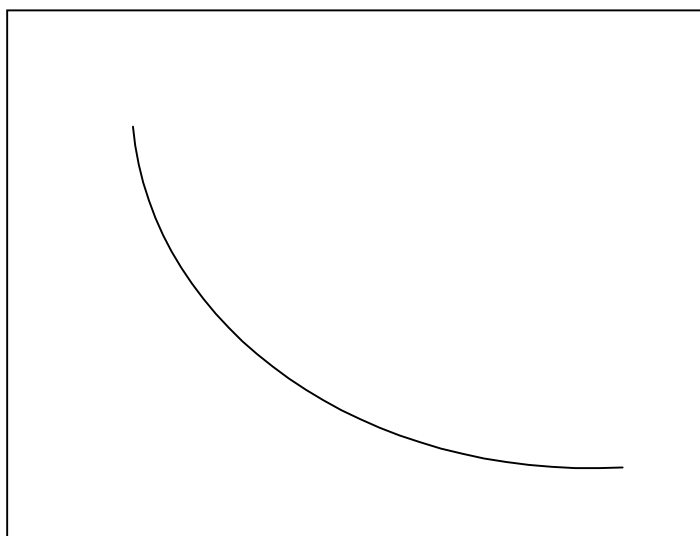

Élőmunka ráfordítás

9. tétel: Az 1. ábrán bemutatott tendencia azonban egyidejűleg azt is jelenti, hogy az élőmunka foglalkoztatás növekedésével, az egy dolgozóra jutó jövedelem kezdetben gyors, majd egyre lassuló ütemben csökken. (2. ábra)

2. ábra. Az egy főre jutó jövedelem változása a munkaerő sűrűség függvényében

Jövedelem egységnyi élőmunka ráfordításra

Élőmunka ráfordítás

10. tétel: Az 1. és 2. ábrán illusztrált tendencia általános érvényű törvényszerűség, de természetesen a vállalatok eltérő feltételeiből adódóan vállalatonként és országonként eltérően magasabb, vagy alacsonyabb szintű, meredekebb, vagy laposabb, hosszabb, vagy rövidebb tendencia vonalat kapunk.

11. tétel: A munka termelékenységének és a területi termelékenységnek a tendenciája ellentétes. A bemutatott tendenciák szerint ugyanis az élőmunka felhasználásának a növekedésével a területi termelékenység (m₀-ig) növekedik, de a munka termelékenysége csökken.

12. tétel: A magasabb élőmunka felhasználás – más körülményeket változatlanak tekintve – a specializálódás irányába ösztönöz.

13. tétel: Az egyébként azonos feltételek között gazdálkodó mezőgazdasági vállalatok, illetve országok közül a magasabb élőmunka mennyiséget felhasználó vállalatok, illetve országok a munka termelékenysége tekintetében általában hátrányban vannak, mert egységnyi élőmunkára vetítve kevesebb jövedelemtermelést érnek el. Még rosszabb a helyzet, ha a megtermelt jövedelmet az egységnyi rendelkezésre álló munkaerőre vetítjük. Ebből adódóan a mezőgazdasági termeléssel, magas mezőgazdasági népességgel rendelkező vállalatok, vidékek, országok általában, törvényszerűen szegényebbek.

14. tétel: A tárgyasult munka felhasználás növekedése ugyanúgy hat, mint az élőmunka felhasználás növekedése, vagyis adott termelési szerkezet megvalósítása magasabb gépesítés mellett kevesebb élőmunka felhasználását igényli, illetve viszont, ahhoz, hogy adott területen egy termelési szerkezetet kevesebb élőmunka felhasználásával valósíthassunk meg, gépesíteni kell.

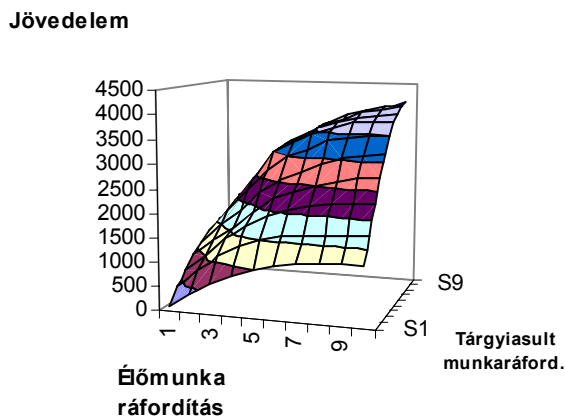
15. tétel: A gépesítéssel, illetve általában a tárgyasult munka felhasználásának a növekedésével – a többi körülmény változatlansága mellett – a termelési szerkezet a szakosodás irányában változik, s csökken tárgyasult munka, a gépek és az eszközök, valamint a rendelkezésre álló élő munka kihasználása, a jövedelem pedig kezdetben gyorsabban, majd egyre lassuló ütemben növekedik. E szerint tehát a tárgyasult munka felhasználás növekedésének a jövedelemre, valamint a gépek és a munkaerő kihasználására gyakorolt hatása ugyanolyan tendenciát mutat, mint az élőmunka felhasználásának a növekedése.

Természetesen mindvégig ésszerű, optimális gazdálkodást tételezünk fel. Az ésszerűtlen gazdálkodás az eredmény romlásával, a jövedelem csökkenésével, az élőmunka, a gépek és az eszközök ésszerűtlen használatának, illetve a kihasználatlanságának a fokozódásával jár.

16. tétel: Általános törvényszerűség, hogy a termelési tényezők bármelyikének a változása – a többi tényező változatlansága mellett – tendenciájában ugyanazon hatást gyakorolja a termelés jövedelmére, egy ideig gyorsabb, majd egyre lassuló ütemben növeli azt. Ez a termelési tényezők komplex kapcsolatát fejezi ki. Ebből az is következik, hogy profitorientált társadalomban mindig, azt a termelési tényezőt kell változtatni, amelyik változtatása a leginkább lehetővé teszi a jövedelem növekedését.

Vizsgáljuk meg a továbbiakban egy ábrával is szemléltetve, az élőmunka ráfordítás és a tárgyasult munka ráfordítás változásának együttes hatását a jövedelemre. (3. ábra)

3. ábra. Az élő és a tárgyasult munka ráfordítás változásának hatása a jövedelemre

A 3. ábra jól szemlélteti, hogy az élőmunka ráfordítás növekedésével a jövedelem kezdetben gyorsabb, majd egyre lassuló ütemben növekedik, végül stagnálásba megy át. A tárgyasult munka ráfordítás növekedésével jövedelem mind magasabb szintre emelkedik, azonban az emelkedés mértéke csökkenő. (Itt kell megjegyezni, hogy az ábrák függvényszerű tendenciákat érzékeltetnek. Ez nem zárja ki, hogy a valóságban, m és a t paraméterek egészértékű változtatásával a jövedelem szakaszosan lineáris változást követ.)

Ez a tendencia tulajdonképpen a csökkenő földhozadék törvényét fejezi ki, azaz a ráfordítás növekedése, adott technikai és technológiai adottságok mellett, csökkenő hozaddal jár.

Természetesen mindez adott technikai és technológiai szint mellett igaz, s a technika és a technológia fejlődése a jövedelem szintjét és változásának a meredekségét megváltoztatja, viszont a fentiekben megfogalmazott általános törvényszerűség az új technikai és technológiai szintjén ismét érvényre jut.

Tulajdonképpen tehát az élőmunka és a tárgyasult munka ráfordítás ugyanazon törvényszerűség szerint hat a jövedelemre, természetesen a jövedelem szintje és változásának a meredeksége eltérő.

Az ábrát tekintve az alábbi lehetőségeket kell figyelembe venni:

1. Az élőmunka ráfordítás növekedik, a tárgyasult munkaráfordítás változatlan. Ebben az esetben a jövedelem, lassuló mértékben növekedik.
2. Az élőmunka ráfordítás csökken, a tárgyasult munka ráfordítás változatlan marad. Ekkor a jövedelem, gyorsuló mértékben csökken.
3. A tárgyasult munkaráfordítás növekedik, az élőmunka ráfordítás változatlan marad. A jövedelem, lassuló mértékben növekedik.

4. A tárgyasult munkaráfordítás csökken, az élőmunka ráfordítás változatlan marad
A jövedelem, gyorsuló mértékben csökken.
5. Az élő és a tárgyasult munkaráfordítás egyaránt növekedik.
A jövedelem, lassuló mértékben növekedik
6. Az élő és a tárgyasult munkaráfordítás egyaránt csökken.
A jövedelem, gyorsuló mértékben csökken

A fentiekben kifejtettek alapján adott gazdaságra, illetve adott feltételekre vonatkozólag meg lehet határozni az élőmunka és a tárgyasult munka jövedelemre gyakorolt helyettesítési arányát, azaz meg lehet határozni, hogy adott gazdaságban, illetve adott feltételek között, pl. hány forint tárgyasult munka költséggel lehet kiváltani egy forint munkabér költséget, vagy fordítva, hány forint élőmunka költséggel lehet kiváltani egy forint tárgyasult munka költséget. Természetesen most is adott technikai és technológiai szintet, valamint bérszintet és optimális cselekvést feltételezve.

Valamikor több tudományos dolgozat is foglalkozott a gépi munka és a munkaerő helyettesítési arányával. Különböző megállapítások születtek, megkíséreltek általánosan érvényes számadatokat meghatározni, azonban egzakt számítási módszer nem született. Márpedig általánosan érvényes számadatokat itt sem lehet megadni, hiszen az élő és a tárgyasult munkaráfordítás helyettesítési aránya sok tényezőtől függ és vállalatonként eltérő.

Az itt bemutatott eljárással azonban egzakt módszert sikerült kidolgozni a probléma megoldására, amely nem csak elméleti törvényszerűségek feltárására alkalmas, hanem bármely konkrét esetre alkalmazva, meghatározható az élő és a tárgyasult munkaráfordítás helyettesítési aránya. Természetesen az adott módszerrel az élő és a tárgyasult munka aránya nem csak általánosságban határozható meg, hanem konkrét gépre, eszközre vonatkozóan is.

Igen érdekes, képet kapunk amennyiben az élő és a tárgyasult munkaráfordítás emelkedésének a hatására bekövetkezett jövedelem emelkedését úgy vizsgáljuk, hogy egységnyi élőmunka, és egységnyi tárgyasult munka növekedés hatására milyen jövedelememelkedés, következik be, és végig vizsgáljuk a lehetséges eseteket, vagyis m_0 és t_0 -tól haladunk m^0 és t^0 irányába. Ekkor az összes jövedelem változása a két tényező emelkedésének a hatására kezdetben gyors, majd mindinkább lassuló növekedést mutat, vagyis ugyanazt a tendenciát találjuk, mint az élőmunka, illetve, mint a tárgyasult munka változásával kapcsolatban megállapítottuk, de a változás intenzívebb.

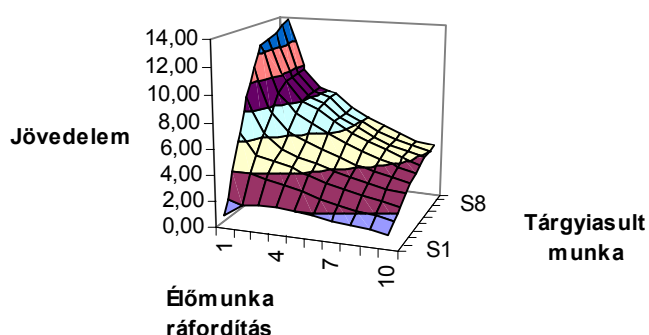
A 3. és 4. ábrákkal szemléltetett tendencia részletesebb vizsgálata még további érdekességek megállapítását is lehetővé teszi. Ezek részletezésétől azonban eltekintek.

A 3. ábra adott földterületen elérhető összes jövedelem változását mutatja az élő és a tárgyasult munka felhasználás változásának a függvényében, adott technikai és technológiai szint és optimális gazdálkodás esetén.

Ebből egyszerűen meg lehet határozni, pl. az egységnyi élőmunkára és az egységnyi tárgyasult munkára jutó jövedelmet is. (4. ábra)

A 4. ábrából jól látható, hogy az élőmunka felhasználás növekedésével, az egységnyi élőmunkával előállítható jövedelem, lassuló mértékben csökken. A jövedelem vonalak viszont a tárgyasult munka felhasználás növekedésével egyre magasabb szintre emelkednek, de az emelkedés mértéke csökkenő.

4. ábra. Az élő és a tárgyasult munka ráfordítás változásának a hatása az egységni élőmunka ráfordítással elérhető jövedelemre

Mint arról szó volt az ismertetett eljárás alkalmas a gazdasági folyamatok konkrét esetben történő számszerűsítésére, számszerű meghatározására is, de véleményem szerint legalább ilyen fontos az, hogy alkalmas gazdasági törvényszerűségek feltárására.

A 23-25 formulákból az alábbi következtetések vonható le:

17. tétel: Ha a T_0 és a H_0 növekszik, és az M_0 csökken, akkor az egy dolgozóra jutó bruttó jövedelem függ annak változás előtti szintjétől, a T_0 és az M_0 arányától, a Δ_T és a Δ_M arányától, valamint a Δ_H és a Δ_M arányától.

A B_{M0} , a T_0/M_0 , valamint a Δ_T/Δ_M egyenes, a Δ_H/Δ_M , valamint a H_0/M_0 arányok nagysága fordított arányban befolyásolja az egy dolgozóra jutó bruttó jövedelem változását.

Ebből pedig az következik, hogy pl. azokban az országokban, (és azokban a mezőgazdasági vállalatokban), ahol a jó természeti-gazdasági feltételek, s az ezekhez viszonyított alacsony dolgozói létszám következtében az egy dolgozóra jutó T_0 és B_{M0} magas szintű, a tárgyasult munka ráfordítás növekedése következtében a T_0 jelentősen emelhető a munkaerő létszám egyidejű csökkenése mellett. Ezekben nagyobb tárgyasult munka költséget is el tudnak viselni, viszonylag kisebb mértékű élőmunka és – tárgyasult munka helyettesítési aránya mellett is.

A rosszabb természeti és gazdasági feltételek és viszonylag magasabb élőmunka-ráfordítás mellett termelő országokban (illetve mezőgazdasági vállalatokban) viszont, még ha a tárgyasult munkaráfordítás lehetővé teszi is a T_0 emelését, a tárgyasult munkaráfordítás, (így pl. a gépesítés), csak viszonylag magas élőmunka – tárgyasult munka helyettesítési arány esetén viselhető el a jobb természeti feltételekkel rendelkezőkkel szemben.

A fentiekből kiderül az is, hogy a természeti és a gazdasági feltételeknek és a mezőgazdaságban rendelkezésre álló (foglalkoztatandó?) élőmunka mennyiségnek még nagy szerepe van a tárgyasult munkaráfordítás lehetőségeiben és gazdaságosságában.

18. tétel: A 23.-24. formulák összehasonlításából levonható az a következtetés, hogy a tárgyasult munkaráfordítás növekedésének a hatása másként jelentkezik, ha azt a területegységre, vagy ha a rendelkezésre álló élőmunka egységre jutó bruttó jövedelem szempontjából nézzük.

A területegységre jutó bruttó jövedelem tekintetében a többlet tárgyasult munkaráfordítás költsége csak annak hozamnövelő hatásával kompenzálható, míg az élőmunka egységére jutó bruttó jövedelem szemszögével nézve, a hozam növekedésével és az élőmunka mennyiség csökkenésével együttesen kompenzálható. Ebből adódóan a tárgyasult munkaráfordítás gazdaságosságának a határa az előbbi esetben alacsonyabb, az utóbbi esetben magasabb szinten helyezkedik el, feltételezve természetesen a munkaerő más gazdasági ágazatban való foglalkoztatásának a lehetőségét.

Adott esetben az egységnyi élőmunkára jutó bruttó jövedelmet tekintve, a tárgyasult munka költségnövekedése még a területegységre jutó termelési érték csökkenése esetén is gazdaságos lehet.

A tárgyasult munka költségének a növekedését természetesen mindvégig a termelési eszközráfordítás növekedéséből adódónak tételezzük fel, változatlan termelési eszköz árakkal számolva. Ugyancsak mindvégig eltekintünk az inflációtól (vagy deflációtól) a termelési érték, és az élőmunka költség tekintetében is. Szintén feltételezzük, hogy a bruttó jövedelem megoszlásának az aránya munkabérre és profitra nem változik. Természetesen ezek a megszorítások bármikor feloldhatók, sőt a modell alkalmas arra, hogy vizsgáljuk ezek változásának a hatását is.

19. tétel: Amennyiben a mezőgazdaságból teljes munkabírási munkaerő esik ki (haláleset, más ágazatba történő elvándorlás, külföldre távozás, munkanélkülivé válás, stb.) oly módon, hogy a hozzá tartozó eltartottak a mezőgazdaságban visszamaradnak, s a gépesítés növekedése ellenére is olyan változás következik be a termelési szerkezetben, hogy a $\Delta_T T_0 - \Delta_H H_0$ csökken, akkor ez az egy eltartottra jutó bruttó jövedelem csökkenéséhez vezethet. Kérdés, hogy ezt a csökkenést mennyiben kompenzálja az elvándoroltak, külföldre távozottak, hozzájárulása a visszamaradók eltartásához.

20. tétel: Az egy eltartottra jutó bruttó jövedelem szempontjából vizsgálva, a tárgyasult munka ráfordítás gazdasági hatékonyságának a határa, a területegységre jutó bruttó jövedelem tekintetében megvonható határhoz közelebb van, mint az egy dolgozóra jutó bruttó jövedelemnél mutatkozó határhoz. A dolgozóra és az eltartottra jutó bruttó jövedelem szempontjából megvonható határ viszont annál közelebb van egymáshoz, minél inkább egybe esik a dolgozók és az eltartottak számának együttes csökkenése, illetve azonos irányú változása.

Vizsgálataimból, – mint arról már szó volt – kiderült, hogy az élőmunka ráfordítás és a tárgyasult munkaráfordítás változása a nettó jövedelem változására ugyanolyan hatást gyakorol, mint a bruttó jövedelem változására. Ebből következik, hogy a nettó jövedelemmel kapcsolatban – az élőmunka és a tárgyasult munka ráfordítással mutatott összefüggését illetően – ugyanazokat tudjuk megfogalmazni, mint amit az előbbieken a bruttó jövedelem változásával kapcsolatban megfogalmaztunk.

3. Történelmi múlt.

Elmaradottság és nyomor a gazdasági törvényszerűségek tükrében

Tekintve, hogy nem a történelmet taglaló, sokszor szubjektív, a politikai felfogástól is vezérelt, illetve attól nem független, éppen ezért sajnos gyakran nem megbízható irodalomra kívánnok hagyatkozni, hanem alapvetően a saját tapasztalataimra, ezért a mezőgazdaság múltjának elemzését attól az időtől kezdem, amikortól már gyerek fejjel – gyakran játék közben – az engem körülvevő világról magam láttam, hallottam, tapasztaltam.

A harmincas évek második felére tudok visszaemlékezni.

Falusi gyerek voltam. A községnek, amelyben éltem, tudomásom szerint közel 10.000 lakosa volt. A lakosság szorgalmas, látástól vakulásig, dolgozó. Éjjel gyakran ébredtem a szekerek zörgésére.

Lakóhelyem gazdag község hírében állott. Gazdagnak számított az, akinek 15 holdnyi (8 hektárnyi), nagyon gazdagnak, akinek 25 holdnyi (14 hektárnyi) földje volt. A leggazdagabb parasztgazdának (tudomásom szerint egy ilyen volt) állítólag 100 holdnyi (50 hektárnyi) földje volt.

Aztán voltak kisebb gazdák, meg sokan, nagyon sokan, nincstelen parasztok, és voltak uradalmi cselédek, zsellérek.

Iparosok nagyon kevesen voltak. Nem volt rájuk szükség. Nem volt szükség víz – gáz – szerelőre, hiszen nem volt sem vízvezeték, sem gázvezeték. Villany is csak a település egy részében volt. Néhány borbély és néhány szabó, asztalos, patkolókovács, ács és kőműves látta el a szakipari feladatokat. A mestermunkák jelentős részét elvégezték a parasztemberek és a parasztasszonyok, vagy néhány ezermester.

Bolt sem sok volt. Néhány kis vegyesbolt és kocsmá, egy textiltolt, egy hentesáru bolt (nem nagy forgalommal).

Na és volt mozi is a községben. Két cső kukorica, vagy tojás is megtette iskolás gyerekeknél belépődíjként, ha pénz éppen nem akadt. Sokszor nem akadt!

Volt egy nagybirtok, egy francia báró tulajdona, akinek magyar felesége, és két gyermeke volt. Állítólag 3000 holdnyi (1700 hektárnyi) területet birtokolt. Meg talán más falvakban még két, nagyjából ekkora birtokkal is rendelkezett.

Milyen is volt ekkor a mezőgazdaság és a falusi élet?

3.1. A nagybirtok

A nagybirtokos tulajdonában volt egy kétütemű, körmös traktor, egy cséplőgép, egy elevátor, egy triőr és egy rosta, valamint kisebb talajművelő eszközök és vetőgép. Ezeket a gépeket hatalmas, úgynevezett gépszínben tárolták. Volt (külön épületben üzemelő) motorral hajtott kukoricadaráló is.

A traktor feladata döntően a gépek meghajtása volt (cséplőgép, triőr, rosta.). A szántásban is részt vett, bár azt nagyobb részben ökrökkel és lovakkal oldották meg.

Az uradalom mintegy 10 ökörfogattal és mintegy 10 lófogattal rendelkezett. A szereket és ekét négy ökör, vagy két ló vontatta.

Na és természetesen voltak parádés lovak, ha jól emlékszem 6 ló, a parádés istállóban, közel a kastélyhoz. Ezeknek a lovaknak nem sok dolguk akadt. A báró és családja évente legfeljebb két-három alkalommal tartózkodott a kastélyban, akkor is csak 1-2 hétig. Ekkor a báró, hintón, természetesen a parádés kocsis fogathajtásával, esetleg családtagjaival együtt kikocsizott a birtokra, megszemlélte a határt. Egyébként a parádés kocsis irányítása alatt 2-3 lovász feladata volt a lovak gondozása, jártatása.

Egyszer aztán egy öreg béres nem tudott a négyökrös szekérrel elég gyorsan kitérni a báró hintója elől, a parádés kocsis kénytelen volt lassítani és fél kerékkel a műút (döcögős makadámút) melletti földsávra hajtani. A báró kikapta az ostort a parádés kocsis kezéből, s azzal megcsapkodta az öreg bérest.

Az öreg béres sírt! Nem az ostor okozott Neki fájdalmat, hanem az a megaláztatás, amit öreg korára igazságtalanul el kellett szenvednie.

A katolikus báró családtagjai vasárnap néha templomba is elmentek. A sekrestye felett lévő külön kialakított szobába, amely csak az Ő számukra volt fenntartva, s az üveg ablakon keresztül néha ki-kilestek a templomba. Nem szívtak egy levegőt a parasztokkal.

Az uradalmat (a parasztok által csak „hazugpistának” nevezett) intéző vezette. Tulajdonképpen jó ember volt, csak egy hibája volt, nem tudott nemet mondani senki kérésére. Bármit kértek Tőle, mindent megígért, csak aztán nem teljesítette. Illetve teljesítette, ha a cselédnek volt kitartása és naponta kereste meg kérésével, könyörgéseivel. Ötödik-hatodik ígérete után végre teljesítette. De a szűkösen élő cselédeknek ezt nehéz volt kivárni. Az intéző munkáját segítette a segédtsízt, a magtáros, a kertész, a parádés kocsis, a kerülő. Ezek nem dolgoztak, csak irányítottak.

A magtáros a terményraktározásra ügyelt. Nagy hatalmú úr volt, Ő vette fel a napszámosokat, amikor a terményt be kellett tárolni, meg kellett forgatni, szellőztetni, vagy zsákokba rakni.

A kertész vette fel és irányította az úgynevezett kertészbojtárokat (a kertészet állandó dolgozóit), valamint a kertészetbe dolgozó napszámosokat.

A parádés kocsis irányította a parádés istállóban dolgozó fiatal 2-3 lovászt, akiknek a lovak gondozása, etetése, itatása, jártatása volt a feladatuk.

A kerülő a határt őrizte, no meg főleg felvette és felügyelte a napszámosokat, kapáláskor, meg egyéb munkák során. Nagy Úr volt Ő is! Kiválogatta a tanya közepén napszámba jelentkezett fiúk és főleg lányok közül, hogy ki dolgozhat, és ki mehet haza, (sokszor sírva) mert nincs rá szükség.

Na meg aztán főnökök voltak, bár dolgoztak, a béresgazda és az első kocsis, a kondásszámadó és a juhászgazda is.

Az uradalom, döntően növénytermesztéssel foglalkozott, valamint sertés- és juhtartással, igásállattartással. Megtermelte a takarmányt az állatoknak, s a többi területen árut termelt.

A növénytermesztés szerkezete kalászosokból (őszi búza, rozs, árpa, zab), kukoricából, napraforgóból állt nagyjából, valamint dohányt, mákot, cukorrépát, takarmányrépát, esetleg repcét, meg takarmánynak lucernát, esetleg más pillangóst is termesztettek, tehát viszonylag sokoldalú termelés valósult meg. A termésátlag igen alacsony volt, igaz bioterméket termesztettek, mert műtrágyát és vegyszert egyáltalán nem használtak. Csak a kertészetben, permetezésre rézgálicot, amikor muszáj volt.

Mert volt a nagybirtokon gyümölcsstermesztés is. Egy nagy almáskert és a kastély mellett egy kisebb vegyes gyümölcsös, leginkább a báró, a kertész, az intéző és a segédtsízt szükségletének a kielégítésére.

Az uradalom területének körülbelül egy hatoda – egy hetede erdő volt. Nagyjából akácos, amelynek a ritkításából és irtásából kaptak gallyat a cselédek tűzifának. Évente egy-egy szekérrel. Ez természetesen nem volt elég, de volt mellé napraforgósár, kukoricaszár, kukoricacsutka, szalma, gaz, minden, ami éghető. Volt kisebb fenyves erdő és kisebb nyárfás is.

Természetesen volt ám kastély is. Nem emeletes, nem nagyon díszes, de jókora. Tartozott hozzá gondozott park, tenispálya, egy kisebb fürdőmedence. Szóval minden, ami egy báró kastélyához dukál.

Megtalálható volt itt mindaz a gazdagság és pompa, és mindaz a szegénység és nyomor, amiről Illyés Gyula is írt a Puszták népe c. könyvében.

A cselédek általában komenciósok voltak, terményt kaptak fizetségként. Kenyérnek általában az olcsóbb (akkor még lenézett) rozs járt, takarmánynak kukoricaszár, árpaszalma, no és esetleg kaszálhattak maguknak kimért parcellán füvet, szénának, a tehén számára. Termeltek az illetményföldeken takarmánynak és élelemnek (puliszkának, málé süteménynek, kenyérpótléknak) kukoricát, burgonyát, élelemnek és (a sertéseknek a burgonya héját) takarmánynak. Mert tarthattak egy tehenet és egy kocát is, és annak szaporulatát, hizlalhattak egy sertést, és tarthattak baromfit.

A cselédek általában nem is két (mint Illyés Gyula írta), hanem négylakásos házakban laktak. Igaz nem kellett lakbért sem fizetniük. Egy nagy közös konyha, középén, nyitott kéményű (a hús füstölésre is alkalmas) közös kemencével, beosztva egymás között, hogy ki melyik nap veheti igénybe a kemencét kenyérsütésre. De minden család részére külön, vályogból, vagy téglából rakott tűzhellyel volt. A közös konyhából nyílt minden családnak egy nagyszoba. Általában nagy családok voltak, nyolc-tíz ember is volt egy családban.

A szobában leggyakrabban három ágy és egy dikó. A dikó, olyan egyszemélyes ágyféle, ezen (vagy a tehén ólban) aludt általában a családfő, s a dikón rajcsúroztak nappal a gyerekek, meg a macska. Általában ketten-hárman aludtak egy ágyban, esetleg az ágyak alatt kerekeken gurítható alacsony ágy (kerekes ágy) is volt, amit éjjelre ki lehetett húzni, ha egyébként nem fértek el az ágyakon, nappal viszont az ágy alá lehetett tolni. Egy ruhásszekrény, egy karos láda és egy kredenc az edényeknek, egy asztal, (alatta vizesvödör, vizeskorsó), 2-4 szék, hokedli, rajta lavor, azaz mosdótál. Ebből állt a bútortartás.

Természetesen a konyha és a szoba padozata döngölt agyagos föld, ezt időnként „felmázolták” agyagos sárral, majd meghintették sárga homokkal, „hogy szép legyen”. De csak addig volt szép, amíg nem jártak rajta. Ha ráléptek ott maradt a lábnyom.

Volt olyan cselédlakás is, amelyikben a szobából egy kamra is nyílt. Ez már komoly előrelépés volt, lehetett benne tárolni élelmet. Mégis más volt itt tárolni a felfüstölt szalonnát, kolbászt, sonkát és egyebeket, mint kint, a napraforgóból és dorongfából, gallyakból összetákoltszínben.

Aztán a cselédek készítettek maguknak félig fölbe sülyesztett tehén ólat, dorongfa, napraforgósár és szalma kombinációjával, majd mindezt leföldelve. Tulajdonképpen praktikus volt, a földbe sülyesztés miatt nem volt hideg, (télen is lehetett benne aludni) a kiásott föld pedig jó volt arra, hogy az egészséget be lehetett borítani földdel, ami szintén szigetelt. Meg készítettek maguknak dorongfából sertésólat, valamint deszkából összetákoltszín, tyúkketrecet, fából és napraforgóból összetákoltszín, ami – ha a lakásban nem volt, – kamraként is szolgált. A nyomor nagy volt, a változás reménye annál is kisebb!

A mezőgazdaság tehát a nagybirtokokon igaerőre és kézi munkára alapozódott, elmaradott technológiával termelő, de lényegében sokoldalú, viszonylag sok növényt termesztő, gyümölcsstermesztéssel és állattartással is foglalkozó volt.

Az uradalom árutermelő gazdaság volt. Áruként értékesítette a dohányt, a mákot, a repcét, az almát, a kalászosok termésének egy részét, a kukorica egy részét, stb. valamint a gyapjút, a (húsvéti) bárányt, a juhot, a sertést, stb.

A cselédek is kaptak a lakásuk közelében egy kiskertet és távolabb egy földparcellát, illetményföldet. Az előbbi arra szolgált, hogy megtermeljék saját szükségletre a mindennapi zöldségféléket, az utóbbin pedig dinnyét, burgonyát, egy kis kukoricát, s a kukorica között köztesként a babot, a sütőtököt, és szegélynövényként az olajnak való napraforgót, stb. termelték meg.

Elmaradt a technológiával termelt az uradalom, de olcsón. Költsége alig volt, hiszen az a mintegy 50 család, aki komencióban dolgozott, alig került pénzbe, terményt és illetményföldet kapott. Az a tíz dohánytermelő család pedig részes művelő volt, tehát a megtermelt termék árbevételéből részesedett, vagyis abból a pénzből részesedett, amit az uradalom kapott az eladott dohányért. Az elszámolást természetesen a cselédek nem ellenőrizhették.

Az állatok sem kerültek pénzbe, a takarmányt az uradalom megtermelte saját magának. A lovak patkolását, a szekerek javítását, stb. elvégezték az uradalomban alkalmazott kerékgyártó és kovács, meg az őket segítő egy-egy segéd.

Műtrágyára, vegyszerre (a gyümölcspermetezést kivéve) az uradalom nem költött.

A cselédeken kívül természetesen kapáláskor, alma szedéskor, mák, kukorica, burgonya, stb. betakarításakor, vagy más munkatorlódáskor napszámosok is dolgoztak az uradalomnak. Nagyrészt a cselédek nagyobb korú gyermekei, de más, falusi szegények is. A napszámber igen alacsony volt, nem terhelte meg a pénztárat. A kalászosokat részibe bandák aratták le.

Kísérljük meg a fentieket összefoglalni az előzőekben leírt gazdasági törvényszerűségek alapján.

Ha a cselédek és részes művelők által kapott terményeket mégis pénzben fejeznénk ki, akkor a matematikai modellezéssel feltárt törvényszerűségeket alkalmazva az uradalomra, a következő megállapodást tehetnénk:

Aránylag magas természetbeni élőmunka ráfordítás, de az alacsony bérezés, tehát alacsony szintű élőmunka költségráfordítás, valamint igen alacsony szintű tárgyasult munkaráfordítás.

Alacsony szintű az összjövedelem, és viszonylag alacsony szintű az egységnyi természetbeni élőmunka felhasználásra jutó jövedelem, de viszonylag magas szintű élőmunka költségráfordításra jutó jövedelem.

A viszonylag magas természetbeni élőmunka ráfordítás azonban nem csak alacsony munkabérrel fizetett munkaerő alkalmazásával, hanem viszonylag kevés állandó dolgozóval is, és e mellett szükség szerinti, rövid ideig foglalkoztatott idénymunkással (napszámossal) valósult meg, tehát tulajdonképpen a naturálisan magas élőmunka ráfordítás mellett, viszonylag alacsony volt az élőmunka költségráfordítás.

Tekintve, hogy a kézimunka elég jelentős hányadát időszakos napszámosok végezték, viszonylag kevés volt az állandó dolgozói létszám, így az uradalomhoz kötődőket terhelő eltartottak aránya, a viszonylag sokgyerekes családok ellenére alacsonyszintű volt. A napszámosok ugyanis vagy a cselédek gyerekeiből kerültek ki, s ezek hozzájárultak a család eltartásához, vagy a község szegényeiből, vagy más vidékekről összeverődött aratóbandákból tevődtek össze, s ezek családjainak eltartása az uradalomnak nem volt kötelessége.

A tárgyasult munkaráfordítás pedig azért (is) volt alacsony szintű, mert az egy traktor és terménydaráló kivételével nem volt szükség üzemanyagra, s mint arról már szó esett a gyümölcsös kivételével nem alkalmaztak vegyszert, nem használtak műtrágyát, vagyis lényegében alig volt tárgyasult munka költség.

Bár az összes jövedelem, és a területegységre jutó jövedelem is alacsony szintű volt, három ilyen uradalom egy család eltartásához, még ha olyan luxus körülmények között, gyakran külföldön éltek is, elegendő volt. Nem volt, ami sarkaljon a hatékonyabb gazdálkodásra.

A második világháborúra való készülődés, majd a háború kitörése és folyamata, végül elvesztése mindinkább deformálta a gazdaságot, végül is a nagybirtok rendszer felszámolása következett be.

3.2. A parasztgazdaságok

A parasztgazdaságok (a legnagyobbak kivételével) viszonylag kevés árut termeltek. Egy-egy borjú, hizott sertés, süldő, anyakoca, malac, esetenként néhány tojás, esetleg kevés szemes termény.

Általában saját részre termeltek búzát, burgonyát, babot, tököt, napraforgót olajnak, és takarmánynövényeket az állatoknak. Viszonylag sokoldalú termelési szerkezet jellemezte a parasztgazdaságokat, kalászos, kukorica, (köztesként sütőtök, bab, szegénynövényként napraforgó), takarmányrépa, lucerna, vagy lóhere, burgonya, esetenként kender, saját részre készíthető szötteseknek, vagy ruházatnak. Ilyen szempontból nem nagyon különbözött a kisebb és a nagyobb parasztgazdaság, inkább csak a termőterület nagyságában, valamint a takarmánytermesztés arányában.

Műtrágyát és a növényvédő szereket nem használtak, csak a szőlőt permetezték rézgáliccal, már akinek volt szőlője. Kevés embernek volt! Műtrágyára, vegyszerre tehát nem kellett pénzt kiadni.

Nem kellett pénzt kiadni vetőmagra és üzemanyagra sem, hiszen a vetőmagot nem vásárolták, hanem a saját termésből fedezték, s nem volt a faluban benzinfogyasztó autó, sőt motorkerékpár sem, csupán néhány bicikli. A biciklit pedig nem benzinnel hajtják! Az aratást, betakarítást természetesen kézi erővel végezték.

A liszt, a kukoricaliszt és a dara, a burgonya, a bab, a sütőtök, az olaj és a zsír, a baromfi és a sertéshús, a tej és a tejtermék, a tojás, a zöldségféle, a dinnye saját termés volt. Gyakran néhányfajta gyümölcs is megtermett a lakóházhoz tartozó kertben. A boltból csak a sót, a cukrot, esetleg a borsot és más fűszert, petróleumot és apróságokat kellett vásárolni.

No meg a boltban kellett megvásárolni a cipőt és a ruhát, a tűt és a cérnát. Ebből is kevés kellett. Mert nyáron, a mezőn megtette a klott gatyá, ing sem nagyon kellett, vagy megtette a saját termésű kenderből font és szőtt ing, meg a vászonruha. Meg aztán gyakran a parasztember (különösen a szegényebbje) olyan ruhába járt, amit már csak a foltok tartottak össze. Addig hordta, amíg foltozni lehetett. Márpedig foltozni a foltot is lehetett!

Legfeljebb ünneplő ruha kellett, vagy ha nem tellett rá, akkor nem ment a paraszt a templomba. Ez viszont nagy szégyen volt, mert akkor a falusi emberek még általában templomba járók voltak, s igencsak lenézték a szegény és az „istentelen”, a lump templomkerülőket. Így aztán ünneplőruhára szükség volt, akkor is, ha azt megkoplalták.

A nagyobb gazdáknak természetesen tellett ünneplő ruhára is. Nekik sem sokra. Minek is! De főleg az eladó sorba jutó lányoknak azért kijárt évente két-három, vagy több „szépruha”. Ebben lehetett templomba menni, meg vasárnap délután ringó járással végigsétálni a főutcán. De cifra nyomorúság volt ez! Még a leggazdagabbjainak is.

A nagyobb gazdák két lovat mindenképpen tartottak, no meg egy ideig azok csikóját. Tartottak tehenet, sertést, baromfit. Évente 2-3 hízót is levágtak. Megvolt az egész évre való zsír, szalonna, füstölt kolbász és füstölt hús. A zsír különösen fontos volt, mert abban a református községben, akkor még szegény volt az olaj. Olajjal csak a szegények (és általában a katolikusok) sütöttek, főztek. Ők is inkább csak titokban. Ne tudja meg a falú, hogy Ők szegények. De Ők nem tehettek mást, mert amikor böjtöltek, akkor nem ehetek zsírosat. Az olajhasználat böjti időben is szabad volt. Márpedig gyakran böjtöltek! Emlékszem a katolikus családoknál a szerda és a péntek például mindig böjti nap volt. Voltak családok, ahol hetente nem is csak egyszer volt „péntek” és „szerda”.

A nagyobb gazdáknál volt az udvaron csűr is a szénának, szerszámoknak, szekérnek.

Dolgoztak Ők is általában látástól vakulásig, bár földjük egy részét kiadták felesbe, harmadosba. De a szántás, vetés, ló-kapálás, a termény hazaszállítása, az Ő feladatuk volt. Márpedig két lóval 15-20 hold felszántása időigényes. Még akkor is, ha a munka az őszi és a tavaszi időre megoszlott. Akkor még nem volt nagy divatban az őszi mélyszántás. Az őszi vetésű búza, rozs, árpa alá ősszel szántottak, a tavaszi vetések alá pedig tavasszal. A szántás így megoszlott az év folyamán, de más munkák mellett még így is volt mit tenni.

Beszélték az emberek, hogy volt olyan gazda, aki késő este érkezett haza a mezőről, enni-inni adott a lovaknak, majd az istállóban leült a kisszékre, fejét úgy támasztotta kezére, hogy ha elalszik, az ujjába bökje a szemét, s felriadjon. Nehogy elaludjon, mert már pirkadatkor kint akart lenni a földjén.

A kevésbé gazdag parasztok csak két tehenet tudtak tartani. Ezeket fogták igába, s fejték is, meg borjazztatták is. Tejet nem sokat adtak ezek a szegény tehenek, de az is jól jött. Néha a cikória kávéba egy kis tej is jutott, meg aludttejből lehetett túrót készíteni, s bizony jól jött néha egy kis túrós csusza is, természetesen tepertővel, ha volt tepertő. A borjút pedig el lehetett adni. Meg azt a néhány malacot, kevés tojást, néha egy pár csirkét is.

A szegényebbje? Vállalt harmados termelést, aratást tizenegyedében, vagy elszegődött időnként napszámosnak, ha alkalom adódott. Néhány baromfi minden háznál akadt, hízósértés már nem mindenhol, tehén még kevésbé. A szegény úgy élt, ahogy tudott! Ki törődött vele?

Ha nem volt elég a kenyérsütéshez a búzából, vagy a rozsból őrölt liszt, pótolták kukoricaliszttel. Ha nem volt hús, volt bab, meg burgonya. Valahogy csak kikerült az élelem, ha szűkösen is.

A parasztgazdaságokra még inkább jellemző volt, hogy viszonylag magas volt a természetbeni élők munkára fordítás, és igen alacsony szintű, szinte semmi a tárgyasult munkaráforgatás. Ez annál szembetűnőbb volt minél szegényebb volt a gazda. Ennek megfelelően természetesen igen alacsony volt a megtermelt érték.

A szegényebb gazdáknál jövedelemről nem is lehet beszélni. Még a munkabért sem termelték meg. Ha egyáltalán lehet itt munkabérszámításról beszélni. Ha pénzben kísérelnénk meg kifejezni az élők munkára fordítást!

Hogy is lehetne az élők munkára fordítást pénzben kifejezni a parasztgazdaságokban? Különösen a szegényebbekben? Szinte mindent maguknak termeltek meg. Alacsony színvonalon éltek. Nem lehet összehasonlítani az ipari munkások bérével sem, hiszen a parasztembernek

lényegében csak nyáron volt munkája, igaz akkor látástól vakulásig, télen lényegében csak az állatok ellátását kellett elvégeznie. Hogyan lehet itt munkabért számolni?

A tárgyasult munka felhasználása sem számolható fel költségként, mert szinte nem volt tárgyasult munkaráfordítás. Itt legfeljebb azt lehet számításba venni, hogy mennyi volt a naturális egységben, munkaórában mért élömunka ráfordítás. Ilyen szempontból is inkább az érdekes, hogy milyen volt ennek az aránya a tárgyasult munkaráfordításhoz képest. Márpedig, tekintve, hogy a tárgyasult munkaráfordítás lényegében nem volt, vagy csak alig volt, s azt is gyakran a gazda saját maga állította elő, az élömunka ráfordítás pedig viszonylag igen nagymértékű volt, ezek aránya igen furcsa, ma már elképzelhetetlen helyzetet mutat. Az összes élő és tárgyasult munkának körülbelül mintegy 98-99 százalékát tette ki az élömunka ráfordítás.

Jövedelemről pedig, mint arról már szó volt a szegényebb gazdaságokban nem is beszélhetünk, hiszen még a saját munkájának a „bérét” sem termelte meg.

Más a helyzet a nagyobb parasztgazdaságokban. A tárgyasult munkaráfordítás ott is elenyésző volt, s ehhez képest az élömunka ráfordítás aránya igen magas. De volt több-kevesebb jövedelem is. Ha pedig ezt a jövedelmet az egységnyi élömunka ráfordításra vetítjük, akkor érdekes képet kapunk.

Ha ugyanis a nagyobb gazda felesbe adta ki földjét a szegényebbeknek, akkor nem volt a természetessel semmi dolga, mindent a feles termelő végzett, tehát mondhatni, hogy a tulajdonos „élömunka ráfordítása nélkül” a fele termést kapta jövedelmül.

Ha a tulajdonos harmados művelésre adta ki a földjét, akkor a szántás, a vetés, és a ló-kapálás és a termény hazaszállítása a tulajdonos feladata volt, a többi munkát a harmados végezte. Itt talán úgy lehetne számolni, hogy mondjuk a harmados, elvégezte a munka felét, a tulajdonos pedig mondjuk a másik felét. Ezért a munkáért a harmados megkapta a termés harmadát, a tulajdonos pedig kétharmadát. Tehát a tulajdonos kétszer annyi terméshez jutott ugyanannyi munkáért.

Ha most úgy vesszük, hogy a harmados termelő az élömunka ráfordításának a 100 %-át, tehát a „munkabérét” nyerte meg, akkor a tulajdonos az élömunka ráfordításának a 200 %-át, nyerte el, vagyis az egységnyi élömunka ráfordításra jutó jövedelem a tulajdonos számára viszonylag magas volt.

A parasztgazdaságokat tekintve a matematikai modellezéssel feltárt törvényszerűségeket alkalmazva, a következő megállapodást tehetnénk:

Aránylag magas természetbeni élömunka ráfordítás, de alacsony hatékonysággal.

Igen alacsony szintű tárgyasult munkaráfordítás.

Alacsony szintű összjövedelem, és alacsony szintű egységnyi élömunka felhasználásra jutó jövedelem.

A lényegét tekintve tehát a parasztgazdaságokban a gazdasági törvényszerűségek érvényre jutása hasonló tendenciákat eredményez, mint a nagybirtokoknál, a különbség egyrészt a tulajdon és az üzem méreteiben, másrészt az árutermelő képességben van.

A második világháború a parasztgazdaságokban is deformálódáshoz vezetett, felborult a megszokott rend, végül pedig a rendszerváltozás, a mezőgazdaság kollektivizálása gyökeresen új helyzetet, új feltételeket teremtett a mezőgazdaságban.

4. A magyar mezőgazdaság helyzete, a II. Világháború után, a gazdasági törvényszerűségek tükrében

A politika elefántja rátaposott az országra, s természetesen benne a magyar mezőgazdaságra is. Magyarország a hitleri Németország oldalán belépett a II. Világháborúba. Hadat üzent a Szovjetuniónak!

Hihetetlen szenvedést okozott ezzel a magyar népnek is, s százezrek halála szárad az akkori magyar vezetők lelkén. Mert akárhogyan is vesszük, az akkori vezetők lelkén szárad a sok ezer magyar katona halála is, a Don kanyarnál, meg Oroszország szerte, meg Magyarországon és mindenhol, ahol a II. Világháborúban magyar ember halt meg. Az Ő lelkükön szárad a többszázezer zsidó, cigány, no meg a más nemzethez tartozó katonáknak és civileknek a halála is, akik a II. Világháborúban magyar golyó, vagy bármilyen módon, magyar kéz, vagy magyar közreműködés által haltak meg, ami nem történt volna meg, ha nem lépnek be a háborúba.

Rommá bombázott házak, tönkrement ipar, közlekedés, kereskedelem és mezőgazdaság. Ide vezetett a háború.

A gazdasági folyamatok deformálódása felgyorsult. A mezőgazdasági termelés a háború előttinek mintegy felére csökkent. A pénz soha nem látott módon elértéktelenedett. A kereskedelem helyére az árucseré lépett. Új eddig nem ismert gazdasági helyzet alakult ki.

A háború után a városi lakosságnak nem volt mit ennie. Bevezették a beszolgáltatást. A parasztoknak élelmet kellett beszolgáltatni, búzát, zsírt. Kemény időszak következett. A padlásleseprés korszaka!

A parasztemberek ellenálltak, ahogy tudtak.

Szalmakazalba, kukoricaszár kazlakba dugdosták a terményt. Szalmakazlakba, kukoricaszár kazlakba költöztették a hízósertést, s éjjel az istállóban vágta le a borjút és a hízósertést, hogy elkerüljék a beszolgáltatást. Esetenként rajtavesztettek. Jött a megtorlás!

De milyen érdekes! Akkor nem ébredt fel az emberekben (és a pártokban) az emberbaráti, a nemzeti érzés!

Az amúgy is tönkrement mezőgazdaság helyzetét még súlyosbította, hogy a földreform során a földnélküliek földet kaptak ugyan, de nem volt termelőeszköz a föld megművelésére, és nem volt vetőmag sem.

Az újgazdák szegény emberek voltak, hiszen a földnélküliek és döntően a cselédek soraiból kerültek ki. 3,3 millió hold földet osztottak fel 642.342 ember között. Személyenként átlag 5,1 hold jutott. Volt, ahol csak 3 hold jutott egy családnak, s volt, ahol több.

Milyen boldogok voltak az újgazdák! Eddig mások cselédjei voltak, most „gazdák” lehettek! Saját maguk gazdái! Saját földjük volt, amiről addig nem is álmodhattak!

De a boldogság megkeseredett, mivel nem voltak meg a gazdálkodás minimális feltételei sem. Nem egyszer két gazda fogott össze, az egyik is, a másik is rendelkezett egy tehénnel, valamelyiknek volt egy szekere, vagy ketten vettek, vagy összetákoltak egyet, s így, közös akaráttal sikerült a terményt hazaszállítani. Mások rendelkeztek egy tehénnel és egy növendék üszővel. A növendék üszőt is befogták, bár az még gyenge volt az igára.

Mindenki úgy boldogult, ahogy tudott. A nagybirtokok majorságát is szétszedték. A meglévő épületeket elbontották, s részben ezekből épültek a szegényebb paraszti udvarokban a tehénólak, a színek, a csűrök, a kisebb dohány szárító pajták, stb.

Néhány év alatt kialakultak a kisparaszti gazdaságok is. 2-3 hektáros kisgazdaságokból megélni nem lehetett, ezért akinek lehetősége volt rá felvállalta a nagyobb gazdától felesb harmadába a kapásnövényeket, tizenegyedébe az aratást. A kapásnövényeket általában harmadába vállalták, mert ekkor a szántás és a vetőmag biztosítása, esetleg elvetése és a lóval való megkapálása (húzatása) a földtulajdonos feladata volt, s a harmados munkásnak „csak” a kézi kapálást és a termés leszedését, s három egyforma csomóba történő lerakását, valamint a saját termésének a hazaszállítását kellett elvégezni.

A kézi munka elvégzéséhez csupán kapa kellett, a hazaszállítást pedig saját tehénfogatával oldotta meg, vagy ha nem volt, akkor hazaszállította, ledolgozás fejében, vagy a termés egy részéért. De a parasztember, ha szegény volt is, tudta, hogy a növénytermesztés önmagában nem biztosítja a gazdálkodást. Ezért minden törekvése az volt, hogy legyen legalább egy, ha lehet két tehene, legyen sertés és baromfi az udvaron. Kellett az állat, mert mezőgazdaság állat nélkül nemigen létezhet. Kellett az állat igára, élelemre, a talaj trágyázására, stb.

A megkeseredett az újjazda boldogsága. De a – talán már egyre kevésbé keserű – boldogság nem tartott sokáig. Megkezdődött a termelőszövetkezetek szervezése. Nap-mint nap jártak az agitátorok, „nevelték a népet”! Gyötrelmes idők voltak a parasztság számára.

No meg szervezték a gépállomásokat.

A parasztnak nem tetszett a termelőszövetkezet sem, meg a gépállomás sem. Terjengtek a hírek és a rémhírek. „A gép nem végez megfelelő munkát, csak gányolja a földet.” „A traktor tönkreteszi a talajt”. „A traktor nem sz.ik a barázdába” azaz nem trágyáz. A kolhozokban közös konyha lesz, s „csajkából kapunk enni”. „Meggzúnik a saját konyha”. „A kolhozokban az asszony is közös lesz.”

Való igaz, hogy az egy holdas kisparcellákon, egy rövid tanfolyamon kiképzett, kezdő traktorista (vagy traktorista lány) által irányított G-35-ös, körmös traktorral, ősszel, hidegben, (hiszen akkor még nem volt zárt, fűthető, légkondicionált fülke a traktorokon), gyakran igen nedves, gázos talajon, nem lehetett igazán jó munkát végezni.

Ugyancsak nagy volt a parasztság idegenkedése és ellenállása később a kéveköti aratógépektől.

Hát még a kombájnoktól!

Csak elpocsékolja a termést, mind kiveri a drága búzát a földre, stb.

Ma már elképzelhetetlen lenne a magyar mezőgazdaság traktorok, kombájnok és más gépek nélkül.

Aztán előbb általában a szegényebb emberek kezdtek engedni, és aláírták azt a fránya belépési nyilatkozatot, beléptek a termelőszövetkezetbe. Nem volt könnyű az életük, de valahogy kezdtek beletörődni, s a termelőszövetkezetek is kezdtek éledni.

Hogy is lehetett volna könnyű az életük? A legszegényebbek, a néhány hold földjüket vitték be a szövetkezetbe. Mászt nem vihettek be, mert másuk nem volt. Ennyi földön pedig, állatok és eszközök nélkül nem lehet eredményesen gazdálkodni. Meg aztán szakértelem sem volt.

Aztán 1956! A termelőszövetkezetek egy része feloszlott, másokból a tagok egy része kilépett. De valahogy a többség bennmaradt. Nehéz lett volna újra kezdeni a magángazdálkodást, meg ki tudja, hogy kinek mi oka lehetett a bennmaradásra.

Hogy-hogy nem 1957 után, már kevesebb erőltetéssel, végül az egész országban az állami gazdaságok mellett, szinte kizárólagos lett a termelőszövetkezeti gazdálkodás. Ekkor már könnyebb volt, hiszen az újonnan belépők több földet vittek be a szövetkezetbe. Meg lovakat és szerszámokat is. Nem voltak ugyan biztosítva a korszerű termeléshez szükséges feltételek, de azért mégis volt valami. Elindulásként.

Aztán mindinkább felgyorsult a magyar mezőgazdaság talpra állása, majd fejlődése, s végül a világ élvonalába találta magát!

A termelőszövetkezetek és a szabadabbra engedett háztáji gazdaságok viszonylag elviselhetőbb életet teremtettek termelőszövetkezeti tagoknak. A szövetkezet karbantartotta az utakat, építőbrigádjai segítettek az építéseket, szerepet vállaltak a falú kulturális életében, infrastruktúrájának a kialakításában és karbantartásában, segítettek a falú kulturális életét, segítettek az idősebb embereknek, stb.

Magasra emelkedett a gazdálkodás színvonala. Sokoldalú növénytermelés, fejlett állattartás, a mezőgazdasági termékfeldolgozás, sokoldalú ipari, kereskedelmi és szolgáltatási tevékenység. Az állattenyésztésnek nagyobb súlya volt a gazdálkodásban, mint a növénytermesztésnek, így az állattartás felhasználta a növénytermesztési ágazat produktumait. Soha nem látott fénykorát élte a mezőgazdaság.

Csak hogy az isten is onnan tud elvenni, ahonnan van mit. Egyre tárgult az agrárrolló. Mind nagyobb terheket kellett elviselni a magyar mezőgazdaságnak. A külkereskedelem sem kedvezett a mezőgazdaságnak. Mi sem természetesebb annál, minthogy a fejlettebb tőkés országok elsősorban nem a szocialista (vagy inkább annak mondott?) országoktól vásárolták a mezőgazdasági terményeket, illetve ha vásároltak is, azt igen kedvezőtlen áron tették. A külkereskedelem ezért is, meg politikai okok miatt is a Szovjetunió felé irányult. Elterjedt szóbeszéd szerint mindent el lehetett adni, sokszor a silányabb terméket is. Állítólag ezt néha ki is használták a magyarok.

A belső és a külső szorítás egyre elviselhetetlenebb lett.

De a mezőgazdaságot még ez sem törte meg. Egyetemet végzett és már termelési, gazdálkodási és vezetési tapasztalatokra is szert tett szakemberek irányították a termelőszövetkezeteket, akik még a nehezedő körülmények között is tartani tudták a frontot, s nem engedték a falusi lakosság életszínvonalának a hanyatlását. A mezőgazdasági termelés mellett termékfeldolgozási, ipari, építőipari, kereskedelmi tevékenységet is folytattak. Mert **tudták, hogy a termelőszövetkezetnek el kell tartani tagjait és azok családjait, segíteni kell a településük fejlődését!**

Nagyterületű termelőszövetkezetek alakultak ki az egyesülések révén is, majd létrejöttek a termelési rendszerek, amelyek szintén sokat lendítettek a magyar mezőgazdaságon.

Messze vezetne bennünket, ha részletesen elemeznénk e korszak jellemzőit.

Aztán a rendszerváltás, s a politika ismét elefánt lábakkal taposott a porcelán-törékeny mezőgazdaságba.

A politika a termelőszövetkezetek szétverését, tartotta elsődleges feladatának. Összekeverte a tulajdonformát az üzemformával. (Nem foglalkozunk az Állami Gazdaságok kérdésével, ahol talán még durvább volt a politika beavatkozása, s az állami gazdaságok privatizálása.) A földtulajdon nevesítése nem követelte meg feltétlenül a szövetkezetek szétverését. Rá kellett volna bízni a parasztokra, hogy milyen üzemformában akarnak gazdálkodni, szövetkezeti, vagy valamilyen más üzemformában, vagy magángazdálkodóként. Egyforma esélyt kellett volna adni bármilyen, a parasztok által választott üzemformának.

Nem ez történt. A földtulajdon nevesítése után, vagy azzal egy időben megkezdődött a termelőszövetkezeti gépek, az állatállomány, stb. privatizálása. **Fillérékért vették meg a termelőszövetkezetet, illetve akárhogya is vesszük, a szövetkezeti tagok vagyonát, azok, akik jókor voltak jó helyen.** Vagy valóban azért kellett szétverni a szövetkezetet, hogy kevesek meggazdagodjanak?

Jól jellemzi a helyzetet Csányi Vilmos, amikor a következőket írja: „*A rendszerváltás előtt sok kínnal, igazságtalansággal, de kialakult egy korszerű szövetkezeti birtokméret, és ugyancsak kialakultak a mezőgazdaság iparszerű művelésének humán feltételei, voltak a munkához értő, az ipari körülményeket elfogadó mezőgazdasági munkások. Az új rendszerben persze a struktúrákon igazítani kellett volna, de ha a többségében jól működő szövetkezetekkel megyünk az unióba, annak rengeteg előnye lett volna. Ehelyett szétverték a szövetkezeteket, és csináltak kétmillió, teljesen korszerűtlen gazdaságot, negyven évvel vetették vissza az agráriumot.*” (Csányi Vilmos: Érdemes néha visszanézni. Népszabadság, 2005. december 10.)

Mikor, és kik fogják ezért kártalanítani a szövetkezetek tagjait?

S vajon mikor, és kik fogják kártalanítani az ország állampolgárait, azokért a károkért, amelyeket ez által az országnak okoztak.

Kik felelnek azért, hogy a valamikor világelső között lévő magyar mezőgazdaságot szétverték, tönkre tették! A termelőszövetkezeti tanyák épületei (magtárak, istállók, lakóházak, stb.) tönkrementek. A területet nyakig érő parlagfű verte fel.

Valóban igaz, hogy a rendszerváltás nagyobb kárt okozott a magyar mezőgazdaságnak, mint a II. Világháború?

Ha azt tekintjük, hogy a II. Világháború által okozott károkat a mezőgazdaság viszonylag rövid idő alatt kiheverte, s pár év alatt elérte az utolsó békeév színvonalát, a rendszerváltás után viszont 15 év alatt sem tudta elérni a rendszerváltás előtti színvonalat, akkor valóban nagy kár keletkezhetett.

Tulajdonképpen a termelőszövetkezetek stabilizálódása után teremtdött meg annak a lehetősége, hogy az agrárgazdasági tudomány elméleti szinten és gyakorlati adatok segítségével is foglalkozzon a mezőgazdaságban érvényesülő gazdasági törvényszerűségekkel.

Ennek az időszaknak egyik jellemzője volt, hogy az agrár-közgazdasági tudomány elsősorban gyakorlati tapasztalatok, valamint gyakorlati adatok elemzése alapján kísérelt meg elméleti következtetésekhez jutni. Egyrészt azonban a gyakorlati adatok megbízhatatlansága, esetenként szándékos meghamisítása következtében, másrészt a tudományos vizsgálatok során alkalmazott módszerek hiányosságai következtében az elméleti következtetések esetenként nem voltak kellően megalapozottak, nem igazolódtak, sőt esetenként a vizsgálatot végző politikai beállítottságától is függtek.

Később azonban mindinkább előtérbe kerültek a tudományos vizsgálódások során a korszerűbb elemzési módszerek, mindinkább teret hódítottak a matematikai, operációkutatási eljárások alkalmazásai. De a korszerű matematikai eljárásokat is általában a gyakorlati, statisztikai adatok elemzésére alkalmazták. Márpedig hibás, eltorzított adatokból semmilyen matematikai módszerekkel nem lehet helytálló elméleti következtetésekhez jutni. Ezt a tényt sokan felismerték, de sajnos felismerésüket gyakran a matematikai eljárások alkalmazásának a bírálatára, lehetőségének a megkérdőjelezésére, nem pedig az adatok megbízhatatlanságának kimutatására használták fel.

Jellemző volt erre az időszakra, hogy ugyanazon jelenségről eltérő elméleti megállapítások keletkeztek, amelyek ugyan elősegítették a tudományos viták kifejlődését, de valójában nem oldották meg a problémát.

Egy jellemző példája volt ennek az, amikor azt vizsgálták, hogy a termelészövetkezetekben megtermelhető jövedelem és a munkaerő-sűrűség között milyen kapcsolat van? Korrelációszámítással és regressziós analízissel végezték a vizsgálatokat. Volt, aki a két jelenség között szoros kapcsolatot és volt, aki laza kapcsolatot mutatott ki. Általában lineáris kapcsolatot mutattak ki a vizsgált jelenségek között, mert akkor még nagyon sokan (az akkori kezdetleges technikai lehetőségek miatt is) csak a lineáris regressziós analízist voltak képesek alkalmazni. Érdekes volt, hogy a jövedelem és a munkaerő sűrűség között pozitív lineáris kapcsolatot mutattak ki akkor is, amikor adott gazdaságok összjövedelmét vizsgálták, meg akkor is, amikor az egy tagra jutó jövedelmet vizsgálták, s nem vették észre, hogy e két megállapítás között, ellentmondás van.

Számomra előrelépést jelentett, amikor felismertem, hogy a matematikai modellezés nem csak arra alkalmas, hogy gyakorlati adatok alkalmazásával adott konkrét eseteket vizsgáljunk, és oldjunk meg feladatokat, hanem arra is, hogy a gyakorlati adatoktól elvonatkoztassunk, és egzakt eljárásokkal általános törvényszerűségeket állapítsunk meg. Ez a felismerés vezetett arra, hogy számos matematikailag bizonyítható, általánosan érvényes gazdasági törvényszerűséget fogalmazzak meg.

Ami pedig e fejezett címében megfogalmazott problémakört illeti, vagyis, hogy **milyen volt a magyar mezőgazdaság helyzete a II. Világháború után, illetve a mezőgazdaság kollektivizálása utána gazdasági törvényszerűségek tükrében**, arra a kérdésre tulajdonképpen a jelen könyv második fejezetében, valamint számos tanulmányomban és könyveimben adtam meg a választ, ezért e helyütt csupán **röviden a következőket jegyezhetjük meg.**

Kezdetben, amikor a termelészövetkezetekbe a szegényebb gazdák léptek be, kevés földdel, igen magas volt a munkaerő ellátottság és igen alacsony szintű a tárgyasult munka felhasználás, valamint igen alacsony szintű volt a jövedelem. A magas munkaerő-sűrűség és alacsony jövedelem következtében természetesen igen alacsony szintű volt az egy főre jutó jövedelem is.

Később a termelészövetkezet kiszélesedésével, a gazdagabb parasztok termelészövetkezetbe való belépésével a munkaerő-sűrűség csökkent, a tárgyasult munka felhasználása pedig növekedett. Egyidejűleg növekedett az összjövedelem is.

A termelészövetkezetek fejlődésével, a falusi lakosság előregedésével, és a nyugdíjazásokkal, valamint a termelészövetkezetekben ipari tevékenység stb. létrejöttével és kiszélesedésével ez a folyamat felerősödött, vagyis tovább csökkent a mezőgazdasági tevékenységben foglalkoztatandó munkaerő létszám, a munkaerő-sűrűség. A gépesítés, a műtrágya és a vegyszerfelhasználás növekedésével emelkedett a tárgyasult munkaráfordítás. Ezzel egyidejűleg emelkedett az összes jövedelem és az egy munkaerőre, illetve az egységnyi élőmunka felhasználásra jutó jövedelem is. Így jutott el a magyar mezőgazdaság a világ élvonalába.

A magyar mezőgazdaságban végbement folyamat tehát objektív törvényszerűségek által vezérelt volt.

A magyar ipar gyengesége, valamint a külső tényezők szorítása következtében azonban az állam rákényszerült arra, hogy a mezőgazdaságban megtermelt értékből minél többet elvonjon. Ez viszont a jövedelem csökkenését idézte elő, s kevesebb jövedelem jutott a termelészövetkezeti tagságnak is, meg a felhalmozásra, a tárgyasult munkaráfordításra is. Ez lefelé irányuló tendenciához vezetett, a termelészövetkezetek kezdtek elveszíteni gazdasági pozíciójukat.

Mindezt betetőzte a rendszerváltás során, a termelészövetkezetek tudatos tönkretétele.

5. A magyar mezőgazdaság helyzete a rendszerváltást követően, a gazdasági törvényszerűségek tükrében

Nehéz dologra vállalkozik, aki az objektív törvényeket, így az objektív gazdasági törvényeket is, a valós élettel, a gyakorlati tényekkel, adatokkal kívánja verifikálni.

A gyakorlatban a gazdasági törvényszerűségek általában nem tiszta formájukban jutnak érvényre, hanem számos más tényező komplex hatásaként. Nagy bajban lennénk akkor is, ha a szabadesés törvényét a gyakorlatban kívánnánk verifikálni, tekintve, hogy – mint köztudott – a szabadesés törvénye légüres térben jut érvényre. Ilyen légüres tér a gyakorlati életben nem található.

A gazdasági törvények érvényre jutását is számos tényező befolyásolja, hiszen, mint arról már szó volt, a gyakorlatban nincs olyan, hogy több mezőgazdasági vállalat, vagy több ország, teljesen azonos körülményekkel rendelkezne, kivéve azt az egy tényezőt, amelyikre a vizsgálatunk irányul. Ilyen vizsgálatra nyújt viszont lehetőséget a matematikai modellezés.

Ha tehát megkíséreltem az előbbieken megfogalmazott gazdasági törvényszerűségek statisztikai adatokkal történő verifikálását, számolnom kell azzal, hogy azok bizonyos eltéréseket mutathatnak az elméleti törvényszerűséghez képest, s a legjobb esetben is tendenciájukban követik az elméleti törvényszerűséget.

Az objektív törvényszerűségek azonban makacs dolgok. Akaratunktól függetlenül léteznek, és ha tetszik, ha nem, érvényre jutnak. Alkalmazkodni tudunk hozzájuk, kedvezőtlen hatásukat tompíthatjuk, vagy kedvező hatásukat felerősíthetjük, ha felismerjük a törvényszerűségeket és azokat a körülményeket, amelyek elősegíthetik, vagy mérsékelhetik hatásukat.

A rendszerváltást követően azonban, – mint már arról szó volt, – a mezőgazdaságban éppen az ellenkezője történt annak, mint ami célszerű lett volna. A politika, a kormányok, most különösen úgy viselkedtek a mezőgazdaságban, mint elefánt a porcelánboltban. Minden intézkedést megtettek, amit nem szabad lett volna megtenni, és semmit nem tettek meg, amit pedig meg kellett volna tenni.

Az első és a legrosszabb lépés az volt, hogy a tulajdonviszonyokat és a vállalkozási formákat, illetve az üzemformákat összekeverték, s a termelőszövetkezeteket szétverték, illetve szétverésüket ösztönözték és elősegítették. Tették ezt akkor, amikor a nyugati országokban pontosan ennek ellenkezője, a termőföld és a termelés koncentrációja, a nagyobb vállalatok kialakulása, a szövetkezés irányába haladnak.

A föld nevesítésével sokan kaptak 1-2-3 hektár földet. Ezen gazdálkodni nem lehetett. Nem volt hozzá eszköz sem. De akkor sem lehetett volna, ha lett volna gép, eszköz. A volt földtulajdon ugyanis elaprózódott, tekintve, hogy az örökösök száma gyarapodott, s ha valamikor egy gazdának 10 hektárnyi földje volt, s azt 2-4 gyerek örökölte, akkor egy-egy örökösre csak 2,5-5 hektár terület jutott.

Mit tehetett a tulajdonos? Vagy eladta, vagy bérbe adta a földterületét. Olcsón adta, hiszen kevés volt a vevő, s csak olcsó áron tudott túladni földjén, illetve csak olcsón vették bérbe is. A földért nem volt verseny, mert a valóban lehetséges versenytársakat kizárták a termőföld vásárlási lehetőségéből. Jogi személyek és külföldiek termőföldet nem vásárolhattak. Pedig vásároltak volna, s megindult volna a verseny a termőföld birtokolásáért, emelkedett volna a termőföld ára és bérleti díja.

Annak a hivatalos indoka, hogy jogi személyek nem vásárolhatnak földet, az volt, hogy amennyiben ezt megengednék, a termőföld külföldiek tulajdonába kerülne. Egyrészt azonban a jogi személyek (akkor még) magyar emberek, termelőszövetkezeti tagok tulajdonát képezték. A megmaradt termelőszövetkezetekben tagként éppen a szegényebb magyar emberek maradtak, akiknek kevéske földje nem adott lehetőséget arra, hogy magángazdák lehessenek. Tehát tulajdonképpen a kormányok lehetetlenné tették, hogy a szegény emberek, ha közösben művelve, hasznosítva is, de termőföldet vásárolhassanak, illetve birtokolhassanak.

Másrészt éppen ezek a szegény emberek kényszerültek arra, hogy (különösen, ha a termelőszövetkezet tönkrement), olcsón eladják, vagy bérbe adják termőföldjüket. Ezek, a mezőgazdaság szegényebb rétegei voltak a rendszerváltás nagy vesztesei.

Csak hogy voltak ám, akik rendelkeztek anyagi fedezettel és kárpótlási jegyekkel (gyakran olcsón felvásárolt kárpótlási jegyekkel, hiszen akkor a kárpótlási jegyek is igen olcsók voltak!), ami lehetővé tette, hogy a termelőszövetkezeti vagyont igen olcsón privatizálják a maguk részére, valamint felvásárolják a termőföldeket azoktól, akik azt eladni kényszerültek. Ezek voltak a rendszerváltás nyertesei.

A rendszerváltás nyertesei között jobb esetben (bár kevesen), de voltak agrárszakemberek is, de voltak szakképzetlenek, valamint városi jól menő üzletemberek, ügyvédek, hivatalnokok, stb. is.

A nagybirtokok kialakulásának a megakadályozására rendeletileg szabályozták, hogy egy ember legfeljebb 300 hektár területet birtokolhat. Ez azonban nem akadályozta meg a több száz hektáros gazdaságok kialakulását. Egyrészt a családtagok külön – külön birtokolhattak 300 hektár termőföldet, s ez már összeadva eleve több száz hektáros gazdaság volt. Másrészt bérelni lehetett bármennyi földet, s a saját és bérelt terület már igencsak több száz hektáros birtokot jelentett. A bérleti szerződésben pedig ki lehetett kötni a megvásárlás feltételét is.

Születtek zsebszerződések is, és az „osztrák wirtsaft” elleni hangzatos fellépés sem volt több, egy sikertelen politikai lözúgnál. Ez a célkitűzés tehát nem valósult meg!

A nagyobb, több száz hektáros gazdaságok mellett természetesen létrejöttek kisebb 20-40 hektáros, vagy 80-100 hektáros stb. birtokok is.

Másrészt a rendszerváltás során azt ígérték, hogy a mezőgazdasági tulajdonreform alapelve az lesz, hogy a föld annak a tulajdonába kerüljön, aki azt várhatóan megműveli. Ez a célkitűzés sem valósult meg.

A meghirdetett cél továbbá az volt, hogy igazságot szolgáltatnak a parasztságnak az elszenvedett sérelmekért, és a mezőgazdasági tulajdonreform során az 1947-es állapotokat tekintik kiindulópontnak. Ez a cél sem valósult meg!

Érdekes a rendszerváltást követő folyamatok áttekintésére idézni Tamás Gábor: Járadékosok országa, a Népszabadság 2005. március 18-i számában megjelent cikkéből.

„A nyolcvanas évek végén az „egypárt” központi bizottsága maga is határozatot hozott, hogy a mezőgazdaságban egyre növekvő feszültségek halmozódtak fel, s ezek enyhítésére „modernizációs programot” kell készíteni. Hogy ez mi lett volna, már soha nem derül ki, mert az egész reformot elsöprő rendszerváltással – úgy értem: a mezőgazdaságban – a modernizáció helyett az erőteljes visszatekintetés kora jött el.”

Vagyis a mezőgazdaságban már a rendszerváltás előtt igen nagy feszültségek voltak, amelyek az akkori rendszert is lépésre sarkalták, másrészt a rendszerváltás után a kormány nem előre, hanem hátrafelé, múltbeli állapotok visszaállítása irányába tekintgetett. Mint a továbbiakban írja: „Az Antal kormány agrárius vezetői háttal felültek az Európai Unió felé tartó vonatra, s

arról tervezgettek, milyen szép is lesz majd az újra megvalósított múlt. Politikai alapon osztogattak földet, agrárvagyont, miközben maga a „gazdálkodói megélhetés” lassan már, mint kifejezés vált nevetségesé. Csináltak több mint kétmillió „földtulajdonost”, akiknek úgy kétharmada pontosan azt sem tudta, hol a birtoka, miközben az antalli mondatokra („a föld annak a tulajdonába kerüljön, aki azt várhatóan megműveli”) már senki sem emlékezett. Horn Gyuláék időszakában, agrárügyekben a meghatározó döntéshozói tulajdonsággá a gyávaság vált. Jön az almáslobbi? Adunk nekik. Sírnak a csirkések? Adunk nekik. Adunk mindenkinek, csak ne hangoskodjon. Valahogy kiszorítjuk. Amúgy is el vagyunk foglalva az uniós kérdőívek kitöltésével, amelyekben részletesen el kell számolnunk, például a hegyi terepen tartott kecskeállománnyal. Ám amikor rájöttek, az illetékesek, hogy a regula miatt bizony némi adminisztrációt is meg kell követelni, jött a ribillió, a gazdatüntetés. És bizony engedtek ott is. Legyen egyszerűbb az elszámolás, legyen egyszerűbb minden. Hiszen jött a választás.

Orbán Viktorék ciklusára túl sok szót vesztegetni felesleges. Az agrárius csatlakozás dolgait gyakorlatilag egy az egyben ellazsálta (hogy ismétli magát a múlt...) a kényszerből kormányba emelt kiskazda koalíciós partner, ami pedig a napi intézkedéseket illeti, ez a kabinet is méltó volt elődjéhez.

A trendek lényegében a mostani kormány alatt sem változtak. Változatlanul bérbe vett apró birtokok százezerein szánt-vet-arat az egykor büszkén mutogatott, de mára elamortizálódott géppark zöme. Az állam persze kitalált valamit, hiszen időközben végre megalakult az a bizonyos, a birtokösszevonásnak is elvileg szerepet játszó földalap (amely volt állami gazdaságokkal köt igazán szívesen hosszú távú bérleti szerződést, de ez egy másik történet), az idősebb tulajdonosoknak életjáradékot is kínál a birtok átadása fejében, de maga a lényeg, az atomizált birtokrendszer átalakítása ügyében gyakorlatilag nem történt igazából semmi. Bármilyen furcsa, az egyetlen vigasztaló jelenség az úgynevezett fináncióke mind szélesebb kasszahúzása az ágazatban: egyre több pénzember érzi úgy, hogy tőkéjét netán akár mezőgazdaságba is fektetheti. De ezekből nincs sok. Legyen húsz, legyen harminc, vagy akár száz, az alapvető gondokat az így, az ágazatba kerülő milliók nem oldják meg. Ami pedig a korábban emlegetett „zöldbárókat” illeti, zömük már rég az Orbánék által oly sokat emlegetett családi gazdaságban (legyen bár annak valódi neve részvénytársaság) találja meg jövőjét, és csak mosolyog, amikor tévéhíradóban a hitelbe kényszerített, panaszkodó kiskgazdákat látja. Ő már húsz éve is tudta, mitől döglük légy. A pénz lassan utat talál magának és saját szabályai szerint, működik is – csakhogy ehhez idő kell. A uniós piacon viszont éppen ebből van a legkevesebb.”

Problémát okozott viszont az is, hogy a termelőszövetkezet gép és eszközállománya elegendő volt ugyan, amikor a termőföld egyben, egy vállalat használatában volt, de igen kevésnek bizonyult arra, hogy az elaprózott gazdaságok igényeit kielégítse. Csak a gazdaságok egy része tudott olcsó áron termelőszövetkezeti gépeket és eszközöket privatizálni. Ezek a gépek is eléggé elhasználódott állapotban voltak, mert a termelőszövetkezetek, helyzetük bizonytalanná válása következtében nem vásároltak új gépeket és eszközöket, sőt a meglévők karbantartására sem fordítottak elég gondot.

A termőföld nevesítése önmagában nem lett volna probléma. Amennyiben a gazdák minden befolyás és ösztönzés nélkül maguk dönthettek volna arról, hogy a termelőszövetkezetben kívánnak-e maradni, vagy elkülönített parcelláikon az egyéni gazdálkodás útjára lépnek, vagy esetleg valamilyen más szervezeti formát hoznak létre, s a különböző gazdasági formák között esélyegyenlőség lett volna, akkor ma valószínűleg sokkal jobb lenne a mezőgazdaság (és az ország) helyzete.

Bárhogyan is vizsgálódunk, a termelészövetkezetek szétverése után létrehozott néhány hektáros gazdaságok – speciális helyzetek kivételével (pl. bulgárkertészet, virágkertészet) – nem voltak életképesek és nem is lehetnek életképesek. Különösen nem voltak életképesek, mivel nem rendelkeztek a termeléshez szükséges eszközökkel. De, mint arról már szó volt, a több száz hektáros gazdaságok helyzete sem volt megoldott.

A mezőgazdaságban tehát gép és eszköz éhség, valamint pénzhiány jelentkezett. Nem volt pénz gépek és eszközök vásárlására. Nem volt pénz vetőmag, műtrágya, vegyszer és üzemanyag vásárlására sem.

Mi lehetett a megoldás?

Természetesen az állami támogatás!

Támogatta az állam (az állampolgároktól beszedett adóforintokból) egyáltalán a termőföld használatát (földalapú támogatás). Támogatta a gép és az eszközvásárlást (gép és eszközvásárlásra adott vissza nem térítendő állami támogatás, illetve kamattámogatás). Támogatta az üzemanyag vásárlást (hektáronként meghatározott üzemanyag költség visszatérítés), stb.

A Szovjetunió széthullása, majd Magyarország Oroszországhoz való viszonyának a megrontása, ugyanakkor a nyugati országok Oroszországba történő exportjának a bővülése következtében természetes, hogy a magyar mezőgazdaság külpiaci téren is igen nehéz helyzetbe jutott.

Közben a mezőgazdasági termelés nagymértékben visszaesett. (1. táblázat)

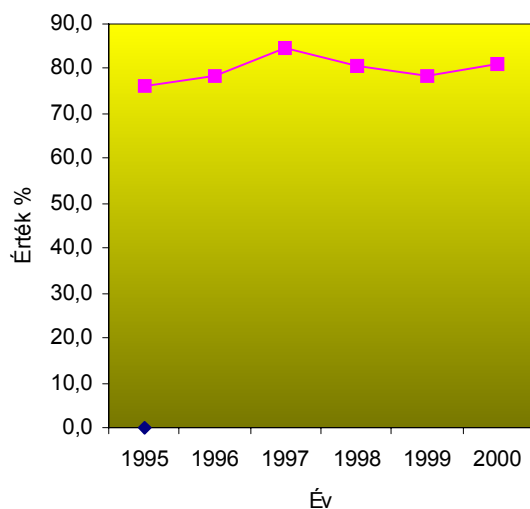
1. táblázat. A mezőgazdasági termelés indexe az 1986-1990 évi termeléshez és az előző évi termeléshez viszonyítva

Sorszám	Év	1986-1990 évek átlagához viszonyítva	Előző évihez viszonyítva
1	1986-1990 évek	100	100
2	1991-95 (1986-90 %-ában)	73,0	-27
3	1994	76,2	3,2
4	1995	78,2	2
5	1996	84,5	6,3
6	1997	80,7	-3,8
7	1998	78,6	-2,1
8	1999	81,2	2,6

A táblázat szemléletesen mutatja, hogy a mezőgazdasági termelés 1991-1995 évek átlagát tekintve csak 73 %-a volt az 1986-1990 évek átlagának, azaz a csökkenés 27 %-os volt. Márpedig 1986-1990 éveiben a mezőgazdaság már nem éppen a virágzó korszakát élte, hanem lefelé irányuló tendenciában volt. Ez a nagymértékű termelés visszaesés mi mással magyarázható, mint a politika, a privatizáció és a külkereskedelem, valamint az ezekből adódó problémák hatásával.

Jól szemlélteti a termelési index alakulását, ha a fenti adatokat diagramokkal reprezentáljuk (5. ábra) (Az adatok itt és a továbbiakban általában a KSH adatai, vagy a KSH adatokból számított adatok, s általában az Internetről származnak.)

5. ábra. A mezőgazdasági termelés indexének alakulása (1986-1990=100 %)

1994-1999 között hol emelkedett, hol csökkent a mezőgazdasági termelés, s 1999-ben, tehát lényegében a rendszerváltás utáni 10 évvel később is csak a 81,2 %-át érte el a rendszerváltás előtti öt év álagának. (Sajnos a további évek adataival nem rendelkezem, s mindvégig meg kell elégednem a KSH által az Interneten közzétett adatokkal, azokkal, amelyek a kézirat adott részének a megírásának pillanatában megtalálható voltak.)

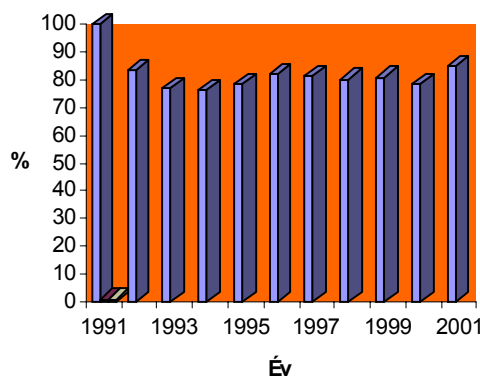
Nem mutat szebb képet az sem, ha a mezőgazdaságot a hozzáadott érték alapján vizsgáljuk. (2. táblázat)

2. táblázat. A hozzáadott érték alakulása a magyar mezőgazdaságban változatlan áron az 1991 évi érték %-ában.

Sorszám	Év	Hozzáadott érték a mezőgazdaságban az 1991 évi érték %-ában	A hozzáadott érték az összes ágazatban az 1991 évi érték %-ában
1	1991	100	100
2	1992	83,5	94,9
3	1993	76,9	95,5
4	1994	76,6	99,6
5	1995	78,7	100,1
6	1996	81,9	102,3
7	1997	81,5	107,1
8	1998	80,3	112,1
9	1999	81,0	116,9
10	2000	78,1	122,2
11	2001	84,9	126,5

A 2. táblázat azt mutatja, hogy a mezőgazdaságban még 1991 évhez képest, változatlan áron számolva (tehát az árváltozás torzító hatásának a kiküszöbölése esetén) is, jelentősen csökkent a hozzáadott érték. Azaz még az 1991 évihez (az előző évekhez sokkal alacsonyabb szinten lévőhöz) képest is tovább csökkent a mezőgazdaság színvonala. Jól szemlélteti ezt a 6. ábra.

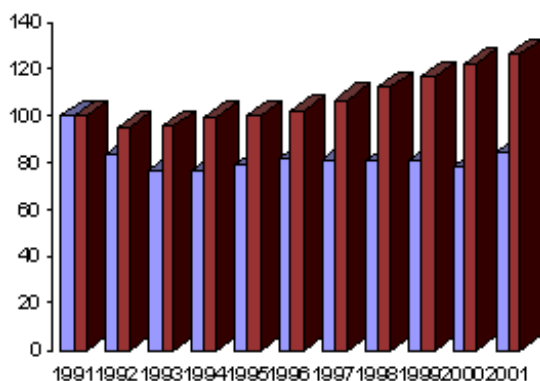
6. ábra. A hozzáadott érték változatlan áron (1991 év = 100 %)

Sőt még kedvezőtlenebb helyzetet mutat, ha mezőgazdaságot az összes ágazat által együttesen előállított hozzáadott érték alakulásával hasonlítjuk össze. (2. táblázat, 7. ábra)

E szerint ugyanis, amíg 1991 és 2001 között a hozzáadott érték az összes ágazatban 26,5 %-kal emelkedett, addig a mezőgazdaságban 15 %-kal csökkent.

7. ábra. Hozzáadott érték alakulása a mezőgazdaságban és az összes ágazatban

A gyakorlati adatok tehát mindenképpen bizonyítják, hogy a rendszerváltás mély sebeket ütött a magyar mezőgazdaságon, az azt követő agrárpolitika és külpolitika, vagy ha úgy tetszik a külkereskedelmi politika, pedig (pl. az Oroszországgal való viszony megromlásával is), mindent elkövetett, hogy ez a mély seb ne tudjon begyógyulni.

Kérdés azonban, hogy a mezőgazdasági termelés visszaesését csupán a nagyüzemi méretnek a kisebb üzemmérettel való felváltása és a külkereskedelmi politika okozta-e, vagy mennyiben játszottak közre az előzőekben megfogalmazott objektív gazdasági törvények?

Ugyanis a gazdaság mérete önmagában nem indokolja ezt a nagyméretű visszaesést, hiszen az üzemméret és a termelés között mindeddig nem sikerült matematikailag bizonyítható objektív törvényszerűséget kimutatni. Ha minden feltétel azonos lenne, akkor a különböző üzemméretek között gazdálkodó mezőgazdasági vállalatok között, terület arányosan vizsgálva, nem lennének ilyen nagy különbségek.

A különbségek lényegében abból adódnának, hogy a nagyobb méretű gazdaságok a piacon előnyösebb helyzetben vannak, olcsóbban és biztonságosabban tudnak termelési eszközöket beszerezni, s drágábban és biztonságosabban tudnak terméket értékesíteni, mint a kisebb üzemméretben gazdálkodók. A termelés viszont azonos is lehet.

Nézzük meg tehát, hogy **mennyiben következik az előbbieken vázolt gazdasági törvényszerűségekből a magyar mezőgazdasági termelés ilyen jelentős visszaesése?**

Kimutattuk, hogy az élőmunka ráfordítás növekedése, optimális esetet feltételezve, a termelés szakosításának az irányában ösztönöz, ami együtt jár az adott területen megtermelhető összes jövedelem csökkenő mértékű növekedésével, illetve, az egységnyi élőmunka ráfordításra jutó jövedelem lassuló mértékű csökkenésével, s az élőmunka és a gépek, s általában a termelési eszközök, a tárgyiasult munka, kihasználásának a csökkenésével.

Ennek ellenkezője, tehát az élőmunka ráfordítás csökkenése viszont több növényt magába foglaló termelési szerkezetre, és a termelési eszközök nagyobb kihasználására ösztönöz, de ez által, az adott területen megtermelhető összes jövedelem csökken, míg az egy dolgozóra jutó jövedelem növekedik.

Megállapítottuk – többek között – azt is, hogy a tárgyiasult munkaráfordítás, így a gépesítés is olyan hatással van a mezőgazdasági vállalt helyzetére, mint az élőmunka ráfordítás növekedése.

Csak hogy a termelőszövetkezetek szétverése után a mezőgazdaságban igen erős pénz, gép és eszköz hiány lépett fel. Ez elve lehetetlené tette volna a termelést. Itt jött be azonban az állami segítség, a gépbeszerzés támogatása, vissza nem térítendő állami támogatással, kamattámogatással, valamint terület alapú támogatással, üzemanyag költség visszatérítés támogatással, stb., **vagyis állami segítséggel megvalósult, hogy a mezőgazdasági vállalatok, igen alacsonyszintű, és mind alacsonyabb szintű élőmunka ráfordítással (azaz kevés munkaerő alkalmazásával), de a munkákat gépesítve, olyan, sőt jobb helyzetbe kerültek, mintha magas élőmunka felhasználással dolgoztak volna.**

Gépet vásárolni igen csábító volt. Sőt, ha megvolt hozzá a saját erő, vagy a gazda megfelelő fedezettel rendelkezett és sikerült a saját erőt, akár hitel felvételével is biztosítani, akkor meg kellett venni azt a gépet, mert ez által a gazda jelentős vissza nem térítendő hitelhez, állami támogatáshoz, ha úgy tetszik ingyen pénzhez, ingyen vagyonhoz jutott. Márpedig ki az, aki nem szeret ingyen pénzt kapni? Sőt **minél drágább volt gép, annál kedvezőbbnek tűnik annak a megvásárlása, mert a gazda annál több állami támogatáshoz, „ingyen pénzhez” jut. A gép pedig, amelyet megvásárol az Övé lesz, saját vagyonának a növekedését jelenti!**

Mi sem természetesebb, minthogy minden gazda (vagy földbirtokos nem gazda) igyekezett gépeket vásárolni. A szegényebbek évekre leterhelték magukat, jelzáloggal terhelve lakóházukat is. De vették a gépeket a gazdagok, meg a városi, nem gazdálkodó földbirtokosok is, természetesen szintén állami támogatással, mert járt az a szegénynek-gazdagnak, még a leggazdagabbnak is. Minél gazdagabb volt valaki, annál több gépet igyekezett vásárolni, hiszen annál több vissza nem térítendő állami támogatáshoz, annál több ingyen vagyongyarapodáshoz jutott.

A rendszerváltás azon nyertesei tehát, akik olcsón, vagy olcsón vett kárpótlási jegyek segítségével jutottak termőföldtulajdonhoz, vagy termőföld bérlethez, most még igen jelentős állami támogatást is kaptak (az állampolgárok által befizetett adóból) a föld megműveléséhez szükséges gépek és eszközök beszerzéséhez.

Csupán kitérésként jegyezném meg, hogy **az állami támogatás nem más, mint az adózóktól befizetett pénzek átcsoportosítása, egy szűkebb vagy tágabb embercsoport számára.** A politika gyakran elmarasztalja az előző rendszert, a paternalista államot, hogy az állam beleszólt a gazdaságba, meghatározva a gazdasági folyamatokat. Ugyanakkor a **rendszerváltás mindvégig arról (is) szól, hogy az állam adjon támogatást ide is, oda is, adjon támogatást mindenhova!** Ilyenkor a követelők nem gondolnak arra, hogy az állami támogatás követelése nem mást jelent, mint azt, hogy vegyék el más helyről, vagy más embercsoportoktól, és adják a követelőknek. Úgy tűnik, hogy a rendszerváltást követően nem szűnt meg, sőt erősödött a paternalista állam iránti igény.

Más kérdés, hogy a gép- és az eszköz-gyártók, no meg az anyag gyártók és mindezek kereskedői is tisztában vannak azzal, hogy az állam támogatja gyártmányaik megvásárlását, s általában megteremtődik a lehetősége annak, hogy lefölozzék az állami támogatást. **A gazdáknak adott állami támogatás egy része tehát az ipart, a kereskedelmet, az importált eszközöket gyártó külföldi cégeket, külföldi és belföldi külkereskedelmi cégeket stb. is támogatott.**

Eleve érdekes helyzet az, hogy azok, akik olcsón jutottak a termőföldhöz, vagy olcsón jutottak a termőföld bérletéhez, jogi személyek és külföldiek földvásárlásának a megtiltása által, a versenytársakat a földvásárlásból kizárva, továbbra is olcsón juthattak termőföldhöz és földbérlethez, s még a termőföld megműveléséhez szükséges gépeket, eszközöket és anyagokat is az állam támogatja, természetesen az állampolgárok által befizetett adókból. S juthatott ebből a gép és eszközgyártóknak, az anyag és a vetőmag előállítóknak stb. is.

Ez a helyzet lehetővé tette azt is, hogy a mezőgazdasági vállalatok specializálódjanak, azaz 3-4 jól gépesíthető növény termesztésére rendezkedjenek be, amelyek termesztése lehetővé tette az élőmunka felhasználás kiküszöbölését, vagy nagymértékű csökkentését. A gazdaságok jelentős része berendezkedett tehát néhány növény, Pl. őszi búza, kukorica, napraforgó termesztésére. Esetleg sörárpa, vagy repce, vagy valamilyen más növény. Sőt voltak olyan gazdák, aki az általuk használt mintegy 100 hektár területen kizárólag egy növényt termesztettek, tehát monokultúras termesztést folytattak.

A mezőgazdaság gépigénye eleve nagymértékben növekedett. Az elaprózott parcellák a géphasználatot igen nagymértékű üresjáráttal terhelték meg. A kisebb parcellákon a fordulók gyakorisága növekedett és nehezebbé vált, lényegében megszűnt a hosszabbított, vagy a kettős műszak, a gazda (vagy bérgep tulajdonos) minden nap hazament a géppel. A földdarabok közötti átállás szükségessége igen gyakorivá vált. A termelés specializálódása a gép kihasználását nagymértékben csökkentette és a géphasználat szezonálisát megnövelte, mindezeket betetőzte, hogy az állami támogatás – mint már arról szó volt – a földtulajdonosokat túlzott gépvásárlásra is ösztönözte.

Mindezek a tényezők a gépszükségletet és a gépköltségeket igen nagymértékben 20-50 %-kal is megnövelhették.

Csodálkozunk azon, hogy a magyar mezőgazdaság drágán termel? Hogy a magyar mezőgazdaság az európai uniós országokkal nem versenyképes?

De ez a helyzet, a mértéken felüli gépvásárlás, egyben lehetővé tette a mezőgazdaság eladósodását is.

Állattartás természetesen nincs, illetve van, néhány üzemben, megmaradt termelőszövetkezetben, de termőföld nélkül! Márpedig állattartásra berendezkedni termőföld nélkül? Ez egy olyan kiszolgáltatott helyzetet teremt, ami nem csak megdrágítja mind az állattartás, mind pedig a növénytermesztés költségét, de amit felelősséggel nem lehet vállalni. Nem csoda tehát az állattenyésztés hihetetlen visszafejlődése. Ez viszont a megtermelt takarmánygabona felhasználásának lehetőségét igen behatárolta.

A másik igen nagy probléma, hogy mivel a magyar mezőgazdaság nagyjából átállt néhány növény termesztésére, ezekből igen nagy felesleg terem, de nincs hol tárolni, raktározni. Ez újabb követelések alapját teremtette meg. Építsen az állam magtárakat! Vagy tároltasson külföldön! Vállalja az állam a tárolás költségeit, stb.

Érdekes, hogy bár az EU raktárak is tömve vannak gabonafelesleggel, ennek ellenére az EU is a gabonafélék termesztését támogatja.

Csak hogy a magyar mezőgazdaság nem képes versenyezni a Nyugat-Európai mezőgazdasági üzemekkel, annál inkább nem, mert azok még több állami, és uniós támogatást kapnak! Természetesen ez is legyen az állam gondja. Szervezze meg a mezőgazdasági termékek eladását!

Valóban ez a piacgazdaság? Valóban az állam kötelessége, hogy bármit is termelünk, adja el a piacon? Annak idején a paternalista államtól sem követeltek ilyen mértékű beavatkozást a gazdasági életben, mint napjainkban.

Természetes az is, hogy előzönlük a magyar piacot a külföldi mezőgazdasági termékek, olyanok, amelyekből a hazai termelés visszaszorult, meg olyanok, amelyek termelésében a hazai termelés nem versenyképes, stb., de olyanok is, amelyek termelésében a hazai mezőgazdaság is versenyképes. A külföldi érdekeltségű nagy bevásárló központok hozzák be a külföldi mezőgazdasági termékeket, hiszen számukra a profit a meghatározó. Mi sem természetesebb, minthogy a gazdák ennek megfékezését is az államtól várják.

Tehát az állam oldja meg, hogy a magyar mezőgazdasági termékeket külföldön értékesíthessük, s közben ne engedjen be Magyarországra külföldön termelt mezőgazdasági terméket?

Lehet ezt komolyan gondolni? Magyarország határozza meg a nemzetközi gazdasági viszonyokat, vagy alkalmazkodni kell azokhoz?

Az viszont, hogy a mezőgazdasági vállalatok gépesítettek és specializálódtak, s ennek következtében, alig alkalmaznak munkaerőt, oda vezetett, hogy a falun igen nagy lett a munkanélküliség.

Pedig a rendszerváltástól sokan azt remélték, hogy a volt parasztok visszamennek dolgozni a mezőgazdaságba, a saját földjükre, és ezzel megoldódik, vagy legalábbis jelentősen csökken a városokban a munkanélküliség.

E nézettel vitatkoztam már 1991-ben megjelent cikkemben is.

A 3 táblázat jól szemlélteti, hogy 2003-ra, az 1992-ben foglalkoztatott (már akkor is igen nagymértékben csökkent) létszámnak is csak 47 %-át, foglalkoztatta a mezőgazdaság. Ebben természetesen benne van a megmaradt nagyüzemekben, az állami gazdaságokban és a termelő szövetkezetekben foglalkoztatottak száma is. E nélkül még siralmasabb kép tárulna elénk. (3. táblázat)

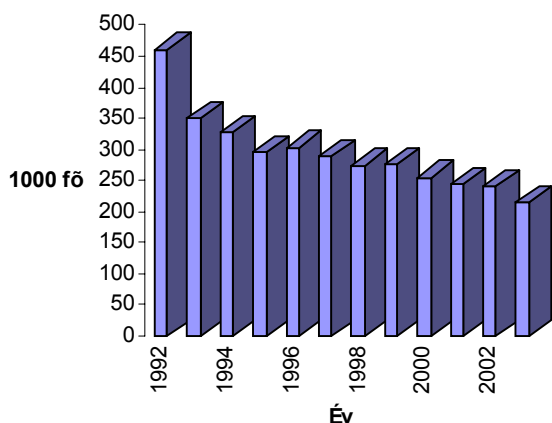
3. táblázat. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak éves átlagos létszáma

Év	A mezőgazdaságban foglalkoztatottak éves átlagos létszám 1000 főben
1992	460,1
1993	349,4
1994	327,6
1995	295,1
1996	302,4
1967	287,8
1998	274,7
1999	275,7
2000	255,5
2001	243,4
2002	240,9
2003	215,2

A 8. ábra jól szemlélteti a mezőgazdaságban foglalkoztatottak éves átlagos állományának a változását. A foglalkoztatottak száma folyamatosan, tehát lényegében 10 év alatt kevesebb, mint felére, 47 %-ra csökkent. Ez egyben azt is jelenti, hogy a mezőgazdaságban 245.000 ember vált munkanélkülivé 10 év alatt.

Ha meggondoljuk, hogy mennyi munkanélküli segélyt kellett ezért kifizetni, nagyon szomorú képet kapunk. Az sem vigasztaló, ha a munkából kiszorított falusi emberek időnként – esetleg feketén – dolgozhattak. Ez enyhíthette ezeknek a családoknak a szegénységét (a nyomorát), de nem enyhítette a társadalomra rakott munkanélküli segély terhét.

8. ábra. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak éves átlagos létszáma

Miért ne végeznének fekete munkát a falvakban, amikor a fekete munka országos játékká vált, mindenki többet akar kapni az államtól, de senki nem akar az államnak befizetni. Csakhogy köztudott (kellene, hogy legyen?), hogy az állam csak az állampolgárok által befizetett adóból adhat. Ha tehát valaki többet kap, azt a többi állampolgártól beszédett adóból kapja! Ha valaki állami támogatást kér, vagy követel, az nem egy fiktív szervtől, hanem az állampolgároktól követel. Több támogatás, csak az adóemelésből adható! Vagy abból, hogy elhalasztják, vagy nem valósítják meg a fontos beruházásokat, az oktatás, az egészségügy, stb. fejlesztését.

Az állampolgárok kiszámíthatóságot várnak az államtól. Ilyen még az úgynevezett tervgazdaság időszakában sem volt, amikor pedig az államnak lényegesen nagyobb súlya és befolyása volt a gazdaságra, s kevés számú nagyüzemmel kellett kapcsolatot tartania, kevés számú nagyüzemet kellett ellenőriznie, sőt a nemzetközi gazdaság és annak a magyar gazdaságra való hatása sem volt annyira változékony, mint most, stb.

Kiszámíthatóság most? Különösen a mezőgazdaságban, s ebben a változékony világgazdasági helyzetben? Hiu ábránd! Sőt félő, hogy mindinkább kiszámíthatatlanabb jövő elé nézünk, s a kormányoknak mind kevesebb lehetőségük lesz (és kellene, hogy legyen) arra, hogy beavatkozzanak a gazdasági folyamatokba.

Másrészt milyen alapon várjuk a mindennapi állampolgártól a mértéktartást, a törvények betartását, ha az állampolgár nap, mint nap azt hallja, hogy a parlamentben a képviselők állandóan százmilliós és milliárdos csalásokkal vádolják egymást, s az újságok is tele vannak ilyen hírekkel, s ezeket előbb-utóbb elkenik, elmoszák, nem történik felelőségre vonás, nem történik meg a pénzek visszafizetése, stb.

Gyakran hivatkozik a „politikai elit” arra, hogy a nyugati demokráciában, a nyugati kultúrában ez egészen másként van, ott nincsenek adócsalások, nincs korrupció, stb. (Valamikor a szovjet ember volt a példakép, ma a nyugati!) Sajnos, úgy tűnik ez sem egészen így van.

A Népszabadság 2005. április 30-i számában Mészáros Antónia: Az unió nomádjai. Egy év Nagy-Britanniában: emberek, sorsok-sikerek, kudarcok c. cikkében (tehát egy éves megfigyelései nyomán többek között a következőket írja: *„Pár nappal később sikerült beszélnem a munkaközvetítő ügynökkel, aki neve elhallgatása fejében beavatott üzleti titkaiba. A trükk viszonylag egyszerű. A mezőgazdasági üzemek napi megrendelésekre dolgoznak, így aztán teljesen változó, hogy mikor mennyi a feladat – ezért van szükség közvetítőkre, akik egyik pillanatról a másikra tudnak nagy számban munkásokat mozgósítani. Az üzem jóhiszeműen alkalmazza a közvetítő céget, és elszámol a munkások adójával és egészségbiztosításával is. A cég alvállalkozókat alkalmaz a munkások felhajtására, és ezek a vállalkozók intézik a kifizetéseket. A munkások meg is kapják a pénzüket, látszólag rendben, csak az adó és a biztosítás nem kerül soha az államkasszába. A közvetítő és az alvállalkozó osztozik a hasznon, majd bizonyos időközönként az alvállalkozó cég csődöt jelent, és más néven szerveződik újra. De nemcsak az államkincstár jár rosszul, hanem a munkások is, akik így nem kapják meg a legális munkához kötött jogokat.”*

Így néz ki, tehát Nagy-Britanniában a demokrácia és a morál, illetve az adómorál?

De nap, mint nap lehet olvasni a nyugati országokban kirobbanó korrupciókról, csalásokról, stb.

A társadalom legnagyobb igazságtalansága és a korrupció legintenzívebben ható melegágya, talán éppen az, hogy az állam az állampolgároktól beszedett adókból, az állampolgárok egy csoportjának, illetve azok vállalatainak (vagy külföldi állampolgároknak és azok vállalatainak), tehát egy kisebb kiválasztott csoportnak a meggazdagodását, illetve gyakran a további gazdagodását támogatja. Más kérdés, hogy erre a hazai és a nemzetközi gazdasági verseny rákényszeríti-e az egyes országokat, illetve azok kormányait.

A mezőgazdaság állami támogatásával kapcsolatban az EU-ban is kiéleződtek a problémák. Szőcs László a Népszabadság 2005.08.08.-i számában az ezzel kapcsolatos vitákról a következőket írja:

„Európa túl jól van ellátva élelmiszerrel – sok millió tonnás gabona-túltermeléssel küszködik, a fölös bort hektoliterszámra használják fel építkezéseken „vízként”, vagy ipari alkohollá, végső soron bioüzemanyaggá alakítják. Lehet-e még mindig közérdekre hivatkozni az agrártámogatásokban?”

Más dolog, hogy a mezőgazdaság jelenlegi EU támogatási rendszere nem hatékony, s gyakran a gazdasági törvényszerűségek követelményeivel szemben ellenkező hatást fejt ki és e mellett borzasztó igazságtalan is. Mint Szöcs László írja „*a kifejezetten törpebirtokokra épülő lengyel agráriumban sok kicsi kap keveset, míg Nagy-Britanniában, a nagybirtokosok országában kevés nagy – köztük elsősorban is a királyi család tagjai – sokat*”

Igen érdekes fejtegetése az is, hogy „*A fejlett világ részéről a fejlődő országokkal szemben erkölcsileg, a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) előtt pedig formálisan is egyre nehezebben védhetők az agrártámogatások, amelyek Európában még az amerikaiak is több mint a kétszeresét, az új-zélandinak pedig sokszorosát teszik ki.*”

A fejlettebb országoknak természetesen nagyobb lehetőségeik vannak arra, hogy a versenyben támogassák mezőgazdaságukat a fejletlen, vagy a fejlődő országokkal szemben. Csakhogy így a verseny a szegények és a gazdagok közötti különbségek további fokozódásához vezet.

De vajon mibe kerül ez a világnak?

Na és mibe kerül a támogatások adminisztrálása? Mibe kerül az, hogy azokat, akik a pályázatokat kiírják, azokat, akik pályázatokat elkészítik, és a döntések különböző lépcsőfokait is finanszírozni kell. Mert természetesen a gazdák általában nem tudják a pályázatokat szakszerűen elkészíteni. A pályázati pénzekbe eleve be van építve a szakértő pályázatírók finanszírozása.

De jelentős költséget emészt fel támogatásokhoz szükséges adók beszedése és adminisztrálása is.

A magyar mezőgazdaságban is jelentősen csökkent a foglalkoztatottak száma. (4. táblázat. 9. ábra.)

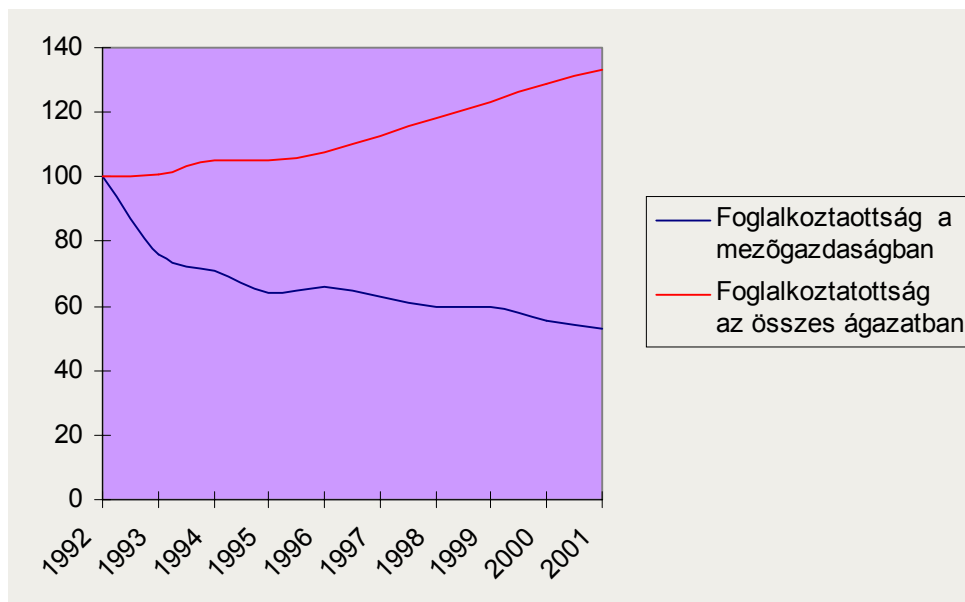
Az adatok azt mutatják, hogy 1992 és 2003 között az egész gazdaságot tekintve a foglalkoztatottak száma 103,8 ezer fővel csökkent, s ez alatt az idő alatt a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma 244.9 ezerrel csökkent! Ez a szám igen elgondolkodtató, mert azt jelenti, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának a csökkenését az egész gazdaságban foglalkoztatottak számának a növekedése nem tudta kompenzálni. Vagyis a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának a 244.9 ezer fővel való csökkenését az egyéb ágazatokban foglalkoztatottak számának a 141.1 ezerrel történő növekedése csak részben egyenlíthette ki. (4. táblázat.)

4. táblázat. A mezőgazdaságban és az egész gazdaságban foglalkoztatottak létszáma

Év	Mg.-ban fogl. Átlagos állománya	Össz gazd-ban fogl állománya	Mg. 1992 év %-ában	Össz. Gazdaság az 1992 év %-ában
1992	460,1	4025,7	100	100
1993	349,4	3770,3	75,9	93,7
1994	327,6	3692,5	71,2	91,7
1995	295,1	3622,8	64,1	90,0
1996	302,4	3605,1	65,7	89,6
1997	287,8	3610,3	62,6	89,7
1998	274,7	3695,6	59,7	91,8
1999	275,7	3809,3	59,9	94,6
2000	255,5	3856,2	55,5	95,8
2001	243,4	3868,3	52,9	96,1
2002	240,9	3870,6	52,4	96,1
2003	215,2	3921,9	46,8	97,4

Jól szemlélhető, hogy a mezőgazdaságban folyamatosan csökkent a foglalkoztatottak száma, még akkor is, amikor az egész gazdaságban foglalkoztatottak száma, ha kismértékben is, de növekedett. (9. ábra)

9. ábra. A foglalkoztatottság alakulása a mezőgazdaságban és az összes ágazatban 1992=100 %

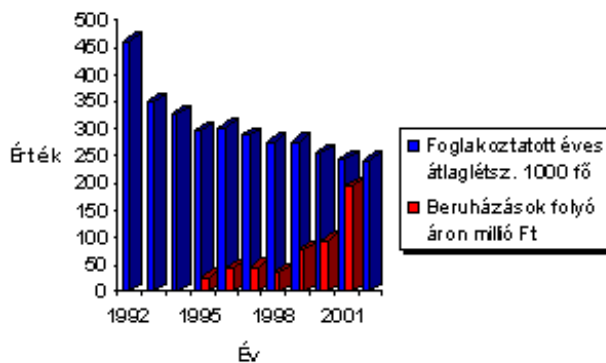
A gyakorlati adatok bizonyítják azt az objektív gazdasági törvényszerűséget is, hogy – pusztán a mezőgazdasági tevékenységet tekintve, tehát nem véve figyelembe a mezőgazdaságban lehetséges ipari, feldolgozóipari beruházásokat és tevékenységeket – a mezőgazdaságban a beruházás növekedése negatív korrelációban van a foglalkoztatással.

Az 5. táblázat és a 10. ábra mutatja a beruházás és a foglalkoztatás kapcsolatát. Sajnos a beruházásra nem rendelkezem a teljes adatsorral, de így is érzékelhető, hogy a beruházás állandó felfelé ívelése mellett a foglalkoztatás folyamatos csökkenő tendenciát követ. (5. táblázat, 10. ábra)

5. táblázat. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma és a beruházás változása az 1995 évi %-ában

S.	Év	Foglalkoztatás a mezőgazdaságban	Beruházás a mezőgazdaságban	Foglalkoztatás 1995=100%	Beruházás 1995=100%
1	1995	295,	25,5	100	100
2	1996	302,4	44,0	102,5	172,5
3	1997	287,8	45,5	97,5	178,4
4	1998	274,7	36,9	93,1	144,7
5	1999	275,7	77,7	93,4	304,7
6	2000	255,5	93,3	86,6	365,9
7	2001	243,4	194,8	82,5	763,9
8	2002	240,9	227,6	81,6	892,5

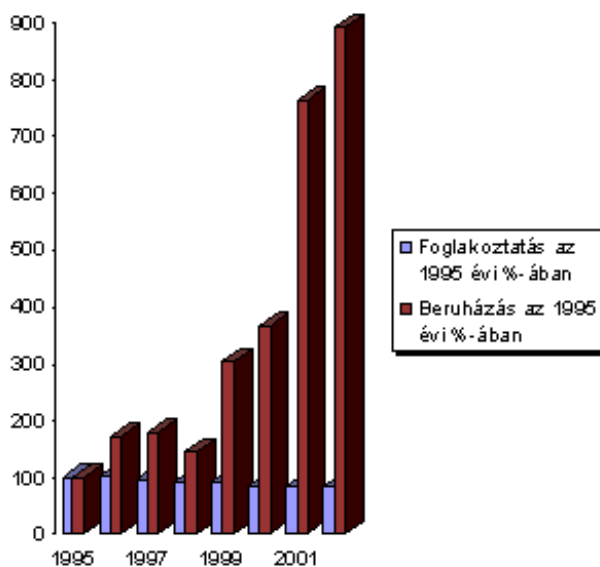
10. ábra. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma és a beruházás kapcsolata

Ha egy rövidebb adatsort vizsgálunk, a 1995-2001 közötti időszakot, akkor már mindkét adatsorunk azonos hosszúságú. Itt különösen jól követhető, hogy a beruházás állandó növekedésével ellentétesen a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma állandóan csökken.

Az 5. táblázat 1995-2002 között mutatja a foglalkoztatás és a beruházás kapcsolatát, tehát azt a rövidebb időszakot ragadja ki, amely időszakra vonatkozóan mindkét jelenségre statisztikai adatokkal rendelkezem. Az adatokat a 11. ábra szemlélteti. Jól látható, hogy 1999-től, különösen pedig 2001-től a beruházás különösen gyors ütemben emelkedik, miközben a foglalkoztatás szintje csökken.

11. ábra. A foglalkoztatottság és a beruházás kapcsolata a mezőgazdaságban

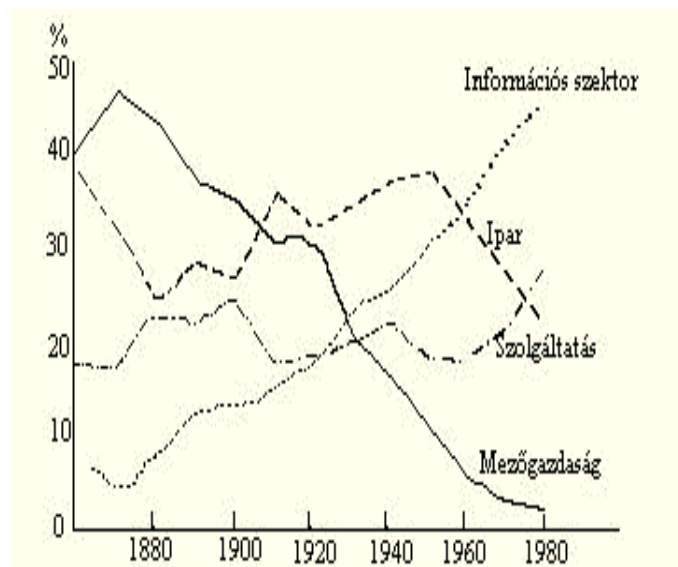
A társadalmi-gazdasági fejlődés egyébként is általános tendenciaként együtt jár azzal, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatott népesség aránya az összlakosságon belül folyamatosan csökken.

Az Amerikai Egyesült Államokban például 100 év alatt (1880-1980 között) a mezőgazdaságban foglalkoztatottak kevesebb, mint tizedére csökkent. (12. ábra) Magyarországon rendszerváltás után gyorsabb volt a csökkenés, hiszen a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma 10 év alatt csökkent felére.

A 12. ábra jól mutatja azt is, hogy 100 év alatt az iparban foglalkoztatottak száma is (jelentős ingadozások közepette) mintegy felére csökkent. Emelkedett a szolgáltatási szektorban, s különösen pedig az informatikában foglalkoztatottak száma.

12. ábra. A munkaerő szektoronkénti megoszlásának változása az Egyesült Államokban 1860 és 1980 között.

(Forrás: Magy. Tud., 27, 887) (Az ábrát Fülöp Géza: Az információ 2. bővített és átdolgozott kiadás. Budapest, 1996. c. az Interneten megjelentetett könyvéből vettem.)

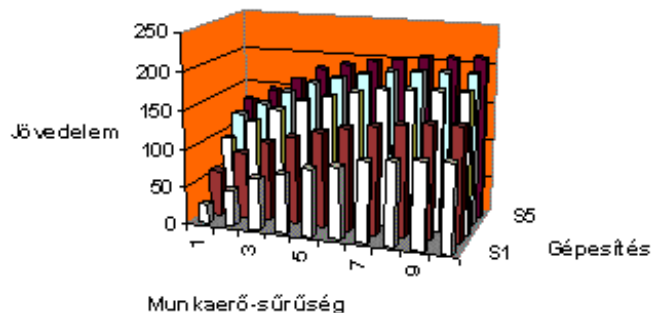
Az őstermelő gazdák általában adót sem fizetnek. A mezőgazdaságban tevékenykedő jogi személyiségű cégek (állami gazdaságok, termelészövetkezetek, Rt-k, KFT-k) fizetnek, de a gazdák általában nem. Igaz a gazdák egy része felvetette, hogy igen nagy adót fizetnek. Az ÁFA-t! Csakhogy mindenki tudja, aki csak egy kicsit is járatos az adók ügyében, hogy **az ÁFA-t nem a gazda fizeti! És nem is az iparvállalat, meg nem is a kereskedelem. Az ÁFA-t a fogyasztó fizeti!** A vállalatok ebben csak közvetítő szerepet játszanak. Az általuk beszerzett anyagok és eszközök után fizetett ÁFA-t visszaigénylik, a termék eladásakor az ÁFA-t a fogyasztóval megfizettetik és ezt, az államnak továbbítják, átutalják.

Másrészt mennyivel többbe kerül az államnak, illetve a társadalomnak több mint kétszázezer magángazda nyilvántartásával, hivatali ügyintézésével, pályázat elbírálásával, támogatásával, stb. kapcsolatos adminisztrációs munka, mintha csak néhány ezer nagygazdaság lenne az országban?

A gazdasági törvényszerűségek meghatározásánál – és régebbi munkáimban is – kimutattam, hogy a mezőgazdaságban az élők munkája felhasználás (munkaerő sűrűség) növekedésével a jövedelem csökkenő ütemben növekszik, majd stagnálásba megy át. Ugyanilyen tendenciát mutattam ki a jövedelem és gépesítés kapcsolatában is.

Ezt a tendenciát, tehát különböző gépesítési szint mellett a jövedelem és a munkaerő-sűrűség kapcsolatát három dimenzióban mutatja a 13. ábra.

13. ábra. A munkaerő-sűrűség, gépesítés és a jövedelem kapcsolata

Látható, hogy a munkaerő-sűrűség növekedésével a jövedelem csökkenő ütemben növekszik. A jövedelem szintje a gépesítés növekedésével egyre magasabb, de minden gépesítési szint mellett csökkenő ütemben növekedik. Másrészt a gépesítés növekedése következtében a jövedelem szintje egyre kevésbé emelkedik, azaz csökkenő ütemben emelkedik.

Az ábra alapján azonban – mint arról már szó volt – további következtetések vonhatók le:

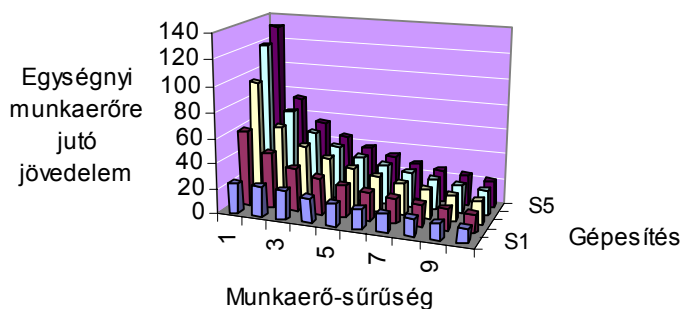
Amennyiben a gépesítés és a foglalkoztatás egyidejűleg növekedne, akkor a jövedelem igen gyors, de lassuló ütemben emelkedne. (Erről könnyű meggyőződni, ha az ábra felületén húzzunk egy képzeletbeli vonalat a 0 pontból az S4 pontba.)

Amennyiben gépesítés növekszik, de ezzel egyidejűleg a munkaerő-sűrűség csökken, akkor ennek az ellenkezőjét tapasztalhatjuk, vagyis a jövedelem, gyorsuló ütemben csökken.

E megállapítások természetesen az összes jövedelem tömegre vonatkoznak, mégpedig optimális termelési szerkezet mellett. Ha a termelési szerkezet az optimálistól eltérő, akkor a jövedelemtermelő képesség természetesen csökken.

Láttuk azonban azt is, hogy az egységnyi munkaerőre jutó jövedelem, mind a munkaerő-sűrűség, mind a gépesítés hatására csökkenő ütemben csökken. Ezt szemlélteti a 14. ábra. Az ábra azt is mutatja, hogy a munkaerő létszám csökkenése a gépesítés növelésével egyidejűleg az egységnyi munkaerőre jutó jövedelem gyorsütemű növekedéséhez vezet. (Az ábrán a 10/S1-től az 1/S4-hez húzott képzeletbeli vonal ezt jól kifejezi.)

14. ábra. Az egységnyi munkaerőre jutó jövedelem, a munkaerő-sűrűség és a gépesítés kapcsolata

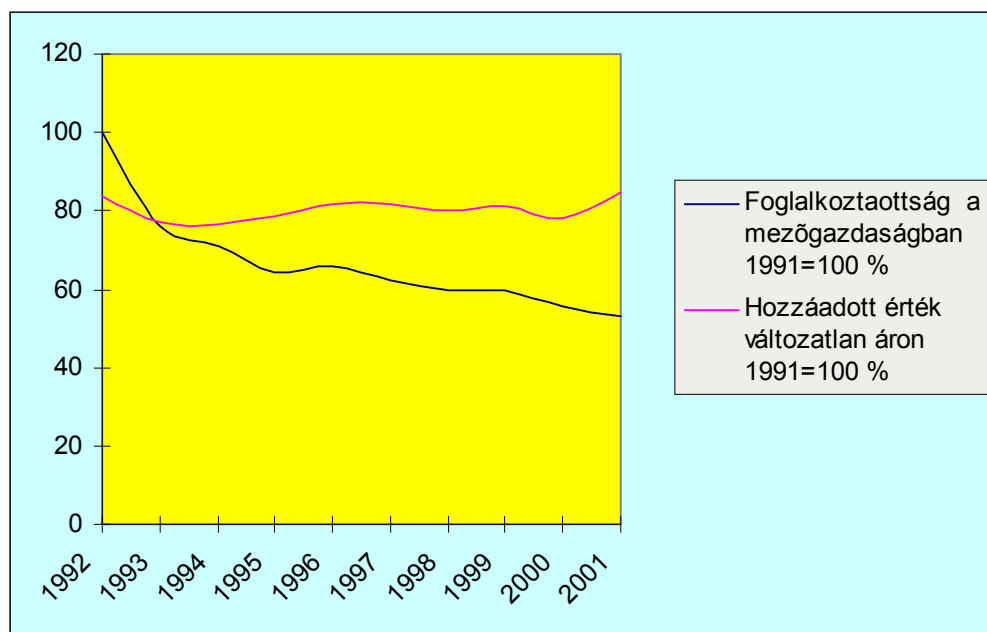
Lássuk ezt gyakorlati példa segítségével. A 6. táblázat, valamint 15. ábra azt szemlélteti, hogy hogyan alakult a magyar mezőgazdaságban a foglalkoztatottak éves átlagos állománya (1000 főben), valamint hogyan alakult ez idő alatt a mezőgazdaságban előállított hozzáadott érték, az 1991 évi értékhez viszonyítva %-ban.

Ebből kitűnik, hogy miközben a vizsgált időszakban a foglalkoztatott munkaerő 53 %-kal csökkent, addig a hozzáadott érték csak 15 %-kal csökkent. Nem nehéz kiszámítani, hogy ez idő alatt tehát az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott érték mintegy 60 %-kal emelkedett.

6. táblázat. A foglalkoztatottak éves átlagos száma 1000 főben, valamint a hozzáadott érték változása az 1991 évi érték %-ában.

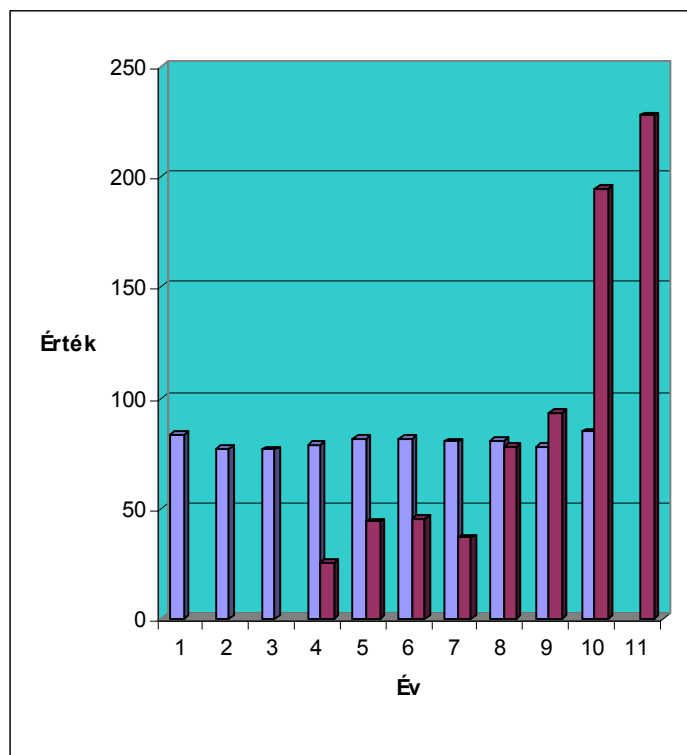
Év	Foglalkoztatott éves átlaglétszám 1000 fő	Hozzáadott érték változatlan áron 1991=100 %
1991		
1992	460,1	100
1993	349,4	83,5
1994	327,6	76,9
1995	295,1	76,6
1996	302,4	78,7
1997	287,8	81,9
1998	274,7	81,5
1999	275,7	80,3
2000	255,5	81,0
2001	243,4	78,1
2002	240,9	84,9
2003	215,2	

15. ábra. A foglalkoztatottság és a hozzáadott érték alakulása a mezőgazdaságban (1991=100 %)

A 16. ábra a beruházás és a hozzáadott érték kapcsolatát mutatja, 1991-2003 között, tehát 11 éven keresztül. Ebből kitűnik, hogy a beruházás igen jelentős emelkedése ellenére a hozzáadott érték csökkent. A két adatsor eltérő hossza természetesen zavaró, de nem volt lehetőségem a teljes adatsor megszerzésére. Éppen ezért a 7. táblázatban rövidebb, de azonos hosszúságú adatsorral szemléltetem a foglalkoztatás, a beruházás, és a hozzáadott érték kapcsolatát. (7. táblázat)

16. ábra. A beruházás és a hozzáadott érték kapcsolata

A 7. táblázatból kitűnik, hogy 1995 és 2001 között a foglalkoztatottak évi átlagos létszáma jelentős hullámzásokkal, végül is a hatodik évre 5 %-kal csökkent, s ez idő alatt csak egy évben múlta felül és egy évben érte el az 1995 évi étéket. A beruházás egy év (1998) kivételével, minden évben magasabb érték volt, s a hatodik évben már 208,8 %-ot ért el. Ugyanezen időszak alatt a hozzáadott érték ugyancsak két évben volt magasabb, mint a kiindulásul választott év (ugyanabban a két évben, mint a foglalkoztatottság), és 2001-ben 8 %-kal volt alacsonyabb, mint 1995-ben.

7. táblázat. A hozzáadott érték, a foglalkoztatottság, és a beruházás kapcsolata (1995 évi érték = 100 %)

Év	Foglalkoztatottak évi átlagos száma	Beruházás	Hozzáadott érték
1995	100	100	100
1996	102,5	172,5	104,1
1997	95,2	103,4	99,5
1998	95,4	81,1	98,5
1999	100,4	210,6	100,9
2000	92,7	120,1	96,5
2001	95,3	208,8	108,6

Összefoglalva:

Megállapíthatjuk, hogy a rendszerváltás és az azt követő politika oda vezetett, hogy **egy szűkebb csoport igen olcsó áron és olcsón megszerzett kárpótlási jegyekkel privatizálta, és/vagy felvásárolta, valamint béreli termőföld egy részét, valamint megszerezte a volt termelészövetkezeti épületeket és gépeket, s kialakultak több száz hektáros, valamint 10-100, illetve 200-300 hektáros, és még nagyobb gazdaságok.** (Gyakran a község termőföldjének csaknem teljes területét 3-4 gazda birtokolja.)

Ezeket a gazdaságokat az állam, az állampolgárok által befizetett adókból, vissza nem térítendő hitellel és más kedvezményekkel támogatta és támogatja.

A gazdaságok a megszerzett és az állami támogatással megvásárolt gépek segítségével szakosított termelésre rendezkedtek be.

Sajnálatos módon, olyan növényeket termeltek, és termelnek, amelyeknek a hazai felhasználása az állattenyésztés visszaesése miatt is nem lehetséges, s ugyanakkor ezeknek a termékeknek külföldön sincs megfelelő piacuk, mert az európai gazdaságok mezőgazdaságában szintén ezeket a jól gépesíthető és élőmunka felhasználást alig igénylő növényeket termelik, a keleti piaccal pedig megromlott az ország kapcsolata.

De a megtermelt termékek tárolásához nincs megfelelő tároló kapacitás. Ennek megoldásához ismét csak az állampolgárok által befizetett adók felhasználását igényelték.

Rontotta a mezőgazdasági termékek külföldi értékesítésének a lehetőségét a forint indokolatlanul magas árfolyama is.

Piacgazdasági körülmények ellenére a gazdák, és a politika is, az államra hárították a probléma megoldásának gondját (gazdatüntetés), ami ismételten az állampolgárok adójából való részesedés növekedését (is) igényelte.

A szakosodás és a gépesítés, sok tekintetben a túlgépesítés következtében, minimálisra csökkent a mezőgazdaságban az élőmunka felhasználás iránti igény. A sok ezer munkanélkülivé vált falusi emberről ismét csak az államnak kellett gondoskodni, munkanélküli segély és szociális támogatás útján, s ez szintén csak az állampolgárok által befizetett adókból volt lehetséges.

Az állami támogatás természetesen lehetővé teszi általában azt is, hogy a mezőgazdaságban használt tárgyasult munka ára viszonylag magas szinten, illetve a mezőgazdasági termékek ára alacsony szinten maradjon, vagyis, hogy az állami támogatás egy részét az ipar és a kereskedelem (a hazai és a külföldi) lefölözhesse.

A munka nélkül maradt falusi lakosság állami ellátása lehetőséget adott a fekete munka elterjedésére is, hiszen ha egy gazda néhány napos munkát biztosít egy falusi lakosnak, azt bejelenteni, adót és járulékot fizetni? Akkor inkább nem foglalkoztat senkit. Hogy aztán ez a néhány nap hány nap? Mikor-mennyi! A falusi ember egyébként sem szereti a papírmunkát.

Sajátos módon a falusi lakosság szegényebb, addig a termelészövetkezeti és háztáji termelésből élő rétege elfogadta, (kénytelen volt elfogadni!) ezt a helyzetet, hiszen munka nélkül lehetett munkanélküli segélyhez jutni, s e mellett esetenként még talán illegálisan kereshetett is. Egyébként sem tudta volna néhány hektáros földjét megművelni, kénytelen volt olcsón eladni, bérbe adni.

A városi lakosság, illetve az ipari termelésben és a kereskedelemben dolgozók, valamint általában a bérből és fizetésből élő és adót fizető állampolgárok és a gazdák (tehát nem az egész falusi lakosság) közötti problémák abból adódnak, hogy az állam a mezőgazdaságot csak az Ő adójukból tudja támogatni.

E mellett a gazdák és a politika részéről még az is kíváncsi lenne velük szemben, hogy a gyakran jóval drágább magyar termékeket vegyék meg az üzletekben az olcsóbb külföldi helyett.

Magyarországon piacgazdaságról beszélnek, de amikor probléma van, az államtól várják a megoldást. Az állam pedig, mint tudjuk, csak az állampolgároktól beszedett adóból gazdálkodhat. Soha nem volt Magyarországon olyan igény az állami támogatás, az állami beavatkozás iránt, mint napjainkban. De ez az igény igen egyoldalú! Az állam ne szóljon bele a gazdálkodásba, de vállalja a gazdasági problémák minden ódiumát, megoldását.

Nagy baj lenne természetesen, ha mindezekből következően bárki a falút, a falusi lakosságot, vagy akár a falusi lakosság kisebb részét kitevő „gazdákat”, illetve földbirtokosokat marasztalná el.

Egyrészt a gazdák csak a lehetőségekkel éltek és élnek, s az adott helyzetben a gazdasági törvényszerűségek által meghatározott módon tevékenykednek.

Másrészt mindaddig, amíg nyugaton a fejlettebb országokban, a mezőgazdaságot az állam (vagy az EU) támogatja (és sokkal jobban, mint a magyar állam), addig a magyar földtulajdonos is rászorul a támogatásra, vagy ha nem is szorul rá, de igényli a támogatást. A nagy baj az, hogy a magyar államnak, a magyar adófizetőknek sokkal kevesebb lehetősége van a mezőgazdaság támogatására. Annál is inkább, mert az államnak, illetve az adófizetőknek kell, drágán megoldani mindazokat a feladatokat, (a falú kulturális és sport életének a támogatása, idős falusi emberek támogatása, belvíz elvezetése, utak karbantartása, csatornázás, stb.,) amelyeket valamikor a termelészöveget oldottak meg.

De nem csak a mezőgazdaságban jelentkezik igény az állami támogatásra, és olyan feladatok átvállalására, amelyeket azelőtt az állami üzemek oldottak meg, hanem a gazdaság és a társadalom minden területén. S az állam, illetve a magyar nép, ténylegesen jelentős támogatást ad az ide települő külföldi vállalatoknak, a magyar ipari, kereskedelmi, stb. vállalatoknak, a pártoknak, az alapítványoknak, az egyházaknak, az oktatásnak, a kultúrának, a sportnak, stb. valamint a környező országokban élő magyaroknak (esetleg azok vezetőinek?) is.

Érdekes lenne számszerűen ismerni, hogy mennyit költ az állam (a magyar nép) a fenti célokra, s különösen pedig azt, hogy kik, milyen mértékben részesülnek ennek hasznából.

Még érdekesebb lenne (és lehetne is!) a fentiek alapján számszerűsíteni, hogy mibe is került Magyarországon 15 év alatt az, hogy rendszerváltás előtt és után a politika tönkretette a magyar mezőgazdaságot?

Sajnos még ennek nincs vége! Még évekig sokba fog kerülni!

Érdekes lenne objektív alapon megvizsgálni, hogy mibe került a magyar népnek általában a hazai és a külföldi, illetve külföldről idetelepedett vállalatok támogatása, adókedvezménye, stb. S még érdekesebb lenne annak a vizsgálata, hogy a támogatásokból mennyi jutott érdemtelenül, soha meg nem térülően ide-oda?

6. Akar-e gyógyulni, és gyógyítható-e a magyar mezőgazdaság

Nehéz és egyáltalán nem hálás feladat megkísérelni azt, hogy a kérdésekre választ keressünk. A gazdasági helyzet múltbeli elemzése, vagy általában a gazdasági törvényszerűségek elemzése matematikai eljárásokkal, vagy matematikai modellezéssel mindenképpen könnyebb, és megbízhatóbb eredményekhez vezet, bár a tévedés itt sem kizárt.

A jövőre vonatkozó kérdések megválaszolása még inkább nehéz, s e tekintetben különösen nem zárható ki a tévedés lehetősége.

A válaszok keresése során mindenképpen szélesebb körre kell tekinteni, mint a szűkebb értelemben vett mezőgazdaság, vagy egy ország határa, illetve a gazdaság kizárólagossága.

Jól tudom, hogy az általam felvetett kíváncsalmak egy része az idealizmus körébe tartozik, s ma, illetve, talán amíg világ a világ, nem valósítható meg. Más részük megvalósítása elszigetelten, egy országban nem lehetséges, legfeljebb világméretű, vagy legalábbis a legfejlettebb országok nagyobb részében történelmileg egyidejűleg lenne lehetséges. Egy részük az egész társadalmi gazdasági életet, más részük, az ország egész mezőgazdaságát érintené, az egész mezőgazdaság struktúrájának átalakítását kívánná meg. Hozzá kellene nyúlni tabu témákhoz. Társadalmi csoportok, és egyének érdekszféráját sértené, stb.

Ha mégis vállalkozom a kérdés vizsgálatára, azt jó szándékkal teszem, sokéves tudományos kutatás és szaktanácsadói, gyakorlati gazdasági tapasztalat birtokában, vállalva a tévedés és a meg nem értés kockázatát is. Reménykedem abban, hogy találhatók az általam leírtakból olyan tételek, amelyek a gyakorlatban is hasznosításra kerülhetnek.

Bizonyos, hogy a valamikor világelső között lévő magyar mezőgazdaság már a rendszerváltás előtt is, de főként a rendszerváltást követően igen nehéz helyzetbe került.

Igen jellemző például Stephan Schmidt, 35 éve Dániában élő mezőgazdasági tanácsadó „Kétes rőfögés” Népszabadság 2005. május 5. számában megjelent cikke, amelyben többek között a következőket írja: *„En is, mint mindenki, szeretném, ha a magyar mezőgazdasággal dicsekedni lehetne úgy, mint 1988 nyarán, amikor dán kollégákkal meglátogattunk néhány gazdaságot. Útban Pest felé arra kértek, forduljunk vissza, mert ott maradt a leesett álluk. Most is leesne az álluk. De egészen más miatt.”*

Kérdés tehát, hogy akar-e kilábalni, és kilábalhat-e a magyar mezőgazdaság a politika által teremtett súlyos helyzetéből?

Induljunk ki abból, hogy a gazdasági folyamatok az objektív és tendencia jellegű gazdasági törvényszerűségek által meghatározottan mennek végbe.

Azonban egyidejűleg sok gazdasági törvényszerűség gyakorol hatást a gazdasági folyamatok alakulására, amelyek egymást erősítik, vagy gátolják, másrészt a gazdasági törvényszerűségek meghatározott, és a társadalom, különösen a politika által jelentősen befolyásolható feltételek által is befolyásoltan jutnak érvényre.

Láttuk azt is, hogy a mezőgazdasági termelésben a vállalatok jövedelme és a területegységre jutó jövedelme mind az élőmunka, mind pedig a tárgyasult munkaráfordítás növekedésével kezdetben viszonylag gyorsabb, majd mindinkább lassuló ütemben növekedik, miközben az egységnyi ráfordításra jutó jövedelem, valamint a rendelkezésre álló élő és tárgyasult munka kihasználása csökken, stb.

A 2. fejezetben megfogalmazott gazdasági törvényszerűségek, valamint a további fejezetekben leírtak alapján kíséreljük meg annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy akar-e gyógyulni és gyógyítható-e a magyar mezőgazdaság?

Nyilvánvaló, hogy a kérdés első felére mind a kormányok (függetlenül attól, hogy milyen párt van, illetve milyen pártok vannak kormányon), mind a gazdák, mind a tudományos élet szereplői, illetve valószínűleg a társadalom minden tagja pozitív választ adna. Hiszen aligha van sok olyan, csak a saját érdekeit néző ember ebben az országban, akinek nem az lenne az érdeke, hogy a magyar mezőgazdaság kilábaljon a bajaiból.

Valószínűleg a második kérdésre is pozitív választ kapnánk, vagy legalábbis reménykedő választ.

Más a helyzet azonban, ha a megoldás mikéntjét, az előszóban felvetett további kérdések megválaszolását firtatjuk.

Különösen jelentős eltérések lennének abban a kérdésben, hogy mi a (tartós, vagy ideiglenesen ható) gyógyír?

Igen eltérőek lennének a vélemények abban a kérdésben is, hogy van-e lehetőség arra, hogy a mezőgazdaság az objektív törvényszerűségek által meghatározott úton fejlődjön?

Bizonyosan nem tagadná senki, hogy a politikának van szerepe a magyar mezőgazdaság problémáinak a gyógyításában, vagy a betegség elmélyítésében.

Nagy vita lenne azonban abban, hogy a politikának, milyen gyakorlati lépéseket kell tennie a problémák megoldása érdekében?

Kíséreljük meg a továbbiakban e kérdések megválaszolását az előbbieken feltárt objektív gazdasági törvényszerűségeket is figyelembe véve.

E tekintetben különösen annak a vizsgálata feladatunk, hogy milyen lépésekkel, intézkedésekkel, eljárásokkal kellene, illetve lehetne a gazdasági törvényszerűségek kedvező hatásának az érvényesülését elősegíteni, illetve káros hatásának érvényre jutását gátolni?

Ebben a kérdésben sem léphetünk fel azonban a csallhatatlanság, a tévedhetetlenség igényével, hiszen – mint arról már szó esett – a gazdasági törvényszerűségek ismeretében is előfordulhat téves következtetés. Különösen előfordulhat ez, ha a következtetést politikai nézetek befolyásolhatják. De előfordulhat akkor is, ha nem befolyásol bennünket politikai nézet, vagy hovatartozás.

A gazdasági törvényekből levont következtetések ugyanis lehetnek közvetlen, tehát a gazdasági törvényekből egyenesen következő, azokból közvetlenül leszármaztatható, mondhatnánk úgy is, hogy elsődleges következtetések, amelyek tulajdonképpen matematikailag meg-alapozott, bizonyítható következtetések, és lehetnek a gazdasági törvényekből közvetlenül levont következtetések alapján indukált, s még tovább az indukált következtetésekből levont, illetve levonható további következtetések, stb. Ilyenformán megkülönböztethetünk elsődleges, másodlagos, vagy harmadlagos, stb. következtetéseket.

Természetesen az elsődleges következtetések a leginkább biztonságosak, és minél távolabb vagyunk az elsődleges következtetésektől annál inkább nő a következtetések bizonytalansága, hibalehetősége.

A továbbiakban megkíséreltem a politikai nézetektől mentesen vizsgálni a problémakört, s az objektív törvényszerűségekre támaszkodva, pontokba szedve felelni a felvetett kérdésekre:

1. Nemzetközi környezet.

Ami a külső környezetet, a nemzetközi gazdasági körülményeket illeti, azokon egy ország nem tud változtatni. Azokhoz alkalmazkodni kell.

Nem segíti tehát a probléma megoldását, ha a magyar mezőgazdaság olyan termékeket termel, amelyeknek nincs megfelelő piaca, vagy amelyek termelésében nem versenyképes. Éppen ezért semmiképpen nem célszerű, hogy a magyar mezőgazdaság a búza, a kukorica, a napraforgó, stb. tehát néhány olyan növény termesztésére szakosodott, amelyekből az EU-ban is jelentős túltermelés van, s amelyek termelésében nem vagyunk versenyképesek.

Különösen nem célszerű a takarmánynövények termesztésére berendezkedni (takarmánybúza, kukorica, stb.) akkor, amikor az állattenyésztést a politika olyan helyzetbe hozta, hogy az nagymértékben visszafejlődött, termelése megdrágult, az ágazat kiszolgáltatottá vált, stb.

Igen fontos feladat tehát a termelési szerkezet célszerű megválasztása, olyan termelési szerkezet megvalósítása, amely alkalmazkodik a piac igényeihez és a magyar mezőgazdaság lehetőségeihez.

Meg kellene szervezni a nemzetközi gazdaság és a nemzetközi piac állandó figyelését, és ennek alapján a magyar gazdaság szereplőinek folyamatos tájékoztatását a piac igényeiről, és természetesen arról, hogy mely országok piacain vannak lehetőségeink.

A mezőgazdasági és a kereskedelmi kutató intézeteknek intenzíven részt kellene venni a nemzetközi gazdasági helyzet és a nemzetközi piac igényeinek a figyelemmel kísérésében, prognózisok kidolgozásában.

Meg kellene szervezni egy célszerű és hatékony szaktanácsadói hálózatot, amely ténylegesen alkalmas a közvetítésre is, a külkereskedelmi szervek, a kutatóintézetek és a mezőgazdasági vállalatok között. (Mindezeket természetesen nem csak a mezőgazdaság igényelné, hanem az ipar is, de a mezőgazdaság különösen.)

Számításba kellene venni, hogy a nemzetközi kapcsolatokban (ugyanúgy, mint az országon belüli kapcsolatokban), a gazdagabbak nagyobb lehetőséggel rendelkeznek ahhoz, hogy gazdagodjanak, a fejletlenebbek, a szegényebbek rovására. Ennek során a társadalmi polarizáció világméretben, és az országokon belül is állandó folyamat.

Magyarország nem tartozik a legfejlettebb országok csoportjába, de a fejletlen országok csoportjába sem. Elfoglalt helyzeténél fogva rászorul arra, hogy figyelemmel kísérje a világgazdasági folyamatokat, s azokhoz alkalmazkodjon.

Az ezzel kapcsolatos nézeteimet – szintén a gazdasági törvényszerűségek egzakt vizsgálata alapján – A gazdasági törvényszerűségek absztrakt matematikai vizsgálat, c. könyvemben fejtettem ki. (A könyv megjelent Debrecen, 1998., valamint az Interneten megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Elektronikus Könyvtárban a <http://mek.oszk.hu/01600/01621> alatt.) A könyv 11. fejezetét, amely a társadalmi gazdasági polarizáció törvényszerűségeit tárgyalja célszerűnek tartom e helyütt is (dőlt betűvel szedve és a táblázatok, ábrák eredeti számozását meghagyva) teljes terjedelmében közzétenni.

„A társadalmi gazdasági polarizáció törvényszerűségeinek vizsgálata során induljunk ki a világgazdaság elemzéséből. Ez a megoldás annál inkább kézenfekvőnek tűnik, mivel e tekintetben általánosan és sűrítve jelentkeznek a problémák, másrészt, mert a nemzetközi gazdaságra vonatkozólag inkább rendelkezünk a tény adatokkal való összevetéshez is viszonylag homogenizált adatokkal. Tudatába kell lennünk természetesen annak, hogy ezek az adatok jelentős hibával terheltek, sőt jelentősen torzítottak.

A torzítás – szándéktól függetlenül is – kedvezőbb helyzetet mutat, mint ami a valóság, hiszen a nincs, a nagyon kevés és a kevés nem ad nagy lehetőséget az adatok meghamisítására,

annál inkább van ilyen lehetőség a bőség oldalán. Például a nagy vagyonoknál a nyilván-
tartás, a statisztika jelentős torzításokat tartalmazhat a vagyonnal rendelkezők érdekeinek
megfelelően, míg a vagyontalanoknak, vagy a kevés vagyonnal rendelkezőknek nem sok
lehetőségük van a szépítésre, de ez nem is érdekük. Bizonyos az is, hogy a szegényebb, nagy
szaporúságú országokban a népesedési statisztika kevésbé megbízható, sőt kozmetikázott.
„Jelenleg Kína lakosságának száma 1230-1250 millió lehet, bár egyes külföldi források
szerint ennél több, megközelítőleg 1300 millió ember él az országban. A külföldi szakértők
szerint a helyi, városi, tartományi vezetők lefelé „kozmetikázzák” a statisztikai jelentéseket,
hogy elkerüljék a fejmosást, esetleg a leváltást.” (Dunai Péter: Kína már előregezőben. Nép-
szabadság, 1997. Július 12.) Másrészt az adatok is pár évvel ezelőttiek és nem is minden
országban azonos időpontra vonatkoznak. De egy ország gazdasági adatai 1–2 év alatt
általában nem változnak meg jelentősen. Egyébként is következtetéseinket most sem a
tényleges adatokra, hanem a tényleges adatok nélküli elvont matematikai elemzésekre
alapozzuk, s a tényleges adatokat csupán illusztrációként használjuk.

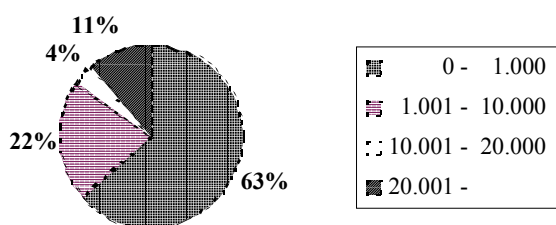
A vizsgált időszakban a világ népessége mintegy öt és fél milliárd fő, s az egy év alatt megtermelt
GDP 24.450.000 millió USD, s ennek megfelelően az egy főre jutó megtermelt GDP 4400 USD.

Mindenek előtt vizsgáljuk meg, hogy az egy főre jutó GDP nagysága szerint hogyan alakult a
népesség összetétele. (L. 4. táblázat, 26-27 ábra.)

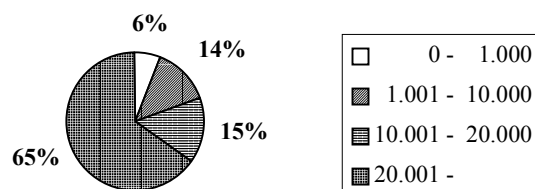
4. tábla. A világ termelésének a megoszlása az egy főre jutó GDP termelés szerint.

Az egy főre jutó GDP	Népesség száma millió fő	Megtermelt GDP millió USD	Népesség megoszlása %	GDP termelés megoszlása %
0 - 1.000	3.496	1.450.509	63	6
1.001 - 10.000	1.235	3.476.835	22	14
10.001 - 20.000	217	3.646.653	4	15
20.001 -	611	15.876.884	11	65
Összesen:	5.559	24.450.992	100	100

26. ábra A világ népességének megoszlása a
JDP termelés szerint

27. ábra A megtermelt JDP megoszlása a
megtermelt JDP csoportok szerint

E szerint tehát a népesség 63 %-a az éves megtermelt GDP értéknek csupán a 6 %-át bir-
tokolja, míg a népesség mindössze 11 %-a uralja a megtermelt éves GDP 65 %-át. Az adatok
is azt mutatják, hogy világviszonylatban a népesség egy igen szűk (nagyvagyonos) rétege
birtokolja a javak nagy részét. Ezt követi egy viszonylag jómódban élő és szintén szűk közép-

felső réteg (4 %) mely jólétben él (birtokolja a GDP 15 %-át), majd egy középréteg (22 %) mely még viszonylag jó életszínvonalon él (birtokolja a GDP 14 %-át) és egy hihetetlenül nagy tömeg csupán tengeti életét, a népesség 63 %-a a GDP-nek csupán 6 %-át birtokolja.

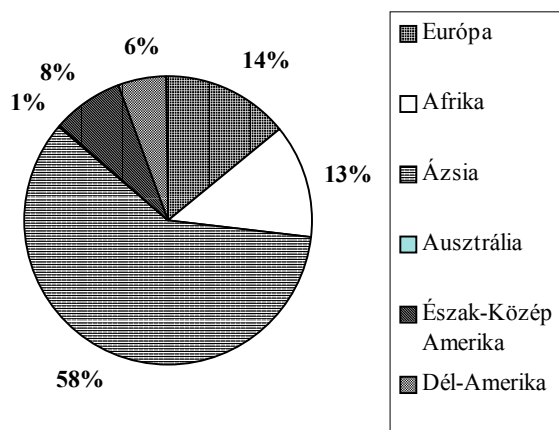
Még siralmasabb képet kapnánk, ha részletesebb vizsgálatra volna módunk. Ugyanis a fenti adatokat az egyes országokra vonatkozó összesített adatokból képeztük (nem lévén más lehetőségünk) mely adatok önmagukban is kiegyenlítik, elfedik az országokon belüli szélsőséges jövedelem eloszlást, tehát igen nagymértékben szépítik a valós helyzetet. Az egyes országokon (sőt azon belül az egyes tájakon, településeken, stb.) belül, valamint az előbbieken képzett csoportokon belül is hasonló szélsőséges megoszlásokat találunk. Így például a 0-1.000 USD csoportba tartozó országokon belül a népesség 30 %-a, a 0-400 USD kategóriába, illetve 55 %-a, a 0-600 USD kategóriába tartozik és csak 2,3 %-a sorolható a 801-1.000 USD illetve 8 %-a a 601-1.000 USD csoportba. Hasonló képet kapunk a 20.001 USD-felüli csoportban is. Míg a 20.001-30.000 USD csoportba tartozik a népesség 9,8 %-a, addig a 30.001 feletti USD csoportba csupán a népesség 2,2 %-a tartozik.

Igen érdekes annak vizsgálata is, hogy hogyan alakul a megtermelt GDP földrészenként. (L. 5. tábla és 28-29. ábra.)

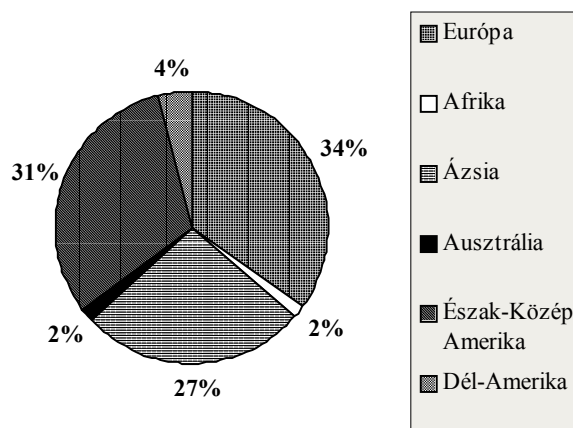
5. tábla. A népesség száma és a GDP termelés alakulása földrészek szerint

Földrész	Népesség száma millió fő	Megtermelt GDP millió USD	Népesség megoszlása %	GDP megoszlása %	Egy főre jutó GDP USD/fő
Európa	806,3	8.503.356	14,5	34,7	10.546
Afrika	695,9	448.175	12,5	1,8	644
Ázsia	3.278,0	6.471.075	59,0	26,5	1.974
Ausztrália	27,1	381.019	0,5	1,6	14.057
Észak-Közép Amerika	440,0	7.700.991	7,9	31,5	17.503
Dél-Amerika	311,6	946.374	5,6	3,9	3.037
Összesen	5.558,9	24.450.992	100,0	100,0	

28. ábra A népesség megoszlása

29. ábra A termelt JDP megoszlása

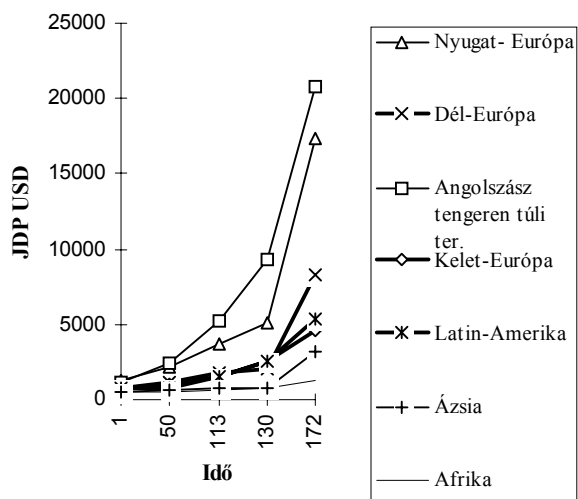
Az adatok azt mutatják, hogy az egy év alatt képződött GDP a népesség 8,4 %-át magába foglaló Észak-Közép Amerikában és Ausztriában a legnagyobb. Itt képződik (legalábbis a statisztika szerint) a GDP 33,1 %-a. Itt az egy főre jutó GDP 17.503 USD, illetve 14.057 USD. Viszonylag magas a GDP Európában ahol a népesség 14,5 %-a él, is az éves GDP 34,7 %-át birtokolja, s az főre jutó GDP 10.546 USD. Alacsony szinten van a népesség 59 %-át magába foglaló Ázsia, ahol a GDP 26,5 %-át birtokolják, és az egy főre jutó GDP 1.974 USD. A hihetetlen nyomor szintjén van Afrika ahol a népesség 12,5 %-a az éves GDP-nek csak 1,8 %-át birtokolja és az egy főre jutó GDP csupán évi 644 USD. Ha meggondoljuk e csekély GDP további szélsőséges megoszlását, akkor következtethetünk nagy tömegek nyomorúságos sorsára.

Az egyes földrészekben belül természetesen hasonlóan szélsőséges egyenlőtlenségek vannak, mint azt az előbbieken kimutattuk. Afrikában ugyanúgy van egy kis réteg, hihetetlenül gazdag ember, mint Észak-Közép Amerikában és Észak-Közép Amerikában ugyanúgy vannak nincstelen, hajléktalan nyomorgók, mint Afrikában. Sőt Afrikában is vannak viszonylag gazdagabb és Észak-Közép Amerikában is vannak viszonylag szegény országok Pl. Libia 5.333 USD, Gabon 4050 USD egy főre jutó GDP-vel viszonylag jó helyen van, míg Haiti 240 USD, Nicaragua 360 USD, Honduras 580 USD évi GDP szinten áll. A mi szempontunkból igen érdekes lehet, hogy milyen esély van arra, hogy az alacsonyabb szinteken lévő országok felzárkózhassanak a magasabb gazdasági kategóriában tartozókhoz. Ezzel kapcsolatban érdekes a Népszabadság 1996. 01. 06.-i számában megjelent az OECD tanulmányból vett adatokat megvizsgálni. Az adatok az egy főre jutó társadalmi termék értékét tartalmazzák 1990 évi vásárlóerő paritáson USD-ben. (L. 6. tábla és 30. ábra.)

6. tábla. Az egy főre jutó társadalmi termék értéke az 1990 évi vásárlóerő paritáson USD-ben.

Év	Nyugat-Európa	Dél-Európa	Angolszász tengeren túli területek	Kelet-Európa	Latin-Amerika	Ázsia	Afrika
1820	1292	806	1205	750	715	550	450
1870	2110	1111	2440	1030	800	580	480
1913	3704	1753	5237	1557	1515	742	575
1950	5123	2025	9256	2604	2614	727	792
1992	17384	8273	20850	4608	5294	3239	1318

30. ábra Az egy főre jutó JDP alakukása

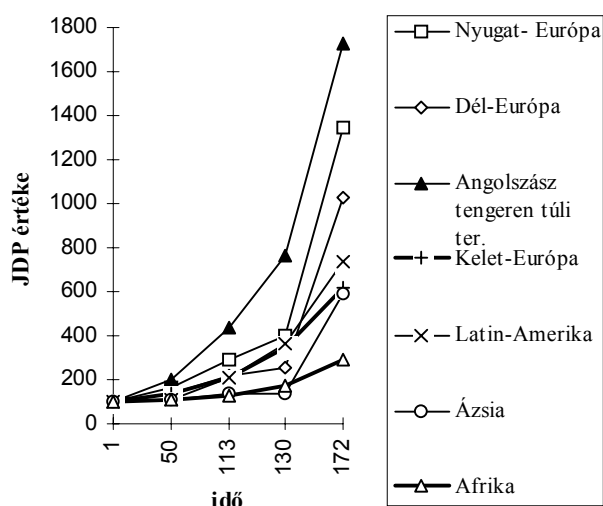

Jobban érzékelhetők az adatok, ha viszonysszámmá alakítva azt vizsgáljuk, hogy 1820-hoz viszonyítva az egyes tájakon, hogyan változott az egy főre jutó társadalmi termék értéke. (L. 7. tábla és 31. ábra.)

7. tábla. Az egy főre jutó társadalmi termék változása 1920-hoz viszonyítva.

Év	Nyugat-Európa	Dél-Európa	Angolszász tengeren túli területek	Kelet-Európa	Latin-Amerika	Ázsia	Afrika
1820	100	100	100	100	100	100	100
1870	163	138	203	137	112	105	107
1913	287	218	435	208	212	135	128
1950	397	251	768	347	366	132	176
1992	1346	1026	1730	614	740	589	293

31. ábra A JDP termelés alakulása

Az adatok azt mutatják, hogy a gazdagabb tájak (Nyugat-Európa és az Angolszász tengeren túli területek) fejlődtek a leggyorsabban. Ezen belül a valamivel magasabb szintről induló Nyugat-Európát az Angolszász tengeren túli területek némileg lehagyták a fejlődésben. Ez valószínűleg az Amerikai Egyesült Államok gazdasági szerepének megerősödésével és térhódításával, Nyugat Európában pedig a világháborúk rombolásával és gazdasági visszaesésével magyarázható. Igen érdekes azonban, hogy Nyugat-Európa lemaradása csak az 1950-es évekig igaz, míg 1950 és 1992 között Nyugat-Európában a változás 339 %-os, szemben az Angolszász tengeren túli területek 225 %-ával.

A másik érdekessége az adatoknak, hogy Dél-Európa, Kelet-Európa és Latin-Amerika 1820-ban nagyjából azonos szinten volt, viszont leggyorsabban fejlődött Dél-Európa, s ettől jelentősen lemaradt Kelet-Európa, míg Latin-Amerika valamivel gyorsabb fejlődést mutatott fel, mint Kelet-Európa. A dolog érdekessége, hogy Kelet-Európa 1913-1950 között sokkal gyorsabban fejlődött, mint Dél-Európa, viszont 1950-1992 között Dél-Európa ugrásszerű fejlődést ért el, messze maga mögött hagyva Kelet-Európát. Ugyanakkor Latin-Amerika egyenletesebb gyorsuló fejlődést mutat Kelet-Európaéhoz képest.

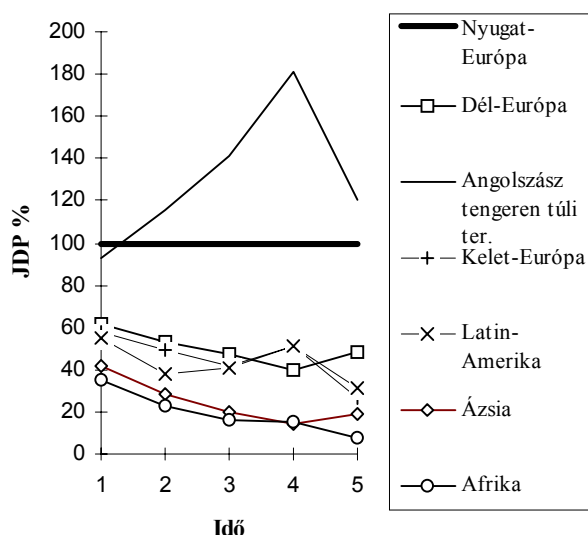
Legalacsonyabb szintről Ázsia és Afrika indult. Ázsia valamivel magasabb szintről startolva az 1950 évi adatot kivéve mindvégig megelőzte a fejlődés gyorsaságában Afrikát, míg végül is 1992-re Afrikához képest mintegy kétszeres fejlődést ért el.

Ismételten felvetődik a kérdés, hogy milyen lehetősége van annak, hogy a gazdaságilag kevésbé erős országok felzárkózzanak az erősebbekhez? A fenti tényadatok vizsgálata azt mutatja, hogy erre általában semmi lehetőség nincs, hacsak valami rendkívüli dolog nem történik, vagy valamilyen cél elérése érdekében a gazdaságilag erősebb országok nem lendítik fel az adott országot. Sőt éppen azt mutatják a tényleges adatok, hogy a világ a szélsőségek irányában halad, s nő a különbség a gazdagabb és a szegényebb országok között. Jól kifejezik ezt az alábbi táblázat adatai, amelyek azt mutatják, hogy hogyan változott az egy főre jutó társadalmi termék Nyugat-Európához viszonyítva 1820 és 1992 között. (L. 8. táblázat és 32. ábra.)

8. tábla. Az egy főre jutó GDP alakulása Nyugat-Európához viszonyítva.

Év	Nyugat-Európa	Dél-Európa	Angolszász tengeren túli területek	Kelet-Európa	Latin-Amerika	Ázsia	Afrika
1820	100	62	93	58	55	42	35
1870	100	53	116	49	38	28	23
1913	100	47	141	42	41	20	16
1950	100	40	181	51	51	14	15
1992	100	48	120	27	31	19	8

32. ábra Az egy főre jutó JDP alakulása

E szerint kizárólag az Angolszász tengeren túli területeken tapasztaljuk, hogy a kiindulási 93 %-os színvonaltól Nyugat-Európát elhagyva jelentős gazdasági fejlődés következett be. A többi tájakon néhány esetet kivéve folyamatos csökkenést tapasztalunk. Így pl. Dél-Európa gazdasága 1950-1992 között némileg közeledett Nyugat-Európához, Kelet-Európa gazdasága 1913-1950 között közeledett Nyugat-Európához, azonban 1950-1992 között igen jelentősen vissza esett. Latin-Amerika gazdasága hullámozást mutat, jelentős távolodás után kisebb, majd

jelentősebb közeledés, végül jelentős visszaesés következik be. Ázsiában az utolsó időszak némi közeledését kivéve állandó távolodást tapasztalunk. Egyértelmű és folyamatos távolodás, viszonylagos és nagymértvű elszegényedés tapasztalható Afrikát tekintve. Az 1820-as 35 %-ról 1992-re mindössze 8 %-a az egy főre jutó társadalmi termék a Nyugat-Európai színvonalnak.

Az adatok valójában nem fejezik ki eléggé a nagymértékű szélsőséget és az ezzel járó hihetetlen nyomort. Ugyanis – mint arról már volt szó – az adatok nem megbízhatóak, s a valós kép valószínűleg rosszabb, mint azt a statisztikai adatok mutatják. Másrészt az adatok csupán a társadalmi össztermék megtermelését szemléltetik, egy főre vetítve, nem pedig annak birtoklását, illetve felhasználását. Márpedig ismert, hogy a szegényebb országokban jelentős a külföldi, a gazdagabb országokból származó tőke, így aztán a szegényebb országokban megtermelt társadalmi termék jelentős részével a gazdagabb országok tőketulajdonosai rendelkeznek. De ezen túlmenően is, a gazdagabb országok számos lehetőséggel rendelkeznek – és ezekkel élnek is – amelyek alkalmasak arra, hogy a szegényebb országokban megtermelt társadalmi termék jelentős részét a szegényebb országoktól elvonják.

E lehetőségek között éppen úgy megtalálhatók a működő tőkekivitellel kapcsolatos módszerek, (olcsó munkaerő, piacszerzési lehetőség, stb.) és a kereskedelmi módszerek, (egyenlőtlen kereskedelem, monopolárok, stb.), mint a pénzügyi módszerek (magas kamatra adnak hitelt, a hazai tőkéhez képest kedvezőbb adózási és más pénzügyi lehetőségek kihasználása, stb.), valamint a katonai módszerek (helyi háborúk kirobbantása és hadi célú eszközök, anyagok, stb. eladása a szegényebb országoknak), a szervezeti módszerek (költséges szervezetek létrehozása, s a szegény országok különböző eszközökkel történő bekényszerítése, stb.), a segélyezési módszerek (segélyeket nyújtanak szegény országoknak, amelyeken saját gazdasági szakértőiket fizetik meg, ezen keresztül viszont, képet nyernek az adott ország teljes gazdasági vertikumáról, amit jól ki tudnak használni saját gazdasági céljaik megvalósításához, valamint számukra kedvező tanácsok megvalósíttatásához.), stb.

Szóltunk már arról, hogy a szélsőséges egyenlőtlenségek az egyes országokban, ezen belül tájegységeken és településeken belül is szélsőséget mutat. A televíziók által mutatott feneketlen afrikai nyomor tehát azt jelenti, hogy a Nyugat-Európaihoz viszonyított 8 %-os társadalmi összterméknek is csak igen csekély töredéke jut az afrikai szegénységnek, hiszen annak jelentős része külföldre vándorol, másik jelentős része pedig a helyi gazdagoknak jut.

A tényleges statisztikai adatok alapján tehát úgy tűnik, hogy a legszegényebb régiók és országok számára semmi remény arra, hogy felemelkedjenek akár csak a közepes gazdasági helyzetűek színvonalára is. **Kérdés azonban, hogy van-e lehetősége egy közepes, vagy legalábbis nem a legszegényebb színvonalon lévő országnak a felemelkedésre?**

A tényleges statisztikai adatok alapján erre a kérdésre is nemleges választ kellene adnunk. A továbbiakban azonban eltekintünk a statisztikai adatoktól, és görcsösen keressük a lehetőségét annak, hogy milyen módon javíthat egy, a középmező környékén lévő ország a maga gazdasági helyzetén?

Induljunk ki először a belső lehetőségekből. E tekintetben mindenek előtt felvethető, hogy több munkával és a személyes fogyasztás, az életszínvonal, s ezzel együtt a szociális kiadások csökkentésével talán fejleszthető volna a gazdaság.

Valóban, ha megszerkesztünk és vizsgálunk egy matematikai modellt, majd a személyes fogyasztás és ebből adódóan a fogyasztási cikkek importjának az arányos csökkentésével, illetve az el nem fogyasztott termékek exportjának a feltételezésével és az így keletkezett többlet alapján a termelés növelésével, valamint nagyobb munka intenzitás feltételezésével folytatjuk a vizsgálatot, akkor a gazdaság gyorsított ütemű növekedését kapjuk eredményül.

Ez azonban a modell igen leegyszerűsített vizsgálata. Ha a valóságot kívánjuk modellezni, akkor be kell építeni a modellbe számos a valóságban meglévő ellenhatást kiváltó tényezőt. Ezek közül az alábbiakban csak néhányat említünk meg:

Az elsők között említhetjük, hogy a népesség erejének a nagyobb munkaintenzitással és egyidejűleg az életszínvonal csökkentésével történő mind nagyobb kisajtolása és egyidejűleg az egészségügy, a kultúra, az aktív pihenés révén történő kikapcsolódás, a pihenés, stb. lehetőségeinek a csökkentése oly káros az ember egészségére, fizikai és lelki állapotára, ami hosszabb távon elképzelhetetlen ártalmakat okoz az egész népességnek. Az ebből adódó elerőtlenedés, a betegségek miatt kieső munkaidő, a gyógykezelésre fordított költségek stb. – különösen hosszabb távon vizsgálva – jelentősen rontják a gazdasági növekedés lehetőségeit.

A tanulás lehetőségeinek a csökkentése a népesség elbutulását, ezáltal még nagyobb kiszolgáltatottságát hozza magával. Ez azonban visszahat a termelésre is, különösen az igényesebb, képzetebb munkaerő hiányával, de a munkaerőkölcs romlásával és számos más tekintetben is. Ennek figyelembe vétele a modellben szintén a gazdasági növekedés fékezésével jár.

A problémát tetézi az, hogy a több munkával és csökkentett fogyasztással elérhető többlet nagy részét a gazdagabb országok és a hazai gazdagok lefölozik, s miközben az egyik oldalon nő a nyomor, a másik oldalon nő a luxusfogyasztás. Ez a luxusfogyasztás, és a megtermelt értékek külföldre történő menekítése jelentős gazdasági fékező hatással jár nem csak a termeléstől elvont anyagi javak miatt, hanem annak az emberi erkölcsöket romboló hatása következtében is. Ez önmagában előidézheti, hogy a gazdaság nem hogy növekedne, de annak visszaesése állhat be.

Végül is a belső megszorításoknak csak kis része szolgálhatná a gazdaság fellendítését, a népesség jövőbeli jólétének (illetve csak egy kissé jobblétének) a célját.

De még ezen túlmenően is, be kell építeni a modellbe egy tényezőt, amely szerint a megspórolt anyagi javak gyakran nem is értékesíthetők, vagy csak igen leértékelve kelnek el a nemzetközi piacon. Jó példa volt erre Magyarország külkereskedelme a közelmúltban. A vámpótlékok bevezetése jelentősen megdrágította az importált termékek árát, visszafogva fogyasztásukat. Később a vámpótlék csökkentése a forint leértékelését és egyidejűleg az importált termék devizában számított árának a külföldiek által történő felemelését váltotta ki. A vámpótlék bevezetése tehát az árak emelkedését hozta magával, csökkentése viszont nem járt az árak csökkenésével, mert a vámpótlék csökkentését a külföldi exportőr áremelése és a forint árfolyamromlása és más tényezők még inkább az árak emelkedését okozták. A vámpótlék bevezetése, majd csökkentése, illetve eltörlése tehát alapvetően a külföldi tőkének kedvezett, annak hozamát a külföldi tőke fölozte le.

A fogyasztás megszorítása együtt járhat azzal, hogy az anyagi javak még nagyobb hányada szolgálja a gazdagabb országok, különösen a gazdagabb országok gazdagjainak és a helyi gazdagoknak a jólétét, s ez is egy önmagát gerjesztő spirált eredményezhet, amely egyik oldalon a nyomor a másik oldalon a gazdagság felhalmozásához vezet. Ez pedig együtt járhat azzal, hogy a szegénység helyzete nem csak a relatíve, a gazdagokéhoz viszonyítva, de abszolút értelemben, az előzőleg már elért színvonalhoz viszonyítva is romlik. Ez pedig ismét Marx sokat vitatott "abszolút elnyomorodás" tételének, időszakonként mindenképpen érvényesülő, igazolását jelenti. Napjainkban a világ nagyobb részén valóban azt tapasztaljuk, hogy a szegényebb népesség nem csak viszonylagosan, de abszolút értelemben is elnyomorodik.

A gyengébb, a szegényebb országok függetlenségéről beszélni enyhén szólva nem felel meg az igazmondásnak. A gyengébb, a szegényebb országoknak a hatalmasabb, a gazdagabb országok diktálnak. Eredményét tekintve nincs különbség a között, hogy egy országnak megszálló hatalmak, politikai és katonai eszközökkel, vagy az ország gazdaságát kézben tartó gazdag országok diktálnak. Márpedig a gyengébb, a szegényebb országoknak mindig diktál valaki. Ezek az országok ki vannak szolgáltatva vagy a megszálló hatalomnak, vagy a gaz-

dagabb országoknak. Utóbbi semmivel sem jelent kisebb szorítást és nagyobb függetlenséget, mint az előbbi. Sőt, a gazdaság kézbe tartásával, sokkal olcsóbban és hatékonyabban lehet egy országot kiszolgáltatottá tenni, mint a katonai megszállással.

Másik lehetőségként vizsgáljuk meg röviden azt, hogy a fejlettebb országok révén emelkedik fel egy ország gazdasága. Ennek reális alapja lenne az, hogy a fejlettebb országoktól átvett termelési eljárások, tudományos és technikai eredmények adott ország gyorsabb fejlődésével járhatnak. Másrészt a fejlettebb országok segélyek formájában is segíthetik a fejletlenebb országokat. Sajnos azonban a termelési eljárások, valamint a tudományos és technikai eredmények átvételéért igen nagy árat kell fizetni. A csere többszörösen is előnytelen a szegényebb és többszörösen is előnyös a gazdagabb országoknak. Sőt a fejlettebb országok általában nem adják ki a legfejlettebb tudományos technikai eredményeket és megoldásokat csak a náluk már lényegében elavult, illetve elavulóban lévőket. A legfejlettebb tudományos eredményeket és technikai eljárásokat szigorúan őrzik.

Ami pedig a fejletlenebb országoknak nyújtott segélyezést illeti, az ismét csak a fejlettebb, a segélyt nyújtó országok érdekeit szolgálja. A segélyeket nem adják ingyen, hanem különböző feltételekhez, előnyökhöz kötik, amivel gyakran jobban járnak, mintha az adott segítséget piaci áron adták volna el a fejletlenebb országoknak.

Tipikus példája ennek, amikor a fejlett ország segélyt nyújt az elmaradottabb országnak, kikötve, hogy ebből az általa ajánlott árukat kell vásárolni, az általa kedvezményezett cégeknek kell adó, vám stb. kedvezményeket adni, illetve a segélyből az általa delegált szakértőket és tanácsadókat kell (busásan) megfizetni, és tanácsaikat megfogadni. A szakértők aztán igen jól élnek az adott országban, adnak is tanácsokat, amelyek elsősorban a segélyt nyújtó ország érdekeit szolgálják, s egyidejűleg megismerik az ország gazdaságát, problémáit, bármilyen tudományos és technikai eredményeit és gyengeségeit, ami lehetővé teszi az adott fejletlenebb ország teljes kiszolgáltatottságát, a segélyt nyújtó ország kényének – kedvének. A szakértők és tanácsadók ilyenformán esetenként „engedélyezett” ipari kémek, vagy ha úgy tetszik a segélynyújtó ország által kirendelt és a segélyt igénybe vevő ország által elfogadott „külső irányítók” szerepét töltik be. Lehetővé válik tehát az adott fejletlenebb ország kézbe tartása, irányítása és nagymértékű kizsákmányolása a segély nyújtó ország részéről a nélkül, hogy az adott országot megszálló hatalomként nagy anyagi áldozatok árán tartanák a kezükben. Ez a gazdasági megszállás, leigázás sokkal előnyösebb a fejlettebb országoknak, mint a katonai megszállás.

A gazdaságilag fejletlenebb országok kényszerülnek ennek a helyzetnek az elfogadására, – annál inkább minél szorultabb gazdasági helyzetben vannak – mert ha ez nem is vezethet oda (soha), hogy gazdaságilag felzárkózzanak a fejlettebb országokhoz, sőt lemaradásuk gyorsuló ütemben következhet be, úgy látják, hogy az adott elmaradottságból az előbbre jutásnak ez is egyik feltétele. A gazdagabb országok révén tehát a fejletlenebb országok nem a gazdag országokhoz való felzárkózást, csupán – és ez sem kis dolog – saját előző helyzetükhöz képest történő előbbre jutást, illetve a legszegényebb országok szintjére történő lesüllyedés elkerülését remélhetik.

A harmadik lehetőségként azt vizsgáljuk meg, hogy milyen lehetőségük van gazdaságilag fejletlenebb országoknak arra, hogy a náluknál szegényebb országok révén valósítsák meg a gyorsabb fejlődést és a fejlettebb országokhoz való felzárkózást. Elvileg ennek a lehetősége fenn áll, hiszen adott ország a nála fejletlenebb országgal szemben mindig is előnyben van, tehát elvileg úgy viselkedhet a nála fejletlenebb országgal szemben, ahogyan vele szemben viselkednek a fejlettebb országok. Meg is teszik ezt, amennyire tehetik. Lehetőségeik azonban korlátozottak, mert egyrészt a zsírosabb falatokat, a jobb lehetőségeket mindig a náluk fejlettebb országok aratják le, s a piacon éles verseny folyik e téren is, ahol mindig a fejlettebb országok vannak előnyben. Másrészt gazdasági lehetőségeik is igen korlátozottak így még az adódó lehetőségeket sem tudják megfelelően kihasználni.

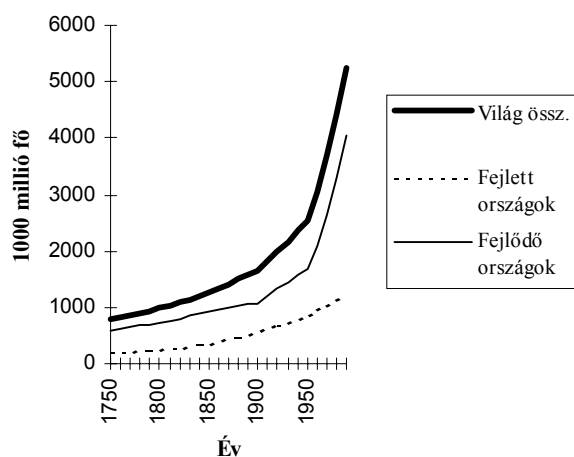
Az előbbiekből megállapíthatjuk, hogy a gazdaságilag fejletlenebb országok gyorsabb fejlődése számára a vázolt három lehetőség mindegyike fennáll, de mindegyik lehetőség igen korlátozott, arra semmiképpen nem alkalmas, hogy a fejlettebb országokhoz történő felzárkózást biztosítsák, csupán kisebb lépésekkel haladhatnak előre, amíg a náluk gazdaságilag fejlettebbek gyorsabb ütemben fejlődnek. A lemaradásuk tehát a fejlettebb országokhoz viszonyítva növekszik, s a világ a szélsőségek irányába halad. Igaz a lemaradás is viszonylagos, a náluk fejletlenebb országokhoz képest gyorsabban fejlődnek. A kormányok igen szűk korlátok között kizárólag azon munkálkodhatnak, hogy megkísérlik csökkenteni a fejlettebb országok gazdasági nyomását, illetve elősegíthetik a náluk gazdaságilag fejletlenebb országokban adódó lehetőségek (beleértve azok kizsákmányolását is) kihasználását.

Nagy problémája a világnak, hogy – mint erről már a könyv elején is szó volt – a népesség éppen a gazdaságilag elmaradott országokban szaporodik a leggyorsabban, így csupán ennek révén is fokozódik a világ polarizálódása. Álljon itt erre vonatkozólag a Népszabadság 1997. július 12-i számából vett néhány adat: (9. tábla.)

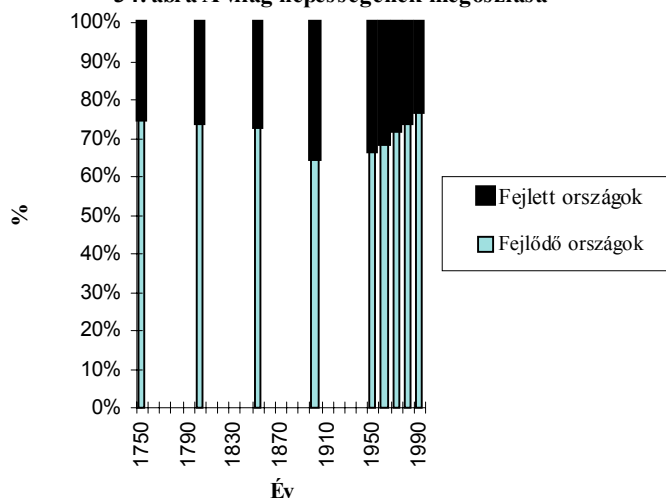
9. tábla. A világnépesség alakulása (1750-1990)

Év	Népesség millió fő	Fejlett területek népessége millió fő	Fejlődő területek népessége millió fő	Fejlett területek népessége %-ban	Fejlődő területek népessége %-ban	Népesség- szaporodás összesen évi %-ban	Népesség- szaporodás a fejlett területeken %-ban	Népesség- szaporodás a fejlődő területeken %-ban
1750	790	200	590	25	75	0,4	0,4	0,4
1800	980	250	730	26	74	0,4	0,4	0,4
1850	1.260	345	915	27	73	0,5	0,7	0,5
1900	1.650	570	1.080	35	65	0,5	1,0	0,3
1950	2.525	830	1.695	33	67	0,8	0,8	0,9
1960	3.040	945	2.095	31	69	1,9	1,3	2,1
1970	3.695	1.045	2.650	28	72	2,0	1,0	2,4
1980	4.415	1.130	3.285	26	74	1,8	0,8	2,2
1983	4.700	1.155	3.545	25	75	1,7	0,7	2,1
1990	5.240	1.205	4.035	23	77	1,6	0,6	2,0

33. ábra A világ népességének alakulása 1750-1990 között

34. ábra A világ népességének megoszlása

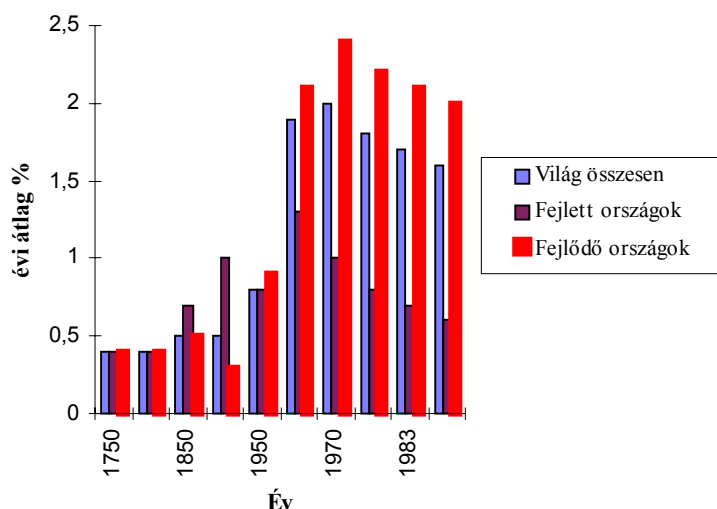
A táblázatból a következők állapíthatók meg:

1. A népesség kisebb része a fejlett, és nagyobb része a gazdaságilag fejletlen (fejlődő),

Nélkülöző, országokban él. A fejletlenebb országok népességének aránya az összes népességben belül 1975-1900 között csökkenő, majd azt követően (az esetleges kozmetikázások ellenére is) szakadatlanul növekvő tendenciát mutat. (L. 9. tábla és 33-34. ábra.)

2. A népszaporodás 1750 és 1800 között azonos volt a fejlett és a fejletlen országokban. 1850 és 1900 között a fejlett országokban volt magasabb, majd ezt követően 1950 és 1990 között a fejlődő országokban (szinte ugrásszerű növekedést mutatva), két-háromszoros népszaporulatot figyelhetünk meg a fejlett országokhoz viszonyítva. (35. ábra)

35. ábra A népszaporulat

Végül érdemes megtekinteni az előbbieken leírtak szemléltetésére is a HVG Zsebvilág 1998. kiadványban az EU tagországról közölt gazdasági mutatóból kiszámított adatokat. (10. tábla)

10. tábla. Az EU tagállamok és felvétel előtt álló országok néhány gazdasági mutatójának alakulása Magyarországhoz viszonyítva.

Ország	Egy főre jutó GDP 1996-ban	Bruttó ipari átlagkereset 1995-ben	Munkanélküliségi ráta 1996. dec. 31.	Államadóság a GDP %-ában 1997-ben
Lengyelország	76,12	88,76	112,50	104,24
Csehország	93,91	103,49	41,35	87,24
Magyarország	100,00	100,00	100,00	100,00
Görögország	261,00	422,09	100,00	152,39
Portugália	269,40	310,85	68,27	84,54
Spanyolország	311,12	562,02	212,50	94,39
Olaszország	412,12	n.a.	116,35	163,06
Nagy-Britannia	425,02	815,50	58,65	71,55
Írország	442,81	820,93	103,85	90,56
Finnország	562,77	804,65	141,35	80,71

Svédország	572,18	882,95	77,88	108,48
Hollandia	576,95	1.040,31	59,62	100,96
Franciaország	581,70	974,42	121,15	78,39
Belgium	591,97	1.050,00	122,12	170,59
Ausztria	640,95	996,51	61,54	90,42
Németország	651,04	1.203,49	106,73	84,54
Dánia	742,95	1.168,22	77,88	93,71
Luxemburg	898,57	1.402,71	31,73	8,62

Az adatok – amelyeket a jobb áttekinthetőség és a könnyebb elemzés kedvéért az egy főre jutó GDP nagysága szerint sorba rendeztünk, és Magyarországi adatok százalékában fejeztük ki, sokatmondóak. A terjedelmet kerülendő nem foglalkozhatunk részletesen az egyes országok összehasonlításával, csupán Magyarországhoz viszonyított arányukat elemezzük néhány mondattal.

Annyit megállapíthatunk általánosan is, hogy az egy főre jutó GDP termelés növekedésével gyorsuló ütemben nő az ipari átlagkereset. Ugyanakkor nem találunk lényeges kapcsolatot az egy főre jutó GDP-vel, illetve az ipari átlagkeresettel sem a munkanélküliségi ráta, sem pedig ráta és az államadóság tekintetében.

Az ipari munkabérek tekintve Magyarország igen rossz helyzetben van. Még Lengyelország helyzete is jobb, mivel annak ellenére, hogy az egy főre jutó GDP tekintetében Magyarországhoz viszonyítva csak 76 %-ot mutat, másrészt hogy mind a munkanélküliségi ráta, mind pedig az államadóság tekintetében kedvezőtlenebb helyzetben van az ipari átlagkereset az egy főre jutó GDP-hez képest kedvezőbb, 88,76 %. Érdekes az összehasonlítás Csehországgal is, ahol alacsonyabb egy főre jutó GDP és magasabb munkanélküliségi ráta, valamint magasabb államadóság ellenére az ipari átlagkereset Magyarországhoz viszonyítva magasabb.

De vajon mi indokolja, hogy amikor a GDP alig több mint két és félszerese a Magyarországinak, akkor az ipari átlagkereset (Görögország, Portugália) több mint 3-4 szerese? Vagy mi indokolja, hogy az egy főre jutó GDP 6-8 szorosa (Németország, Dánia, Luxemburg) az ipari átlagbérek 12-14 szeresével járjon együtt?

Általában is a volt szocialista országokban – nyilvánvalóan gazdasági elmaradottságuk, kiszolgáltatottságuk, valamint a magasabb állami elvonás és az eredeti tőkefelhalmozás törvényszerű velejárójaként adódó szélsőséges jövedelem különbségek, a hazai nagytőkés vállalkozók kialakítására irányuló törekvések és a telhetetlen meggazdagodási vágy – az egy főre jutó GDP-hez képest is jelentősen elmaradt az ipari (és hasonlóképpen más termelési ágak) átlagkereset színvonala.

Természetesen most is hangsúlyozzuk, hogy a statisztikai adatok jelentős hibával terheltek. Bizonyos hogy az adott esetben is inkább megszépítik a valóságot, tehát a tényleges helyzet még az adatok által tükrözöttnél is rosszabb lehet.

A fentiekből kitűnik, hogy a nemzetközi gazdasági helyzet igen bonyolult. Magyarországnak helyzeténél fogva igen sokirányú összefüggést és kapcsolati lehetőséget kell mérlegelnie, ha azt akarjuk, hogy mezőgazdaságunk versenyképes legyen a nemzetközi porondon is. A probléma megoldása nem könnyű! Számítani kell arra is, hogy eredményeink egy részét a gazdagabb országok lefölözik. Igen megfontoltan, de tevékenyen és rugalmasan kell alakítani mezőgazdaságunk termelési szerkezetét, valamint a külkereskedelmet, mind a megtermelt termékek értékesítése, mind a termelési eszközök beszerzése tekintetében. Intenzíven nyitni

kell a fejletlenebb országok felé, s itt fel kell venni a versenyt a fejlettebb országokkal. Meg kell találni a nemzetközi piacon kellendő mezőgazdasági termékeket és azok olyan szintű feldolgozását, amely fokozza versenyképességünket.

Nagy kárt okozhat – és okozott is – a politika az országnak gazdaság nemzetközi pozícióit tekintve. A pártok belső viaskodása is eredményezhet olyan kijelentéseket a magyar mezőgazdaság (és általában a magyar gazdaság) helyzetét és jövőjét illetően, amely a gazdaság külkapcsolatait nehezítő problémák, gondok, felnagyított kitergetéséhez vezet. Még nagyobb probléma az, amikor politikusok külföldön tüntetik fel, hátrányt okozó rossz színben Magyarországot. Ugyancsak jelentős hátrányt okozhat az országnak, ha a politika rontja az ország viszonyát a számunkra fontos piacokat biztosító országokkal. Sorolhatnánk tovább, hiszen az utóbbi években igen sok rossz példát szolgáltatott a magyar politikusok, s sok kárt okoztak a gazdaság nemzetközi lehetőségeinek.

2. Földtulajdon szerkezete.

A rendszerváltás után kialakult tulajdonformákon már nem lehet változtatni. Annál inkább lehet, és véleményem szerint kell is változtatni a vállalati formákon.

Tulajdonképpen kétféle járható út lehet a magyar mezőgazdaság előtt. Az egyik a földtulajdon további centralizációja, a másik a tulajdonosok célszerű társulása.

2.1. A földtulajdon további centralizációjának útja.

a./ A földtulajdon centralizációja magán nagybirtokok útján.

Az egyik út tehát az, hogy a föld a magántulajdon alapján tovább centralizálódik, s mindinkább kialakulnak magántulajdonban lévő nagybirtokok, s a nagybirtokok árnyékában mind kevesebb, a fennmaradásával küszködő, kisebb birtok lesz az országban.

A mai gépesítési szinten azonban a kialakuló nagybirtokok igen kevés élőmunkát használnak, tehát kevés munkaerőt alkalmaznak. (Emlékezzünk a fentiekben megfogalmazott törvényszerűségekre, a vállalat gépekkel és eszközökkel való ellátottságának a fokozása, az élőmunka szükséglet alsó és felső határát alacsonyabb szintre szállítja le.)

A régi nagybirtokrendszerrel szemben tehát a jelenlegi technikai lehetőségeket tekintve a lényeges különbség abban van, hogy az élőmunka felhasználás alacsonyabb szintű lesz, vagyis a falusi népesség nagyobb része továbbra is munkanélküli marad, és arra szorul, hogy megélhetését, ha alacsony színvonalon is, az állam biztosítsa, az állampolgárok által befizetett adókból. Így tehát azoknak a falusi családoknak az eltartása, akik valamikor a termelőszövetkezetekben találtak megélhetést, most az államra, vagyis az állampolgárokra hárul. (Munkanélküli járadék, szociális segély). Ez pedig az adók jelentős hányadát kívánja meg, illetve megfordítva jelentős adóbevételt tesz szükségesé.

A nagybirtok, illetve a nagyobb földtulajdon eleve nyugalmas, fényűző életmódot biztosít, ezért a tulajdonos nincs ösztönözve arra, hogy a jelenlegi termelési szerkezeten és a gazdálkodáson gyökeresen változtassanak. Ebben az esetben tehát a magyar mezőgazdaság stagnálása következhet be, ami nem csak a falusi lakosságnak, de minden állampolgárnak rossz.

Ebben az esetben a magyar mezőgazdaság birtokszerkezete a régmúlt időkre emlékeztet. (8. táblázat.)

8. táblázat. A gazdaságok számának és földterületének megoszlása %-ban 1935-ben.

Megnevezés	Gazdaságok száma	Összes terület	Ebből szántó
Törpebirtok 5 kh (2,9 ha) alatt	72,4	10,1	12,3
Kisbirtok 5-100 kh (2,9-57,5 ha)	26,8	41,8	53,1
Középbirtok 100-1000 kh (57,5-575,5 ha)	0,7	18,2	14,5
Nagybirtok 1000 kh (575,5 ha) felett	0,1	29,9	20,1
Összesen	100,0	100,0	100,0

Forrás: Magyarország a XX. Században. <http://mek.oszk.hu/02100/02185>

1935-ben tehát a gazdaságok 0,8 %-a birtokolta a földterület 48,1 %-át s a szántóterület 34,6 %-át. A gazdaságok 26,8 %-a (a középbirtokosok) birtokolta a földterület 41,8 %-át, s a szántóterület 53,1 %-át. A gazdaságok 72,4 %-a csak a földterület 10,1 %-át, és a szántóterület 12,3 %-át, birtokolta.

A számok azt is mutatják, hogy minél nagyobb volt a gazdaságok területe, annál kisebb volt a szántó aránya. Ez nyilván abból adódik, hogy pl. a nagybirtokok területük egy részét erdővel, gyümölcsösökkel, legelőkkel foglalták el, tehát nem kizárólag szántóföldi termesztéssel foglalkoztak.

Érdekes volna összevetni a fenti adatokkal a jelenlegi helyzetet. Ilyen statisztikai adatokat azonban nem sikerült találnom. E helyett vizsgáljuk meg a KSH kiadványokban jelenleg fellelhető adatokat, amelyeket Benet Iván: Új agrárstratégia Japánban – tanulságokkal, címmel, 2005. szeptember 29-30-án, a Keszthelyen megtartott Georgikon Napok Nemzetközi Konferenciára készített. Az általa közzétett adatok 1991, 2000, 2003. évekre mutatják be a mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdaságok és gazdasági szervezetek számát és termőterületének nagyságát. (9. táblázat)

Sajnos az adatok ebben a csoportosításban nem adnak alapot az előbbi táblázat adataival történő közvetlen összehasonlításra. Ugyanakkor igen sokat mutatnak.

Kitűnik az adatokból, hogy Magyarországon 1991 és 2003 között az egyéni gazdaságok száma csaknem felére (55 %-ra) csökkent. Területük ugyanakkor csaknem megduplázódott (179 %-ra emelkedett), s átlagos termőterületük nagysága pedig 7,24-szeresére, tehát 724 %-ra emelkedett.

Ez a változás azt jelentette, hogy a kisebb földtulajdonosok jelentős része megszabadult a gazdaságlkodásra amúgy is alkalmatlan kis földterületétől, s azt az addig is nagyobb földbirtokkal rendelkező magántulajdonosok szerezték meg.

9. táblázat. Mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni gazdaságok és gazdasági szervezetek száma, termőterülete. (1991, 2000, 2003)

Megnevezés	Gazdaságok száma 1000 db	Termőterület 1000 ha	Egy gazdaság átlagos termőterülete, ha
1991			
Egyéni gazdaságok	1395,8	1313,9	0,46
Gazdasági szervezetek	2,6	6913,6	2659,08
Gazdaságok összesen	1398,3	8227,5	5,88

2000			
Egyéni gazdaságok	958,5	2614,0	2,74
Gazdasági szervezetek	8,4	3834,0	663,00
Gazdaságok összesen	966,9	6448,0	6,54
2003			
Egyéni gazdaságok	765,6	2357,7	3,33
Gazdasági szervezetek	7,8	3472,1	503,86
Gazdaságok összesen	773,4	5829,8	8,15

Gazdasági szervezetek nem vásárolhattak földterületet Ennek következtében a gazdasági szervezetek száma a vizsgált időszakban ugyan jelentősen növekedett, megháromszorozódott, de az általuk használt termőterület a felére, az átlagterületük pedig ötödére csökkent.

Joggal írja Benet Iván, hogy „*A magyar szakirodalom döntő hányada az 1980-as évtized második felétől beállt a szövetkezetek és az állami gazdaságok szektorát halálra ítéelő agrárpolitikai irányzat támogatói közé és fennén hirdette a full time családi gazdaságok létrehozásának szükségességét, megváltó szerepét. Az 1989 utáni agrárátalakulás a permanens káosz keretében ment, illetve megy végbe.... Évről évre jelentős változások történnek a vállalkozási struktúra szerkezetében. Ez jelentős energiákat emészt fel. Tudjuk azt is, hogy a termelési volumen 1989 utáni visszaesése felülmúlja a II. Világháború alatti visszaesést.*”

b./ A földtulajdon koncentrációja a tulajdonosok célszerű társulásával.

A másik út lehetne az, hogy a birtokrendszer nem (vagy kevésbé gyors ütemben) centralizálódik tovább, viszont célszerű vállalati formák alakulnak ki, amelyben helye van bárkinek, így a nagyobb és a kisebb földbirtokkal rendelkezőknek, ipari, kereskedelmi, pénzügyi vállalatoknak, intézményeknek, kutatóintézeteknek és egyetemeknek, sőt magának az államnak, illetve állami vállalatoknak is.

A célszerű vállalati forma lehetne, pl. részvénytársaság, vagy szövetkezet, s ebben a szavazatok száma a bevitt vagyon szerint illethetné meg a részvényeseket. A bevitt vagyon pedig lehetne a pénz, a megfelelő áron felértékelt termőföld, termelési eszköz, állat, stb.. mint ahogyan az a részvénytársaságoknál jelenleg is van.

A részvények, vagy részjegyek természetesen eladhatók, vásárolhatók, mint ahogyan általában a részvények adásvétele egyébként is fennáll. Még az is elképzelhető lenne, hogy a föld különleges részvényformát öltene, ami egy meghatározott osztalékra mindenképpen jogosítaná a tulajdonost (mint pl. a földbérlet), illetve a tulajdonosnak különleges jogai lennének, pl. földtulajdon átruházása, a bevitt aranykoronának megfelelő értékű föld kivétele, stb. Ezt a kérdést megfelelően lehetne kidolgozni, úgy, hogy az a tulajdonosoknak és a részvénytársaságnak is kedvező legyen.

Egy ilyen vállalatnak érdeke lenne a folyamatos és a hatékony fejlődés, beleértve az újabb, és az újabb tevékenységek létesítését is. Az újabb tevékenységek lehetnének újabb mezőgazdasági, kertészeti ágazatok termelésbe vonása, mezőgazdasági termékeket feldolgozó tevékenységek, de lehetnének ipari, építőipari, kereskedelmi, vendéglátó, turisztikai, stb., tehát bármilyen tevékenységek. Saját értékesítési üzlethálózattal is rendelkezhetnének, ahol a saját termékeiket is kedvezőbb áron értékesíthetnék, nagykereskedelmi és külkereskedelmi

tevékenységet folytathatnának, stb., tehát mindenféle tevékenységet végezhetnének, ha arra a helyi adottságok és a szükséges szakképzettség alapot nyújt, és ha az a tevékenység hatékony.

Az ilyen vállalatok, vagy az általuk létrehozott közös vállalatok, alvállalatok, leányvállalatok, természetesen több községre is kiterjedhetnének, sőt megyehatárokon, vagy országhatárokon is átívelhetnének, stb. Bonyolult, szövevényes, szerteágazó, de rendszerben működő hatalmas vállalatok jöhetnének létre, amelyek elég erősek lehetnének a gazdasági versenyben, és elég erős partnerei lennének a kereskedelmi és más vállalatoknak, ide értve a külföldi, a multinacionális vállalatokat is.

Az ilyen vállalatok bizonyosan munkahelyet teremtenének a falusi lakosság számára is, s érdekük lenne a falusi lakosság életminőségének, szakképzettségének és kulturális színvonalának, valamint a falusi infrastruktúrájának a javítása.

Tudomásul kell venni, hogy a világ országai és a vállalatok éles, és mindinkább élesedő, könyörtelen gazdasági versenyben vannak egymással, s ebben a versenyben az erős nagyvállalatoknak van előnyük.

Az államnak ösztönző szerepe lehetne az ilyen vállalatok létrejöttében és működésében, ezeket segítené hitellel, esetleg kedvezményekkel, amennyiben a kedvezmények nyújtása egyáltalán fenntartható, illetve ameddig fenntartható.

Sajnos a jelenlegi TÉSZ -ek nem felelnek meg a mai követelményeknek.

De vajon a magyar mezőgazdaság szereplői hajlandók lennének-e egy ilyen változásra? Vajon a jogos, vagy jogtalan bizalmatlanság nem akadályozná-e meg egy ilyen rendszer kialakulását? Vajon nem járna-e ez is azzal, hogy egyesek jogtalanul, vagy jogosan bár, de etikátlanul gazdagodnak, mások pedig még jobban elszegényednek? Ez a nagy kérdés? Meg akar-e a mezőgazdaság gyógyulni? Ettől pedig alapvetően függ, hogy meg akar-e gyógyulni a magyar mezőgazdaság?

Nagy kérdés tehát, hogy sikerül-e kidolgozni egy olyan rendszert, amely megakadályozza, vagy legalábbis jelentősen gátolja a törvénytelen és/vagy etikátlan meggazdagodást. Véleményem szerint ennek megvan a lehetősége, ha azt hozzáértő és pártatlan, és a rossz döntésekben nem érdekelt, a beidegződött szemlélettel bátran szakítani képes szakemberek dolgozzák ki.

3. Az állam (a politika) szerepe.

Ha igaz az, hogy az állami támogatás a korrupció melegágya. Ha igaz, hogy az állami támogatások, mint az a gazdasági törvényszerűségek alapján is kimutatható, enyhén szólva igen gyakran nem oda jutnak, ahova jutniuk kellene, és nem hatékonyak, sőt sokszor egy meglévő rossz helyzetet konzerválnak, stb. akkor azt kell mondanunk, hogy amennyiben csak lehetséges, fokozatosan be kellene szüntetni az állami támogatást, természetesen nem csak a mezőgazdaságban, hanem minden gazdasági tevékenységet illetően.

Ennek megvalósítása nehéz feladat, akkor, amikor a külföldi működő tőke becsalogatására, valamint a hazai tőke itthon tartására van szükség, s amikor az országok között éles verseny folyik a külföldi tőkéért, s különböző kedvezményeket adnak azoknak, hogy országukba becsalogassák. A többéves adómentesség lejártá után aztán, a piacot természetesen megszerezve, a külföldi tőke (és a hazai tőke is) tovább áll, illetve továbbállhat, átmegy újabb országba, hogy ott ismét adómentességet, különböző kedvezményeket kapjon. Tudomásul kell venni, hogy a tőke elsősorban nem hazafi, a tőke legfőbb célja és értelme a minél magasabb profit biztosítása.

A nagy kérdés az, hogy vajon az adómentesség, és más jelenleg alkalmazott módszerek hatékonyan oldják-e meg a problémát? Vajon az-e a célszerű, ha a tőke (s tulajdonképpen mindegy, hogy külföldi, vagy hazai) adómentességet és különböző kedvezményeket, valamint vissza nem térítendő támogatásokat kap az országban, vagy az lenne a célszerűbb, ha hosszútávon kiszámítható, alacsony szintű adót kívánó adórendszert, fejlett infrastruktúrát és megfelelően képzett munkaerőt találna az országban.

A néhány évenkénti odébbállás más országokba véleményem szerint a külföldi tőkének sem érdeke, hiszen új beruházás, új munkaerő alkalmazása szükséges, a meglévő, a termelési folyamatba már betanult munkaerő helyett.

Véleményem szerint egy (igen) alacsony szintű adórendszer sokkal vonzóbb lehetne mind a belföldi, mind a külföldi tőke számára.

Kérdés azonban, hogy az állam van-e olyan helyzetben, hogy az adórendszert úgy alakítsa át, hogy az egységesen, a belföldi és a külföldi tőke, valamint az állampolgárok számára is alacsony színvonalon legyen?

Ezt a lehetőséget részben a gazdag, de olcsó, s az uralkodó helyett a valóban szolgáló állam teremthetné meg.

Sajnos évezredek alatt a világon kialakult az uralkodó államtípus, amely igen nagy adóterhet jelent a lakosságnak, s a beszedett adót lényegében kénye-kedve szerint osztogatja, s általában éppen a leggazdagabbaknak adja a legtöbbet. De nem a leggazdagabbakkal fizetteti a legtöbbet.

Az állam adóztató és osztogató politikája tehát gyakran a szegényektől csoportosítja át a jövedelmet a gazdagok felé.

A nagyvállalatok ennek során igen jelentős adókedvezményhez, vagy az adó több évre történő elengedéséhez, vissza nem térítendő állami támogatáshoz jutnak. Érdekes lenne tudni a nagyvállalatok által befizetett adó és más befizetések, és azoknak adott állami támogatások, stb. mennyiségét és egyenlegét. Igen! Ez üzleti titok! Miért üzleti titok az, hogy adott vállalat, vagy állampolgár mennyit tesz a közös kasszába, és mennyit vesz ki abból? Mennyit vesz ki a közösből? A nép pénzéből! Miért nem találhatók meg ezek az adatok az Interneten? Természetesen nem csak a magyarországi adatok, hanem minden ország adatai.

Ki hatalmazta fel az államot arra, hogy beszedje a néptől a pénzt, és azt önkényesen osztogassa fűnek-fának, általában a gazdagabbaknak, meg azoknak, akik nagyobb hanggal követelődnek? Mi lenne, ha (világviszonylatban minden országban), pl. alkotmányban (esetleg nemzetközi szerződésekben is) rögzítenék, hogy az állam a beszedett adókból csak milyen célokra és milyen arányban osztogathat?

Felvetődhet természetesen azonnal, hogy a vállalatokat célszerű lehet segíteni, mert munkahelyeket teremtenek. Ugyanilyen alapon vetődhet fel, és fel is vetődik, hogy segíteni kell a pártokat, az alapítványokat, egyházakat, kulturális szerveket, stb.

Véleményem szerint lehet és kell is! Csakhogy nem osztogatásként, térítésmentesen! Segítsen az állam mindenhol, ahol csak tud, de hitellel, amelyet kamatostól vissza kell fizetni! Térítésmentes támogatást csak igen kivételesen, és csak szociális célból lehetne adni.

Az állam legyen szigorúan felelős az állampolgároktól beszedett pénz felhasználásáért. Adjon hitelt, vásároljon részvényeket, tulajdonrészeket a gazdasági vállalatoktól. De ingyen egy fillért se! Egy ilyen rendszerben a jelenlegi „szegény állam gazdag állampolgárok” helyzet megfordítható volna, a „gazdag állam gazdag állampolgárok” szituációra. (A szegény és a gazdag fogalmakat természetesen itt viszonylagos fogalomként értelmezem.)

Igazságos-e az, hogy a pártonkívüliek fizessék a pártok működését és ne a párt tagjai, akik éppen tagságuk révén gyakran zsirosan fizetett állásokhoz, hatalomhoz jutnak? Igazságos-e az, ha a felsőfokú oktatást térítésmentesen kapja bárki, s a diploma megszerzése után esetleg elhagyja az országot, s nem hajt hasznát az országnak, vagy ha az országban marad, akkor magas fizetésért dolgozik. Ha e helyett a diákhitel lenne az általános, s ez annyi lenne, hogy fedezze a taníttatás teljes költségét, akkor a végzett diplomás több év alatt kamatostul visszafizetné a taníttatására nyújtott hitelt. Igazságos-e, hogy az állampolgár akarata nélkül osztogat az állam az alapítványoknak, az egyházaknak, stb. Az állampolgárra kellene bízni, hogy kit kíván (adózott jövedelméből, kedvezmények nélkül) anyagilag segíteni! Minden szervezetet és képződményt tartsanak el a tagjai, a szimpatizánsai. Hosszan lehetne még a problémát ragozni.

De térjünk vissza az olcsó állam problémájához. Kérdés azonban, hogy hogyan lehetne egy ilyen olcsó államot megteremteni?

A kérdés megoldásának elősegítése céljából csak néhány dolgot sorolok fel:

a.) A gazdasági tevékenységek állami támogatásának a megszüntetése eleve sok milliárd forintot takarítana meg az államnak. Láttuk, hogy törvényszerűen, a mezőgazdaság gépesítésének állami támogatása gyakran ésszerűtlen túlgépesítéshez, a falusi munkanélküliség gyors emelkedéséhez, valamint a mezőgazdasági vállalatok számára adott állami támogatásnak, más ágazatok által történő lefölözéséhez vezetett, stb.

b.) Az adórendszer egyszerűsítésével jelentősen csökkenthető lenne az adóhivatali apparátus létszáma és költsége.

c.) Az adminisztráció egyszerűsítésével jelentősen lehetne csökkenteni az állami apparátusok számát és létszámát és költségét. (Minisztériumok és intézményeik, a megyei és a helyi önkormányzatok, stb.). A bürokratikus apparátus csökkentése csak úgy lehet, ha csökkentjük az általuk elvégzendő feladatot, sőt a megmaradó kevesebb feladat ellátására is igénybe vesszük a számítástechnika és az Internet adta lehetőségeket.

d.) Felül kellene vizsgálni a sport és a kulturális tevékenységek támogatását. Bevételeiket, vagy legalábbis annak legnagyobb részét az általuk adott szolgáltatásokat igénybevevőktől kellene beszedniük, belépőjegyek árának a megfelelő szintje által. (Ha meggondoljuk, hogy néhány ezer ember által látogatott eseményeket az egész népnek kell fizetnie, olyanoknak, akik azt soha igénybe nem vették, és nem veszik, az mindenképpen igazságtalan.)

e.) Felül kellene vizsgálni a pártok és az egyházak, valamint különböző civil szervezetek, alapítványok, egyesületek, stb. finanszírozását, állami támogatását. Mi lenne, ha az állam csak azokat a tevékenységeket finanszírozná, amelyek az állam válláról vesznek le feladatokat, (vagy még azokat sem), de ezeknek a szervezeteknek a működési költségeit, valamint embercsoportok érdekében végzett tevékenységét, kizárólag a saját tagjaik finanszíroznák. Igazságosnak lehet-e tartani azt, hogy adott szervezet fenntartását azok (is) finanszírozzák, akik annak nem tagjai, (sőt esetleg ellenérdekeltek!) míg az adott szervezet tagjai, gyakran nem, vagy alig járulnak hozzá a finanszírozásukhoz? Mindemelllett sokszor tagságuk révén – mint arról már szó volt – nagy anyagi haszonra tesznek szert, hiszen Ők kerülnek be állami cégek jól fizetett igazgatósági és ellenőrző bizottsági tagságába, Ők lesznek jól fizetett helyi és megyei, vagy országos képviselők stb.

f.) Felül kellene vizsgálni az oktatás finanszírozását is. Egyrészt a szakmunkásképzést, hiszen milyen alapon fizesse a szakmunkások képzését az, akinek semmi köze ahhoz, s miért nem fizetik azok a vállalatok, amelyek az adott szakmunkásra igényt tartanak, valamint miért ne fizessék azok, akik a szakmunkatudáshoz jutnak, s akik aztán ennek következtében élveznek egész életükben több jövedelmet? Sőt lehetséges, hogy az állampolgárok által kitanított

szakmunkás elhagyja az országot, és más országokban kamatoztatja tudását. Kérdés, hogy a szakmunkásképzést nem lehetne-e önfinanszírozóvá tenni? Még inkább felmerülhet ez – mint arról már szó esett – az egyetemek esetében. (Az ezzel, valamint az egyetemek működésével kapcsolatos nézeteimet 1988-ban a PM és a MKT Pénzügyi Szakosztálya által meghirdetett, második díjat nyert „a felsőoktatási intézmények gazdálkodása, a gazdálkodás ellenőrzése és a felsőoktatás szervezeti rendszerének fejlesztése” című pályázati anyagomban fejtettem ki részletesebben.)

g.) Az adminisztráció egyszerűsítésével és az állam működési területének, tevékenységének a csökkentésével jelentősen csökkenteni lehetne, (és kellene!) az országgyűlési és az önkormányzati képviselők, sőt az önkormányzatok és más szervezetek számát, létszámát és költségét.

h.) Általános elvként lehetne tekinteni, hogy mindenki fizesse meg azt, amit igénybe vesz, legyen az ipari, vagy mezőgazdasági termék, kulturális, vagy sportszolgáltatás, stb.

i.) Egyedül a szociális tevékenységben, az oktatásban pedig az általános iskola igénybevétele, valamint az egészségügyi alapszolgáltatásokat lehetne kivételezni. De az egészségügyi szolgáltatások, gyógykezelések esetén is célszerű lehetne, ha a betegnek fizetni kellene a szolgáltatás költségét, és azt, vagy annak egy (esetleg a befizetett biztosításaitól is függő) részét az Országos Egészségbiztosítási Pénztár, vagy az illetékes biztosító visszatérítené a betegnek. Ez arra is sarkalná az embereket, hogy lehetőleg magas szintű egészségbiztosítási díjat fizessenek, mert akkor magasabb szintű egészségügyi ellátásban részesülhetnek. Természetesen az arra rászoruló „szegénységi” bizonyítványt kaphatnának, s Nekik az alapszolgáltatásokért nem kellene fizetni. De az egészségügyben dolgozókat is arra sarkalná, hogy minél jobb szolgáltatást nyújtsanak, s megszűnne a hálapénz is.

j.) Célszerű lenne, ha az állam, mint kizárólagos tulajdonos kivonulna a gazdaságból, sőt minden olyan területről, ahol ezt megteheti. A kizárólag állami tulajdonú vállalatokat, nélkülözhető épületeket, intézményeket, stb. részben, vagy egészben értékesíteni kellene. Természetesen nem értéke, illetve piaci ára alatt, és nem úgy, hogy előbb ténylegesen, vagy látszólagosan tönkretesszük, értéktelenné tesszük, aztán olcsón, a klientúrának jutatjuk.

k.) Ugyanakkor biztosítani kellene, hogy az állam legyen a leggazdagabb, a legnagyobb anyagiakkal rendelkező. Részvényekkel és kamatot eredményező hitelekkel kellene részt vennie a vállalatokban, szedve az általuk fizetett adót, osztalékot, és kamatot, s mint részvénytulajdonos, és mint törvényhozó és a törvények végrehajtója beleszólási és ellenőrzési jogot gyakorolhatna a vállalatok működésében is.

l.) Egyértelműen csökkenteni kellene, és meg kellene határozni, hogy mi az állami feladat. E tekintetben különösen az ország rendjének a megtartása, a biztonságos élet megteremtése, (a rendőrség, tűzoltóság), valamint a haza védelmének biztosítása, stb. állami feladat. Ugyanakkor a feladatok egy jelentős része egyszerűsödne, egy része pedig az önkormányzatokra, illetve vállalatokra áthárítható.

m.) Természetesen felvethető, hogy amennyiben az állam kivonul a területekről, mi lesz a tőkehiánnyal küszködő vállalatokkal, mi lesz a kevés jövedelemmel rendelkező, de pl. egyetemen tanulni kívánó, de a megfelelő anyagiakkal nem rendelkező magánszemélyekkel? Erre való azonban – mint már kifejtettük – a hitel. Nem is kedvezményes, hanem normális kamatozású hitel. Meg erre való az adó jelentős csökkenése által megmaradó, illetve ez által emelhető jövedelem. Sőt elképzelhető az is, hogy a vállalati és a személyi jövedelemadó esetleg meg is szűnne, s (megfelelő alakítással) az ÁFA és az illetékek, az állami szolgáltatások és az állami részvényekre járó osztalék is elég lenne az állami jövedelem bevételeire. Ez

jelentős jövedelememelkedést eredményezhetne mindenkinek, s emelkedhetnének a munkabérek.

Az állami kiadások a fentiek alapján igen jelentősen csökkenthetők lennének, ugyanakkor, a nagymértékben csökkent kiadásokhoz képest, (az adócsökkentés ellenére) a bevételek növekedhetnének.

Egyrészt azért, hogy, ha sokkal mérsékeltebben is, de az adók és illetékek, valamint szolgáltatások díjai állami, vagy/és önkormányzati bevételt képeznének. Másrészt jelentős bevételt eredményeznének az állami részvények és az állam által nyújtott hitelek visszafizetései és kamatai.

Nagy kérdés azonban, hogy a jelenlegi politikai helyzetben, amikor hihetetlen politikai indulatok feszülnek egymással szemben a hatalomért, vállalhatja-e bármilyen kormány, hogy a jelenlegi szerkezetet gyökeresen megváltoztatja, mégpedig úgy, hogy az igazságosabb, élhetőbb Magyarországot eredményezzen, és ne mélyítse tovább a rendszerváltás veszteségeinek a helyzetét.

Csak hogy amennyiben az államnak nincs osztogató szerepe, s hatalma korlátozott, a feladatai és lehetőségei az alkotmányban célszerűen rögzítettek lennének, akkor nem lenne olyan nagy harc hatalomért, mint jelenleg. Mert a hatalomért folyó kíméletlen harc (mint a háborúk is) döntően a gazdasági hatalomért, az osztogatási lehetőségekért folyik.

Nehéz értelmezni a „Táguló világegyetem” elméletet. Hogyan tágulhat a végtelen világ? Könnyebben értelmezhető egy véges rendszer, a világgazdaság tágulása. Az egyik póluson hatalmas és növekvő gazdagság, a másik oldalon hatalmas és szintén növekvő nyomor! A gazdagok és a szegények közötti különbségek nem csökkennek, hanem folyamatosan növekednek, minden országban és az egész világot tekintve is. A gazdagnak semmi nem elég. Mind nagyobb és nagyobb luxust teremt magának, s nem érdekli a fokozódó nyomor. Az államoknak, a politikának ezen kellene változtatni, vagy legalább enyhíteni.

Nem lehetséges vállalkozni a felvetett kérdések mindenirányú, részletes kifejtésére. Csupán az általam leglényegesebbnek ítélt, néhány kérdés tekintetében kívántam felvillantani lehetséges megoldásokat. Megítélésem szerint néhány kérdés részletes kidolgozása és megvalósításának ösztönzése elősegíthetné a magyar mezőgazdaság kilábalását a jelenlegi nehéz helyzetéből.

Irodalom

- Benet Iván: Új agrárstratégia Japánban – tanulságokkal, címmel, 2005. szeptember 29-30-án, a Keszthelyen megtartott Georgikon Napok Nemzetközi Konferenciára készített.
- Gönczi Iván – Tóth József: Kísérlet a technikai fejlesztés gazdasági hatásainak megközelítésére. Statisztikai Szemle. Budapest, 1971. ápr.
- Illyés Gyula: Puszták népe. Móra Könyvkiadó. Budapest, 1952
- Kun István: A háztáji toporzékoló unokái. Népszabadság 2005. Március 16.
- Tóth József: Optimális munkaerő-sűrűség és termelési szerkezet. Statisztikai Szemle. Budapest, 1966. 11. sz.
- Tóth József: A termelési tényezők felhasználásának optimalizálása a mezőgazdaságban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1973.
- Tóth József: Mezőgazdasági vállalatok automatizált tervezése. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest, 1981.
- Tóth József: A gazdasági törvényszerűségek absztrakt matematikai vizsgálata. Cudar fonák világ. Szerzői Kiadás. Debrecen, 1998.
- Tóth József: Szerkezetváltás, foglalkoztatás és a munkaerő hatékonysága. Közgazdasági Szemle. Budapest, 1991. 7-8. sz.